

การก้าวสู่

เมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่

ก้าวสู่ “เมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่”

ทิศทางการพัฒนาประเทศ ที่เน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โดยได้มีการส่งเสริมภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และงานบริการให้เติบโตอย่างรวดเร็ว จนทำให้เมืองกลายเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ ส่วนในภาคชนบทก็ส่งเสริมให้ทำการเกษตรเพื่อการส่งออกที่ราคาผลผลิตขึ้นอยู่ตลาดโลก และไม่อาจควบคุมได้ จนทำให้เกษตรกรจำนวนมากประสบภาวะขาดทุน สาเหตุทั้ง 2 ประการดังกล่าวทำให้ผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่เมืองจนเกินกว่าเมืองจะรองรับได้ อีกทั้งรัฐก็ไม่มีแผนงานที่จะรองรับปัญหาที่เกิดขึ้น

การเติบโตของเมืองอย่างไร้ทิศทางนี้เอง ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ กับเมืองอย่างมากมาย โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครเท่านั้น ยังได้ถูกถามเป็นปัญหาของเมืองอื่นๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งทุกคนในเมืองไม่ว่าจะยากดีมีจน ต่างก็ได้รับผลกระทบจากปัญหาเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาที่อยู่อาศัย การจราจรติดขัด ปัญหามลพิษ และปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย

นอกจากนี้ ทิศทางการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรีดังกล่าว ยังก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ และทรัพยากรสู่กลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม ประชาชนที่มีทุน มีการศึกษาก็สามารถดำรงชีวิตในเมืองได้ตามอัธยาศัย ในขณะที่คนที่อพยพมาจากภาคชนบท เนื่องมาจากความล้มเหลวของระบบเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จะขาดความรู้ คู่ทางที่จะหางานมั่นคงและหาที่อยู่อาศัย ที่เหมาะสมได้ ก็บุกรุกเข้าไปอยู่ในที่ดินของผู้อื่นจนกลายเป็นชุมชนแออัดกว่า 3,500 ชุมชน ประชากรกว่า 5 ล้านคน ประชาชนกลุ่มนี้นอกจากจะพบกับชะตากรรม เช่นเดียวกับคนเมืองทั่วไปแล้ว ยังพบกับปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย รายได้ไม่แน่นอน สิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุน รวมทั้งไม่ได้รับสวัสดิการ พื้นฐานจากรัฐ

จากปัญหาและข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้น ย่อมส่งผลต่อสุขภาวะของประชาชนในเมืองทุกกลุ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งสุขภาพทางกายที่คนเมืองต้องทำงานหนักขึ้น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ สุขภาพจิตตกต่ำ เพราะสังคมมีแต่การแข่งขัน คนจนมีความหวาดระแวงเพราะที่อยู่อาศัยไม่มั่นคง สุขภาพสังคมตกต่ำ ต่างคนต่างอยู่ ซึ่งในที่สุดก็ขาดจิตวิญญาณ ขาดความเอื้ออาทรในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดมิติใหม่แห่งการพัฒนา เมื่อคนจนในเมืองได้หันหน้ามาร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาให้กับตนเองและเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อแก้ปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินในระบบ รวมทั้งนำผลกำไรที่เกิดขึ้นไปจัดสวัสดิการให้กันและกัน นอกจากนั้นยังมีการรวมกลุ่มพัฒนาที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อม ธุรกิจชุมชน กลุ่มการจัดการขยะสู่ธุรกิจชุมชน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นการรวมคน รวมเงิน รวมความคิดเพื่อแก้ปัญหาให้แก้กัน ซึ่งปัจจุบันมิได้ทำเฉพาะในชุมชนตัวเองเท่านั้น แต่ยังสามารถเชื่อมร้อยความร่วมมือต่อกันไปสู่ระดับเครือข่ายที่กว้างขวางขึ้นกระจายไปทั่วประเทศ

นอกจากนี้ ชาวชุมชนยังได้ประสานความร่วมมือกับกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมเพื่อพัฒนาเมืองร่วมกันอย่างเป็นขบวนการ ไม่ว่าจะเป็นเทศบาล กรุงเทพมหานคร หน่วยงานพัฒนาต่างๆ ของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ ซึ่งก่อให้เกิดรูปธรรมแห่งการร่วมมือกระจายไปทั่วประเทศ “โครงการคนแปงเมือง” ที่คนจนเมืองเชียงใหม่ ในแขวงเมืองรายได้ร่วมกันรักษาคลองแม่ข้างจันใสสะอาด ร่วมกันออมทรัพย์คนละบาทเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยควบคู่ไปกับการอนุรักษ์กำแพงดินอันเป็นโบราณสถานของเมือง รวมทั้งได้ร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย โดยการร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชน เทศบาลนครเชียงใหม่ กรมศิลปากร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตลอดจนนักวิชาการในท้องถิ่น

ในอนาคตเมืองจะยังคงเติบโตต่อไป และเป็นส่วนที่สร้างรายได้หลักในประเทศ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้คาดการณ์ว่า ประเทศไทยจะเปลี่ยนเข้าสู่สังคมเมืองใน 10 ปี ข้างหน้า คาดว่าประมาณปี พ.ศ.2554 ประชากรครึ่งหนึ่งของประเทศจะอาศัยอยู่ในเมือง ดังนั้น เราจึงควรหันมาหาวิธีรับมือกับการเติบโตของเมืองด้วยการสร้างกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน การบริหารจัดการเมืองที่เหมาะสมโดยท้องถิ่น และมีส่วนร่วมจากประชาคมชุมชนเมืองอย่างกว้างขวางเพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดี ประชาชนมีที่อยู่อาศัยที่ถูกกฎหมายได้มาตรฐาน ชุมชนมีสุขภาพที่ดีและปลอดภัย อันจะเป็นการเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกกลุ่มในสังคม

เมืองยังคงเติบโตอย่างรวดเร็วแต่องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเมืองในประเทศไทยยังมิได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมากนัก ปัญหาของเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ยังคงมีอยู่และมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเมืองต่าง ๆ ในประเทศไทยยังมีโอกาสที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และสร้างกระบวนการพัฒนาเมืองแนวใหม่ ที่เรียกว่า “เมืองน่าอยู่” ได้ ด้วยเหตุผลสำคัญ ดังนี้

1. เมืองหลักในภูมิภาคยังไม่เติบโตเกินไปจนรับมือไม่ได้ โดยทั่วไปทรัพยากรพื้นฐานยังคง

มีเพียงพอ แต่ขาดการบริหารจัดการที่ดีทำให้การใช้ทรัพยากรไม่มีประสิทธิภาพและไม่เสมอภาค ขณะเดียวกันวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลให้เกิดการชะลอการเติบโตของเมืองได้บางส่วน ขณะที่ชุมชนชนบท ได้แรงงานจากเมืองกลับคืนไป เป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพที่จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานรากให้เข้มแข็ง

2. ความพยายามกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในช่วงที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดความกระตือรือร้นและการพยายามเรียนรู้ของชุมชนและท้องถิ่น ในการจัดการกับปัญหาของตนเองอย่างไรก็ดี การกระจายอำนาจมักเป็นไปในรูปของแนวคิดและนโยบาย แต่ขาดวิธีการและกลไกที่จะขับเคลื่อนให้การกระจายอำนาจบังเกิดผลอย่างแท้จริง

3. ในแง่ของชุมชนและประชาคมทั่วไปมีการตื่นตัวสูงมาก ปัจจุบันมีการรวมตัวกันของชุมชนจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายมากกว่าหนึ่งพันเครือข่ายใน 76 จังหวัดทั่วประเทศ กลุ่มและเครือข่ายเหล่านี้มีการทำโครงการร่วมกันในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สวัสดิการ สุขภาพ และที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย พัฒนา

เพื่อช่วยเหลือร่วมมือกัน การรวมตัวกันของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยเหล่านี้ นับเป็นระบบการจัดการร่วมกัน เล็ก ๆ ที่กระจายตัวอยู่ในเมือง เป็นศักยภาพการจัดการดูแลของประชาชนเมือง ซึ่งสามารถขยายตัวสู่กลุ่ม อื่น ๆ และเรื่องอื่น ๆ ของเมืองต่อไป

4. มีความรู้และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากความพยายามแก้ไขปัญหาที่ ผ่านมาทั้งภายในประเทศเองและจากต่างประเทศ เช่น จากการจัดการร่วมกันในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เมืองเพื่อการแก้ไขปัญหาหนี้เสียของชุมชนและเมือง ประสบการณ์จากการจัดการเรื่องที่อยู่อาศัยเพื่อ แก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเมือง การจัดการระบบสวัสดิการ สุขภาพ และเศรษฐกิจ ตลอดจน ประสบการณ์ในเรื่องการพัฒนาเมืองนำอยู่ในหลาย ๆ พื้นที่ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ จะเป็น เครื่องมือที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในการร่วมมือกันสร้างกระบวนการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดย ประชาชนและประชาสังคมร่วมกับท้องถิ่นเองต่อไป

เมืองนำอยู่ หมายถึง การที่ประชาชนแต่ละเมืองแต่ละชุมชนสามารถอาศัยอยู่ในเมืองได้อย่าง มั่นคง สะดวก ปลอดภัย มีสภาพแวดล้อมที่ดีและเหมาะสม มีความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน และมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมกับระบบการจัดการเมืองที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ การ พัฒนากระบวนการทางสังคมที่เข้มแข็งและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีความสามารถจัดการด้านเศรษฐกิจ และสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา โดยเชื่อมโยงการพัฒนาระหว่างเมือง และชนบท ซึ่งสภาพพัฒนาฯ ได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ 9 แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ของการปฏิบัติหรือ กำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนเอาไว้ แต่จากประสบการณ์การทำงานเรื่องเมืองนำอยู่ขององค์กรต่างๆ รวมถึงองค์กรชุมชนที่ผ่านมามีสรุปหลักการสำคัญในการพัฒนาเมืองนำอยู่ได้ดังนี้

1. ชุมชนและท้องถิ่น ควรเป็นแกนหลัก เป็นจุดเริ่มต้น เป็นเจ้าของ เป็นผู้ริเริ่มของขบวนการ พัฒนาเมืองที่จะเรียนรู้ ดำเนินการและจัดการร่วมกัน ตลอดจนมีการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับเมืองของตน พัฒนาความสามารถในการดำเนินงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนต่าง ๆ ควรเป็นแกนหลักในการพัฒนาพื้นที่ของตน

2. กระบวนการพัฒนาควรเกิดขึ้นจากพื้นฐานของข้อมูล และข้อเท็จจริงในพื้นที่เป็นหลัก แทนการเริ่มต้นจากแผนพัฒนา ที่มีได้เกิดขึ้นจากภายในพื้นที่เป็นหลัก ควรสนับสนุนให้ชุมชนเป็นแกน หลักในการจัดทำแผนพัฒนาของตน ตลอดจนประสานแผนและงบประมาณของหน่วยงานต่างๆ ให้สนับสนุนการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ และสามารถปรับระบบ แผนกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีอยู่ให้เป็น เครื่องมือ สนับสนุนการพัฒนาแทนที่จะให้กฎเกณฑ์เหล่านั้นเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเหมือนที่ผ่านมา

3. ใช้กระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ประสานประโยชน์ให้เกิดกับคนทุกกลุ่มอย่าง เป็นธรรมและทั่วถึง โดยมุ่งเน้นกระบวนการ และผลลัพธ์ที่ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างผลเชิงเศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนแก้ปัญหาความไม่ถูกต้อง ไม่ถูกกฎหมาย ไม่เป็นธรรม ไร้ระเบียบ ขาดประสิทธิภาพ ที่สั่งสมมาจากการพัฒนาที่ผ่านมาให้ถูกต้อง สร้างสรรค์ โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

4. การพัฒนาจะต้องมีลักษณะเป็นองค์รวม มีความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเชิง เศรษฐกิจ กายภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความต่อเนื่องของการพัฒนาจากล่างสู่บน จากประชาคมสู่ ประชาคม มีพลังแห่งการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา

5. การพัฒนาควรนำไปสู่ระบบรูปแบบ แนวทาง และวิธีการ ของการจัดการเมืองร่วมกัน อย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชน และประชาสังคม เป็นแกนหลักในการมีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นของตน และองค์กรท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริมอันจะนำไปสู่ การสร้างธรรมาภิบาล ในการสร้างเมืองที่น่า อยู่ และการจัดการท้องถิ่นร่วมกันต่อไป

จากปริมาณปัญหาที่เป็นอยู่และคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ เป็นการยากที่จะแก้ปัญหาใน แนวทางเดิม โดยหน่วยงานส่วนกลางหรือหน่วยงานท้องถิ่นเป็นหลัก จึงจำเป็นที่จะต้องมีการปรับ บทบาทของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันสร้างองค์ความรู้ และวิธีการพัฒนากันใหม่ อย่างมีส่วน ร่วม โดยกำหนดแนวทาง แผนงาน การพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกันลักษณะภูมิประเทศและวัฒนธรรมของ ท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อนำไปสู่ ความเป็นเมืองน่าอยู่ ตามความหมายและการพัฒนาความรู้ร่วมกันของคนใน ท้องถิ่น ทั้งนี้ อาจต้องรวมถึงการจัดการด้านงบประมาณ ซึ่งจำเป็นเพื่อการพัฒนาเมืองแบบองค์รวม ซึ่ง นำไปสู่การจัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาเมืองในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการปรับความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง และวิธีดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แนวทางดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นการแก้ปัญหาเชิงกายภาพ แล้ว ยังเป็นการเพิ่มศักยภาพที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นเชิงสังคมอันจะส่งผลให้ กระบวนการพัฒนาเมืองน่าอยู่ยั่งยืนต่อไป

สำหรับวิธีดำเนินการนั้น ควรมุ่งเน้นการเพิ่มศักยภาพของภาคประชาชน เชื่อมโยงให้เกิด เครือข่าย ซึ่งจะเริ่มจากชุมชน กลุ่มที่ด้อยโอกาสของเมือง และประชาสังคม โดยใช้กิจกรรมโครงการที่ เป็นรูปธรรมเป็นเครื่องมือในการจัดกระบวนการให้คนในชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นได้ร่วมกันคิด ร่วมกัน ทำ ร่วมกันเรียนรู้ และปรับบทบาทตลอดจนความสัมพันธ์ด้วยการปฏิบัติจริงซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะ สามารถสร้างแรงกระเพื่อมจากจุดเล็กสู่จุดใหญ่ และสามารถเชื่อมโยงกับระบบต่าง ๆ ของเมือง อันจะ ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในท้องถิ่น เกิดกลไกใหม่ที่เชื่อมโยงกับทุกภาคส่วนในเมือง และ เป็นแกนหลักในการบริหารจัดการเมือง โดยชาวเมืองนั้น เพื่อประโยชน์ของชาวเมือง / ชุมชนอย่าง แท้จริง อันจะนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในเมืองอย่างมีองค์รวม ซึ่ง ควรดำเนินการในลักษณะที่หลากหลาย อาทิ

สร้างเวทีร่วม เพื่อระดมความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของขบวนการและกลุ่มต่างๆ ที่

ดำเนินการอยู่แล้วในพื้นที่ ให้เกิดการร่วมกันสรุปทบทวน และถอดองค์ความรู้ทิศทางการพัฒนาเกี่ยวกับ เมืองน่าอยู่ ร่วมกันกำหนดประเด็นสาธารณะของท้องถิ่น ทิศทางและโครงการพัฒนาร่วมกัน ตลอดจน เสนอกิจกรรมนำร่องและแนวทางดำเนินงานในแต่ละพื้นที่

การจัดทำข้อมูลภาพรวมของเมือง โดยการศึกษารวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้านเกี่ยวกับเมืองเป้าหมาย ตั้งแต่ความเป็นมา สภาพทางกายภาพ กลุ่มองค์กรต่างๆในเมือง วัฒนธรรมภูมิปัญญา สภาพปัญหา แผนการพัฒนาด้านต่างๆ ของหน่วยงานท้องถิ่น ฯลฯ

สร้างกลไกการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ซึ่งมีตัวแทนจากเทศบาล องค์การชุมชน ภาคประชาสังคม

และอื่น ๆ เพื่อให้เกิดกลไกร่วมในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ร่วมกัน และพัฒนาต่อเนื่อง เป็นกลไกการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองร่วมกันต่อไป

ทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และเกิดการปรับบทบาทตลอดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่ร่วมกันทำกิจกรรม และให้เกิดรูปธรรมการเปลี่ยนแปลงที่หลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม ประเด็นที่จะดำเนินการ ควรเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคนหลายฝ่าย และสร้างการมีส่วนร่วมเข้มข้นในรูปแบบต่างๆ จากกลุ่มคนในท้องถิ่น และประเด็นที่จะทำกิจกรรมพัฒนาควรเป็นประเด็นที่ได้รับการยอมรับจากคนหลาย ๆ กลุ่มร่วมกัน รูปธรรมของโครงการในลักษณะดังกล่าว เช่น โครงการจัดการकुคลองในเมืองอย่างมีส่วนร่วม โครงการขยะ การกำจัดน้ำเสีย การพัฒนาที่ว่าง การพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนทั้งเมือง การจัดการที่ดิน การจัดการมลพิษ การจัดการจราจร ตลาด การจัดระบบสวัสดิการ การศึกษา อาชีพ ธุรกิจร่วม ฯลฯ

การศึกษาดูงานระหว่างเมืองต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากบทเรียนและรูปธรรมในแต่ละพื้นที่และกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ สร้างแรงบันดาลใจและวิธีคิดและขบวนการ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ โดยการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนดูงานกับเมืองอื่นๆ หรือระหว่างกลุ่มที่ทำเรื่องคล้ายกัน

สร้างเวทีที่จะสรุปและเสนอแนวทางเกิดการเรียนรู้ระดับกว้างและเสนอนโยบายที่เกี่ยวข้อง

ทำการเผยแพร่ขยายผล เผยแพร่แนวการทำงานและรูปธรรมอย่างต่อเนื่องกว้างขวาง ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุทัศน์ รายการวิทยุ โทรทัศน์ เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับกว้าง ตลอดจนเป็นการสร้างกระแสแนวคิดในการจัดการเมืองให้แพร่หลาย

อย่างไรก็ตาม พบว่า อุปสรรคสำคัญในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ก็ คือ ปัญหาระดับโครงสร้างการตัดสินใจของรัฐที่ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาเมืองมากนัก กล่าวคือ อำนาจยังกระจุกตัวอยู่ที่ส่วนกลาง ไม่กระจายลงสู่ท้องถิ่น

ดังนั้น เพื่อให้เกิดทิศทางและรูปธรรมในการจัดการ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) มูลนิธิชุมชนไท สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) จึงได้ร่วมกับองค์กรชุมชน 4 ภาค จัดทำโครงการปฏิบัติการเมืองน่าอยู่ขึ้น เป้าหมาย 3 ปี โดย สสส. สนับสนุนงบประมาณดำเนินงานปีละ 40 ล้านบาท และองค์กรร่วมจัดสมทบงบประมาณด้วยส่วนหนึ่ง ในขณะที่องค์กรชุมชนจะสมทบโครงการในรูปแบบของแรงงาน วัสดุ เป็นต้น

การที่คนหลากหลายในเมือง ได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน และได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง แทนที่รัฐจะเป็นผู้กำหนดทิศทางการแก้ปัญหาเพียงฝ่ายเดียวเหมือนที่ผ่านมา ซึ่งการพัฒนาเมืองที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ ให้คนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการจัดการเมือง ประชาชนเป็นผู้กำหนด ไม่ใช่เพียงผู้รับผลแห่งการพัฒนา เช่นนี้ นับเป็นแนวทางสำคัญของการพัฒนาตามแนวทาง “เมืองน่าอยู่” ที่จะแปรวาระแห่งชาติไปสู่รูปธรรมได้ เพราะเป็นแนวทางที่ทำให้คนสามารถจัดการเศรษฐกิจ สังคมของตนเอง และของเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการร่วมกันสร้างสุขภาวะที่ดีให้แก่กัน ด้วยการสร้างจิตวิญญาณแห่งการเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่สุขภาพสังคมเพื่อสังคมแห่งสันติภาพสืบไป

ในการดำเนินงานได้มีการตั้งคณะกรรมการ ขึ้นมาชุดหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่” ประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานที่ร่วมโครงการ ผู้แทนองค์กรชุมชนและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 11 คน เพื่อกำกับดำเนินนโยบายและทิศทางการดำเนินงานของโครงการรวมทั้งได้มี

การประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการในภาคต่างๆ ครอบคลุมทั้ง 4 ภาค มีองค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมสัมมนาประมาณ 300 คน ต่อเวที ทำให้เกิดการขยายแนวคิดทิศทาง ตลอดจนการระดมความคิดเห็นเรื่องการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ได้อย่างกว้างขวาง และได้มีการคัดเลือกพื้นที่นำร่องใน 12 เมือง โดยใช้เกณฑ์ดังนี้

- ชุมชนมีความพร้อมทั้งระดับกลุ่ม เครือข่าย และประชาคม
- องค์กรท้องถิ่นมีความสนใจเกี่ยวกับการทำงานเรื่องเมืองน่าอยู่
- เป็นเมืองที่เคยมีการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- มีแนวโน้มที่จะขยายผลสู่เมืองอื่นๆ ได้
- พิจารณาจากขนาดของเมือง

ซึ่งการเลือกเมืองนำร่องทั่วประเทศ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

เมืองขนาดใหญ่ ทั้งในเชิงของขนาดพื้นที่ ประชากร และเป็นเมืองศูนย์กลางการพัฒนาของภาค เมืองเหล่านี้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ได้แก่ หาดใหญ่ อุบลราชธานี ระยอง และเชียงใหม่

เมืองขนาดเล็ก เป็นเมืองที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การท่องเที่ยว ได้แก่ แม่ฮ่องสอน แพร่ อุตรดิตถ์ ระนอง มหาสารคาม และปัตตานี เมืองเหล่านี้เริ่มเผชิญกับปัญหาที่เป็นผลของการพัฒนาที่ผ่านมา

เมืองรอบนอก เป็นเมืองที่เคยรุ่งเรืองในอดีต ได้แก่ เมืองสามชุก จ.สุพรรณบุรี และเมืองปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช

ในการดำเนินงานในเมืองนำร่องแต่ละเมืองนั้น จะเริ่มด้วยวิธีการสำรวจข้อมูลเมืองอย่างรอบด้าน เพื่อนำไปสู่การกำหนดบทบาทในการขับเคลื่อนโครงการ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ดังนี้

- กระตุ้นกระบวนการผ่านเทศบาล ประชาคม ประชากรรัฐ ได้แก่ ระยอง ระนอง หาดใหญ่ สามชุก แพร่ อุตรดิตถ์ ปัตตานี

- กระตุ้นกระบวนการผ่านเครือข่ายองค์กรชุมชน ได้แก่ อุบลราชธานี เชียงใหม่ ปากพนัง แม่ฮ่องสอน

- กระตุ้นกระบวนการผ่านสถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาสารคาม

จะเห็นได้ว่าเรื่องของเมืองน่าอยู่ในแต่ละเมืองย่อมมีความไม่เหมือนกัน เพราะมีปัจจัยที่แตกต่างกัน ดังนั้นทุกส่วนในท้องถิ่นจะต้องสร้างความเข้าใจร่วมกันแล้วชวนกันทำอย่างต่อเนื่องให้อยู่ในสายเลือด หรือทำให้เป็นเอกลักษณ์เป็นวัฒนธรรมอย่างมีความเอื้ออาทรต่อกัน

เพราะการที่คนหลากหลายในเมืองได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมกันแล้ว เข้ามาร่วมกันพัฒนาเมือง และรับผลแห่งการพัฒนาด้วยตัวเองแทนที่จะให้รัฐเป็นผู้กำหนดการพัฒนาเหมือนที่ผ่านมาเป็นทิศทางสำคัญของ “เมืองน่าอยู่” ทิศทางที่จะทำให้ทุกคนในเมืองมีความเท่าเทียมในการพัฒนา

สามชุก

เทศบาลสามชุก จ.สุพรรณบุรี เป็นเทศบาลขนาดเล็ก มีความน่าสนใจที่เป็นตลาดเก่าร้อยปีและมีการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว แต่ยังไม่ได้มีการดำเนินงาน ทิມปฏิบัติงานของโครงการจึงประสานกับนายกเทศมนตรีและคณะกรรมการพัฒนาตลาดฯ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการ

หลังจากนั้นก็สนับสนุนให้มีการศึกษาแลกเปลี่ยนดูงาน และเข้าร่วมการสัมมนาเกี่ยวกับการฟื้นฟูเมืองเก่าที่ย่านบางลำพู การดูงานเกี่ยวกับการจัดทำพิพิธภัณฑ์ และการพัฒนาด้านอื่นๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนา

ผลจากการดูงาน ชาวตลาดสามชุกได้มีการประชุมใหญ่และมีมติร่วมกันว่า จะอนุรักษ์และฟื้นฟูตลาดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเป็นมรดกในการเรียนรู้ของคนรุ่นหลัง จึงมีการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนงานที่จะอนุรักษ์ตลาดสามชุก โดยการตั้งคณะทำงาน 6 ชุด ประกอบด้วยกลุ่มคนต่างๆ ในเมือง เช่น ครู เจ้าหน้าที่เทศบาล นักธุรกิจ ชาวบ้านย่านตลาด ตัวแทนจากชุมชนรอบตลาด กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเอโรบิค ฯลฯ

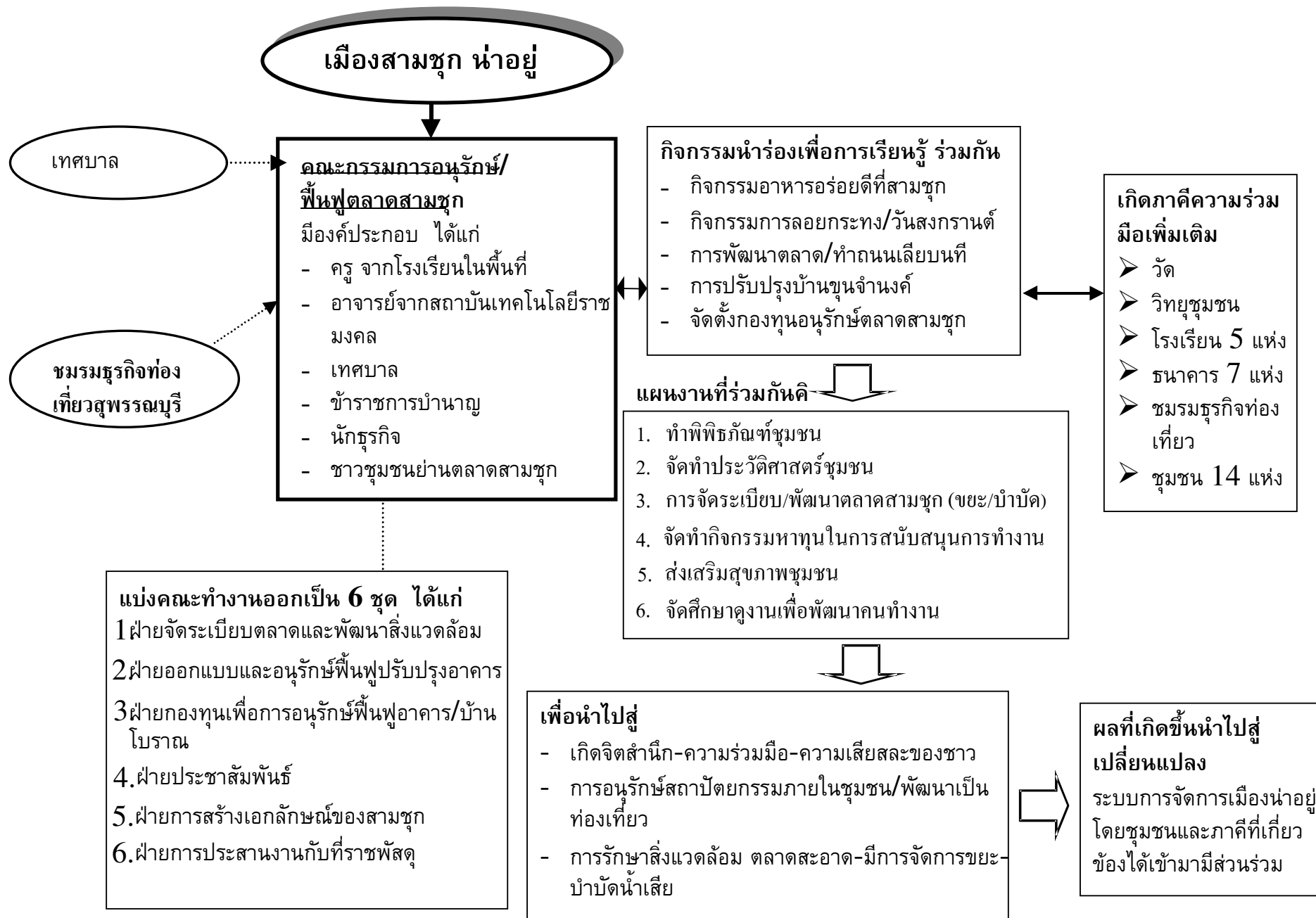
หลังจากที่เกิดกลไกในการทำงานแล้ว กิจกรรมแรกที่เกิดกระบวนการทำงานร่วมกัน คือ การช่วยกันทำความสะอาดตลาดสามชุก ซึ่งก่อให้เกิดการกระตุ้นขยายผลไปสู่การทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อไป เช่น การจัดงานสงกรานต์และการจัดภาพเก่าเล่าขานตำนานสามชุก การวางแผนทำถนนเลียบนที่ และทำน้ำ การทำพิพิธภัณฑ์ การปรับปรุงตลาดบางส่วนเพื่อเป็นศูนย์อาหาร การรวบรวมประวัติศาสตร์

การให้เด็กจากโรงเรียนเข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของตลาด การประสานกับธนาคารเพื่อขาย
คู่มืออาหาร การออกรายการวิทยุชุมชนคนสามชุกเพื่อทำความเข้าใจกับคนในเมือง รวมไปถึงการ
ร่วมกันสมทบทุนตั้งเป็น “กองทุนพัฒนาตลาด” ขึ้น

การดำเนินกิจกรรมต่างๆ คณะทำงานฯ อนุรักษ์ตลาดสามชุกเป็นผู้ทำ โดยมีชาวบ้านมาร่วม
หลังจากทำกิจกรรม มีกระบวนการสรุปบทเรียนและย้อนมองข้ออ่อน/ข้อแข็งของการทำกิจกรรมทุก
ครั้ง โดยทีมงานโครงการฯ ทำหน้าที่ในการกระตุ้นสนับสนุน เชื่อมโยง ประสานกิจกรรม ซึ่งการ
ดำเนินโครงการดังกล่าวข้างต้นนับเป็นครั้งแรกที่ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุป
บทเรียน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ อาทิ เช่น การวางแผนทำทางเลียบบ่อกุ้ง นายเทศมนตรีเอา
แผนงานดังกล่าวมาประชุมพูดคุยกับชาวบ้าน การวางแผนปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ โดยใช้ภูมิปัญญาของผู้
อาวุโสในชุมชนเข้าดำเนินการ หลังจากดำเนินการมาระยะหนึ่ง ทุกคนในตลาดช่วยกันดูแลเรื่องความ
สะอาดโดยไม่ต้องเป็นภาระของเทศบาล

ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ คือ การที่เทศบาล ชุมชน และภาคีต่างๆ ที่
เกี่ยวข้องในท้องถิ่นร่วมมือกันอย่างจริงจัง การมีทุนทางสถาปัตยกรรมที่มีค่า การมีพื้นฐานของ
ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและการสร้างกิจกรรมร่วมเพื่อกระตุ้น และกระชับความผูกพันใน
ท้องถิ่น การต่อยอดการทำงานเดิมของคนในเมือง

ระยอง

การเลือกเมืองระยองเป็นเมืองนำร่อง มีเหตุผลที่พิเศษนอกเหนือจากเหตุผลอื่นๆ ก็คือ “เทศบาลนครระยอง” มีนายกเทศมนตรี เป็นผู้วิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเกี่ยวกับการพัฒนาเมือง กล่าวคือ ความคิดเห็นที่ว่าการพัฒนาเมืองต้องเกิดจากการร่วมคิด ร่วมทำ จากคนหลากหลายในเมือง มิใช่จากหน่วยงานท้องถิ่น หรือเป็นนโยบายจากส่วนกลาง

การดำเนินงานที่เมืองระยองได้เริ่มจากการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “ร่วมคิด ร่วมทำ เมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่” ขึ้น ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่มากขึ้น มีการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ที่ต้องการ จึงได้มีการเลือกพื้นที่เป้าหมาย คือ การฟื้นฟูเมืองเก่าที่ถนนยมจินดา

หลังจากมีการสำรวจข้อมูลโดยละเอียดของชุมชนย่านถนนยมจินดาแล้ว จึงได้จัดให้มีกิจกรรม “ภาพเก่าเล่าขาน ถนนยมจินดา” ขึ้น ซึ่งทำให้ชาวชุมชนมีความตื่นตัวมากขึ้น นำไปสู่กิจกรรมการทาสีบ้าน เพื่อพัฒนาบ้านเรือนซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่งดงามให้กลับฟื้นขึ้นมา มีการเดินทางไปศึกษาดูงาน การฟื้นฟูเมืองเก่าที่บางลำพู ที่สามชุก เป็นต้น

จากนั้น ก็มีการจัดกิจกรรม “กิจกรรมภาพเก่าเล่าขาน” เป็นครั้งที่ 2 โดยในงานมีการคิดกิจกรรมเพิ่มขึ้น เช่น การฟื้นฟูอาหารไทยถึง 24 ชนิด การฟื้นฟูและจำลองบรรยากาศถนนยมจินดาในอดีตที่มีบรรยากาศเป็นกันเอง เช่น ร้านกาแฟโบราณ เป็นต้น ซึ่งจากการจัดงานครั้งนี้ นำไปสู่ความคิดในการ

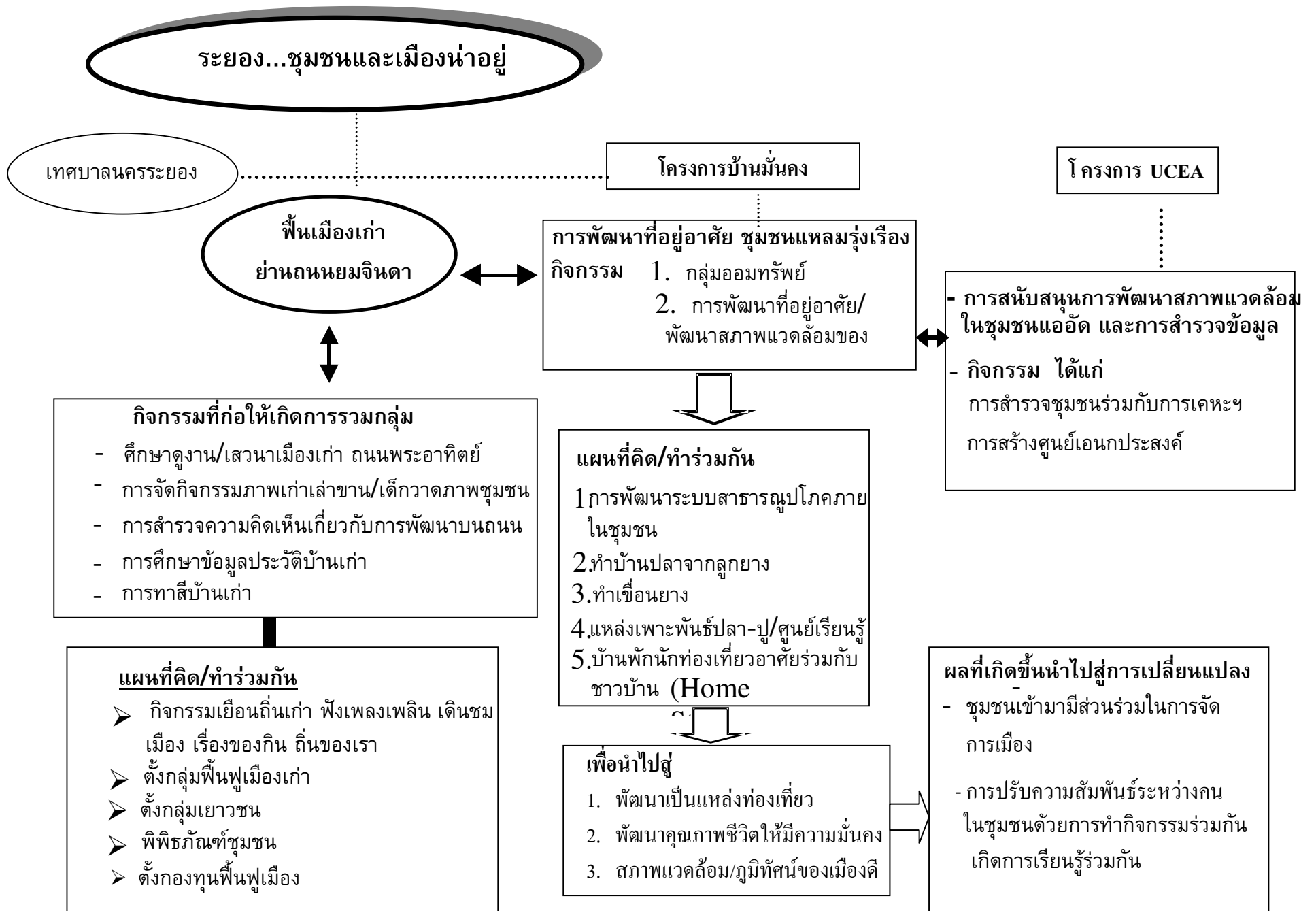
ฟื้นฟูให้ถนนยมจินดาเป็นถนนคนเดินที่มีบรรยากาศเก่าๆ มีแนวคิดในการอนุรักษ์บ้านโบราณสองฝั่งถนน การจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งการสร้างบรรยากาศแห่งการตกทอดให้เกิดขึ้น

นอกจากการฟื้นฟูถนนยมจินดาแล้ว ยังได้มีการเชื่อมร้อยการพัฒนาชุมชนย่านถนนยมจินดากับการพัฒนาชุมชนแออัดที่ชุมชนแหลมรุ่งเรือง ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้บรรจุชุมชนแหลมรุ่งเรืองเป็นหนึ่งใน 10 โครงการนำร่องบ้านมั่นคง ทำให้ชาวชุมชนมีการจัดกระบวนการในการพัฒนาที่อยู่อาศัย มีการออกแบบบ้าน วางผังกันเอง มีการออมทรัพย์ รวมทั้งมีกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการสร้างบ้าน เช่น การทำความสะอาดชุมชนและปลูกต้นไม้ทุกเดือน มีการทำแนวปะการังเทียมให้เป็นที่อยู่ของสัตว์ทะเลชาวฝั่ง รวมทั้งสร้างบ่อเพาะเลี้ยงสัตว์ทะเลให้ลูกหลานได้ศึกษา เป็นต้น

กิจกรรมทั้ง 2 ชุมชนดังกล่าว ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง แต่ก็สามารถทำให้ชาวชุมชนทั้ง 2 แห่ง ซึ่งมีฐานะที่แตกต่างกัน มีความเข้าใจกัน พร้อมทั้งจะหนุนช่วยกันมากขึ้น

จึงกล่าวได้ว่า โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ระยะของ ถึงแม้จะยังไม่เกิดกลไกการพัฒนาในระดับเมือง แต่ในระดับชุมชนได้เกิดคณะทำงานขึ้น ซึ่งไม่เพียงมีองค์กรประกอบเฉพาะคนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีหน่วยงานในท้องถิ่นอย่างเทศบาลเข้าร่วมอยู่ด้วย ซึ่งรูปธรรมความสำเร็จในระดับชุมชนทั้ง 2 แห่ง จะเป็นกรณีศึกษาให้กับชุมชนอื่นๆ ในเมือง ซึ่งในอนาคตจะนำไปสู่การเกิดกลไกการพัฒนาในระดับที่กว้างขวางขึ้น

แม่ฮ่องสอน

แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองขนาดเล็กอีกเมืองหนึ่งที่โครงการฯ ได้เลือกเป็นเมืองนำร่อง โดยการประสานงานผ่านไปยังเครือข่ายชุมชนเมืองที่มีการทำกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เป็นทุนเดิมอยู่ตามสมควร

โครงการได้กระตุ้นให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ที่กว้างขวางขึ้น โดยเครือข่ายชุมชนเมืองเป็นผู้เชื่อมประสานกลุ่มคนต่างๆ ในเมืองมาคิดร่วมกัน เช่น ครู อาจารย์ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน สาธารณสุขจังหวัด พระสงฆ์ เป็นต้น จนนำไปสู่การระดมความคิดเห็นครั้งสำคัญ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัด พระ ชาวบ้าน และหน่วยงานต่างๆ มาร่วมประชุมจำนวนหลายร้อยคน

ในการประชุม ได้มีการหยิบยกประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองแม่ฮ่องสอน หลายกรณีไปสู่การพูดคุย เช่น กรณีแม่น้ำแม่ฮ่องสอน แม่น้ำปู้ หนองจองคำ วัฒนธรรมของเมือง เป็นต้น ซึ่งท้ายที่สุดที่ประชุมเห็นว่าควรพัฒนาหนองจองคำก่อน เนื่องจากหนองจองคำเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเป็นสัญลักษณ์คู่เมืองแม่ฮ่องสอนมานาน ปัจจุบันอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม น้ำเน่าเสีย เนื่องจากมีปลาอยู่เป็นจำนวนมาก น้ำธรรมชาติที่ไหลลงสู่หนองจองคำมีน้อย ฯลฯ

หลังจากที่ได้ข้อสรุปร่วมกันแล้ว ก็เกิดการสำรวจเส้นทางน้ำที่ไหลลงสู่หนองจองคำร่วมกัน พบว่าน้ำที่ไหลลงสู่หนองจองคำมีน้อย เนื่องจากการนำน้ำไปใช้ในกิจการอื่นๆ อีกทั้งทางเดินของน้ำมี

สิ่งกีดขวางต้นเงิน ซึ่งได้มีการร่วมกันขุดคลองทางเดินของน้ำ โดยมีกลุ่มคนและหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

หลังจากนั้นก็ได้มีการทำกิจกรรมต่อเนื่อง คือ การนำปลาออกจากหนองจองคำ โดยมีชาวบ้านและประมงจังหวัดและพันธมิตรการพัฒนาเป็นกำลังสำคัญ ก่อนที่จะมีการขุดลอกหนองจองคำเป็นลำดับต่อไป

เป็นที่น่าสังเกตว่า การพัฒนาเมืองน่านอยู่ ชุมชนน่านอยู่ ของเมืองแม่ฮ่องสอน ถึงแม้ว่าจะไม่เกิดกลไกการพัฒนาเมืองที่เป็นทางการ แต่จากการทำงานร่วมกัน โดยมีหน่วยงานต่างๆ มาร่วมทุกขั้นตอนทำให้เกิดพันธมิตรของการพัฒนาเมืองที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับการทำเมืองให้น่านอยู่ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งในอนาคตก็มีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่กลไกการพัฒนาเมืองต่อไป เพราะความสำเร็จของการพัฒนาหนองจองคำเป็นเพียงก้าวแรกของชาวแม่ฮ่องสอนในการพัฒนาไปสู่เมืองน่านอยู่ แต่จะเป็นก้าวสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาเรื่องอื่นๆ ต่อไป เช่น การพัฒนาลำน้ำปู้ การฟื้นฟูวัฒนธรรมเมือง เป็นต้น

การพัฒนาหนองจองคำ จึงเป็นมิติใหม่แห่งการพัฒนาที่กลุ่มคนหลากหลายในเมืองมาร่วมกันคิดและทำเป็นความร่วมมือและความตั้งใจจริงของชาวเมือง ที่จะร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้เป็นเมืองน่านอยู่ต่อไป

แม่ฮ่องสอน เมืองน่าอยู่

กลไก / กรรมการ / คณะทำงาน
ประมาณ 20 คน องค์ประกอบ

- ตัวแทนชุมชน 6 ปีก
- เทศบาล
- สาธารณสุขจังหวัด
- โรงพยาบาลศรีสังวาลย์
- การศึกษานอกโรงเรียน
- องค์กรพัฒนาเอกชน

กิจกรรมที่กระตุ้น / นำร่อง “หนองจองคำ”

- ☞ ประชุมตัวแทนทั้ง 6 ปีก และทีมประสานงานแม่ฮ่องสอน
- ☞ การสำรวจเส้นทางน้ำหนองจองคำ
- ☞ จัดงานร่วมคิด ร่วมทำแม่ฮ่องสอนเมืองน่าอยู่พัฒนาหนองจองคำ
- ☞ พัฒนาเส้นทางน้ำออกจากหนองจองคำ

ภาคีความร่วมมือที่เพิ่มขึ้น

- พระสงฆ์
- ผู้อาวุโส
- กรมชลประทาน
- กรมประมง
- กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด

เพื่อนำไปสู่

- การเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน
- การประสานงานกับภาคีหลายฝ่ายที่เหนียวแน่นขึ้น

แผนกิจกรรมที่ร่วมกันคิด

- กิจกรรมพัฒนาลำน้ำปู้
- กิจกรรมพัฒนาคอยกองมู
- งานส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยใหญ่

ผลที่เกิดขึ้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

- ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐอยู่ในแนวราบมากขึ้น
- องค์กรชุมชนบูรณาการงบประมาณกับเทศบาล

เชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่ เป็นเมืองใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อน มีองค์กรพัฒนาต่างๆอยู่มากมายและหลากหลาย ทั้งในส่วนขององค์กรชุมชนก็มีการร่วมกันทำกิจกรรมพัฒนาเมืองมาเป็นเวลานาน เป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง

ในการดำเนินโครงการเมืองน่าอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ จึงได้เข้าไปเสริมต่อขบวนการที่ชาวชุมชนทำอยู่แล้ว โดยเลือกดำเนินงานใน 3 โครงการ คือ

1. การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมชุมชนริมคลองแม่ข่า ซึ่งที่ผ่านมาชาวชุมชน 6 ชุมชน ที่อาศัยริมคลองแม่ข่า ได้มีการพัฒนาคลองแม่ข่าจนคลองใสสะอาด มีการขยับบ้านออกจากแนวคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่อยู่อาศัยกันทั้งชุมชน ที่ชุมชนกำแพงงาม โดยการย้ายบ้านลงจากกำแพงเมืองอันเป็นโบราณสถาน

นอกจากนี้ยังได้มีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การตั้งกลุ่ม “เชียงใหม่พวงสะอาด” กลุ่มเยาวชนสำรวจคลองแม่ข่า, กลุ่มธุรกิจชุมชนน้ำดื่มเครือข่าย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม นโยบายของการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ที่ต้องการจะพัฒนาคลองแม่ข่า โดยการย้ายชุมชนออกจากแนวคลอง ทำให้ชาวชุมชนไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย เครือข่ายองค์กรชุมชนจึงได้ทำหนังสือเสนอแนวทางในการพัฒนาคลองไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด โดยมีแนวทางสำคัญให้ “คนอยู่ร่วมกับคลองและเป็นผู้พัฒนาคลองอันเป็นที่อยู่อาศัย ดังที่ชาวชุมชนได้ร่วมกันทำมาโดยตลอด”

2. การสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม “ย่านวัดเกต” พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยประสานงานกับภาคีอื่นๆ เช่น เทศบาลนครเชียงใหม่ ททท. คณะสถาปัตยกรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และกระตุ้นให้มีการเชื่อมโยงระหว่างคนในชุมชน โดยใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือแล้วพัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาย่านวัดเกตต่อไป ซึ่งคณะทำงานเห็นศักยภาพและแนวทางการสนับสนุนให้คนในย่านนี้ร่วมกันพัฒนาเมืองน่าอยู่ มีการประสานกับกลุ่มคนต่างๆ (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง) เพื่อที่จะสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยเชื่อมแต่ละจุดให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาให้ย่านชุมชนวัดเกต สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของเชียงใหม่ ในเบื้องต้นได้จัดทำแผนที่ย่านวัดเกต การจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชน มีการฟื้นฟูคลอง “ปูลา” และขนมไทยโบราณหลายชนิด มีการจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับภาพประวัติศาสตร์ วัตถุโบราณที่แสดงในพิพิธภัณฑ์

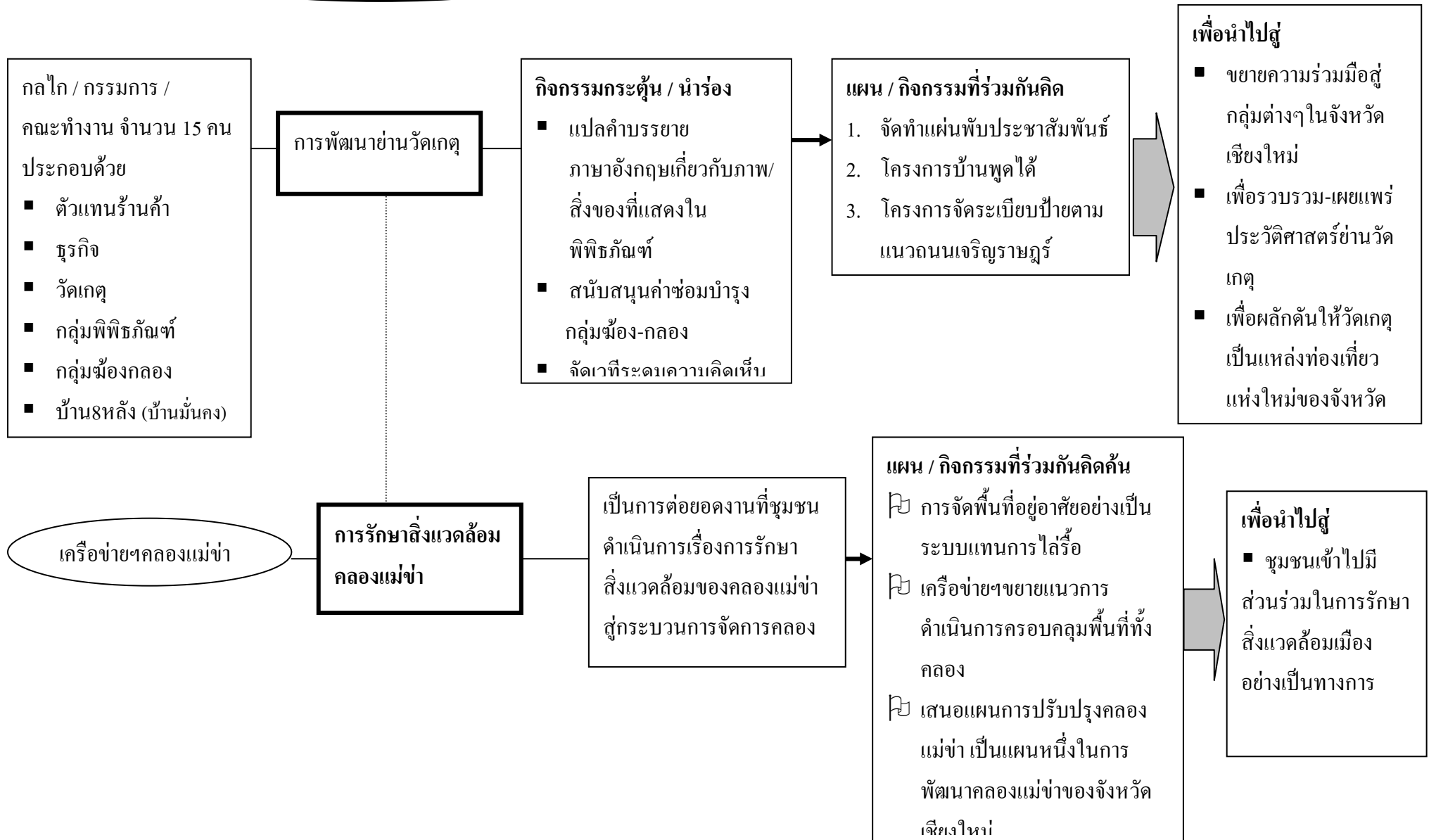
3. การแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย กรณีบ้าน 8 หลังริมปิง จากการสำรวจชุมชนย่านวัดเกตพบว่า มีบ้าน 8 หลังที่ตั้งอยู่ริมปิง กำลังจะถูกไล่รื้อจากกรมเจ้าท่า เนื่องจากบริษัทเอกชนจะทำธุรกิจเกี่ยวกับการเดินเรือท่องเที่ยวริมปิง จากการจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนเชื่อมั่นและพร้อมที่จะขยับบ้านและแบ่งปันที่ดินซึ่งกันและกันเพื่อปรับภูมิทัศน์พื้นที่ใหม่ให้มีสภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น

เนื่องจากเชียงใหม่เป็นนครที่มีขนาดใหญ่ และมีปัญหาสะสมมายาวนาน การสร้างเมืองเชียงใหม่ให้น่าอยู่ จึงอาจจะต้องใช้เวลายาวนาน

สำหรับทิศทางการดำเนินการโครงการฯ ในอนาคตนั้นมีแผนงานในการระดมความคิดและแนวทางให้การสร้างเมืองน่าอยู่เพิ่มเติม โดยจะกระตุ้นให้เครือข่ายองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาให้มากขึ้น การสร้างผู้นำชุมชน การสนับสนุนให้ชุมชนวางแผนชุมชนด้วยตนเอง การแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน การสร้างกระแสนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในเมือง การอนุรักษ์ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประเพณีและวัฒนธรรม โดยใช้รูปธรรมความสำเร็จของจุดเล็กๆ เรียนรู้เพื่อขยายผลไปสู่จุดอื่นๆ ต่อไป

เมื่อนำอยู่ จังหวัดเชียงใหม่

แพร่

เมืองแพร่ เป็นเมืองเก่า มีโบราณสถานและศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่ กลุ่มกิจกรรมในเมืองจึงเป็นกลุ่มเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการรวมตัวของประชาชนชนชั้นกลาง เช่น กลุ่มวัฒนธรรมตองตึง กลุ่มเสวียนธรรม เป็นต้น

การดำเนินโครงการเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ ที่จังหวัดแพร่ จึงมีลักษณะแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ คือ ได้ร่วมกับเทศบาลและกลุ่มประชาคมดังกล่าว แล้วจึงขับไปยังชุมชนในภายหลัง ดังนั้น การดำเนินงานในช่วงต้นๆ ซึ่งเป็นช่วงของการทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการก็จะมีเทศบาลเป็นผู้ประสานงาน

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่โครงการเข้าไปดำเนินงาน ก็จะเป็นลักษณะการสนับสนุนต่อยอดกิจกรรมมีประชาชนทำอยู่เป็นหลัก เช่น สนับสนุนการจัดเวที “พ่อหน้าเหลียวหลัง คนเมืองเวียงโกศัย” ของศูนย์วัฒนธรรมตองตึง ซึ่งเป็นกลุ่มชุมชนดั้งเดิม 5 ชุมชนในเขตกำแพงเมืองเก่า การสนับสนุนการอบรมพุทธศาสนาของกลุ่มเสวียนธรรม เป็นต้น

สำหรับในส่วนของการพัฒนาชุมชนคนฐานล่างนั้น โครงการได้เข้าไปสนับสนุนการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนหลังขนส่ง จำนวน 24 หลังคาเรือน โดยการกระตุ้นให้ชาวชุมชนมองเห็นศักยภาพของตนเอง ในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยโดยการลงไปประชุม พูดคุย ให้ชาวชุมชนมองเห็นปัญหาแล้วจัดลำดับความสำคัญในการแก้ปัญหของตนเอง โดยชาวชุมชนเลือกที่จะ

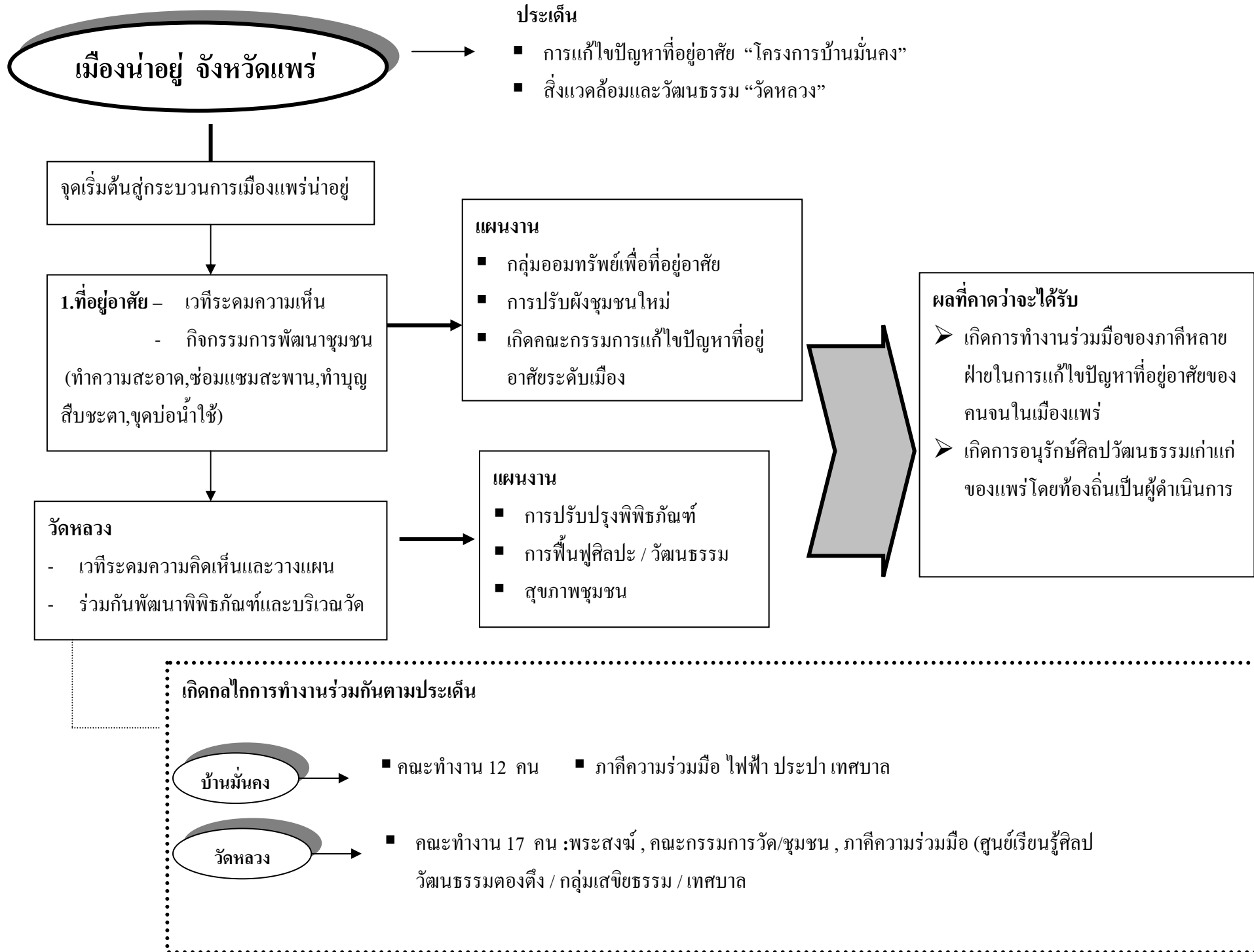
แก้ปัญหาใช้น้ำกินน้ำใช้ด้วยตนเองก่อนเป็นลำดับแรก จึงมีการรวมกันทำความสะอาดเหมือนทำให้สภาพแวดล้อมดีขึ้น

จากนั้นก็มีการรวมตัวกันทำบ่อน้ำชุมชน มีการทำบุญสืบชะตาชุมชน ปรับปรุงสะพานข้ามเหมือง ซึ่งจากการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดคณะทำงานของชุมชนจำนวน 12 คน เพื่อเป็นตัวแทนในการประสานงานทั้งภายนอกและภายในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ชุมชนหลังขนส่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและขาดระบบสาธารณสุขปก ก็มีการตื่นตัว มองเห็นสิทธิในการอยู่อาศัยมากขึ้น

อย่างไรก็ดี การพัฒนาเมืองน่าอยู่ในจังหวัดแพร่ ยังต้องอาศัยการทำงานอย่างต่อเนื่อง สร้างรูปธรรมให้เกิดขึ้น โดยสนับสนุนให้คนในเมืองมีการเชื่อมร้อยเข้าหากันด้วยกิจกรรมต่างๆ แล้วอาศัยรูปธรรมความสำเร็จ ขยายผลไปสู่การเรียนรู้ร่วมกัน

อุตรดิตถ์

อุตรดิตถ์ กล่าวได้ว่าเป็นเมืองที่องค์กรชุมชนในเมือง มีการรวมตัวกันเข้มแข็งและมีภาคีพัฒนาที่ประกอบด้วย กลุ่มคนหลากหลายในเมืองมาร่วมกันมากที่สุดจังหวัดหนึ่งในประเทศไทย

การรวมตัวของชุมชนเมือง เริ่มตั้งแต่ปี 2537 ในการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ร่วมกันแล้วเชื่อมโยงไปสู่การทำงานด้านพัฒนาที่อยู่อาศัยจนเกิดรูปธรรมบ้าน 15 บาทที่ชุมชนเจริญธรรม ที่จุดประกายไปสู่การพัฒนาที่อยู่อาศัยกันทั้งเมืองอุตรดิตถ์ โดยการสำรวจผู้เดือดร้อนกันทั้งเมืองแล้วนำไปวางแผนการแก้ปัญหาาร่วมกัน ซึ่งการพัฒนาที่อยู่อาศัยดังกล่าว มิได้ทำงานเฉพาะองค์กรชุมชนเพียงลำพังแต่มีหน่วยงานต่างๆ ทั้งเทศบาล สถาบันการศึกษา องค์กรสงฆ์ เข้ามาร่วมเป็นภาคีพัฒนาอย่างป็นหนึ่งเดียว จนเกิดรูปธรรมการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ “บุงคูก” สำหรับผู้เดือดร้อน 124 ครอบครัว

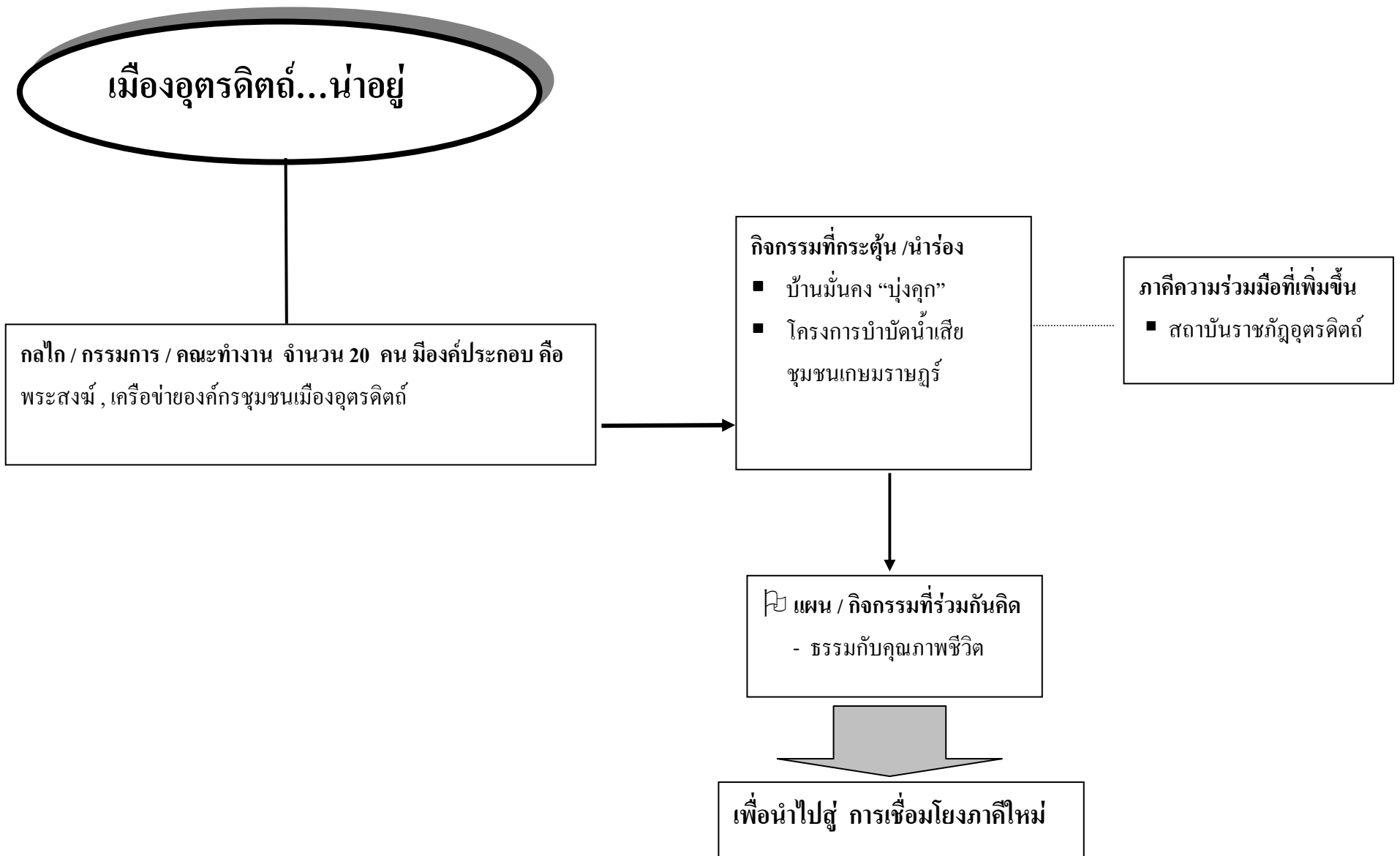
จากนั้นได้มีการดำเนินโครงการอุตรดิตถ์เมืองน่าอยู่ หรือ อุตรดิตถ์เมืองงาม ซึ่งเป็นโครงการที่หน่วยงานต่างๆ ในเมือง ได้ร่วมกันพัฒนาเมืองในทุกมิติ มิได้จำกัดเฉพาะการพัฒนาชุมชนแออัดเหมือนที่ผ่านมา เช่น จัดให้มีโครงการ “ภาพเก่าเล่าขานเมืองอุตรดิตถ์” ที่มีคนเข้าร่วมอย่างกว้างขวางขึ้น

ดังนั้น การดำเนินโครงการเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ ที่อุตรดิตถ์ จึงอาศัยกลไกการพัฒนาเมืองที่มีอยู่เดิมเป็นผู้ดำเนินโครงการ โดยโครงการเป็นเพียงผู้สนับสนุนเท่านั้น หรือกล่าวอีกแง่หนึ่ง “โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ที่อุตรดิตถ์” เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ภาคีพัฒนาในเมือง

อุตรดิตถ์ นำไปใช้ในการพัฒนาต่อยอดกิจกรรมที่ทำอยู่เดิม เช่น การทำอุปกรณ์บำบัดน้ำเสียที่ชุมชน เกษมราษฎร์ โดยการร่วมมือกับสถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์ การทำโครงการสื่อสารสาธารณะ โครงการ ตลาดปตรเมืองนำอยู่ของเครือข่ายพระสงฆ์ เป็นต้น

อุตรดิตถ์เมืองนำอยู่ จึงเป็นตัวอย่างที่สำคัญทั้งในแง่ของการเกิดกลไกการพัฒนาเมือง การทำ กิจกรรมร่วมกัน อันจะเป็นกรณีศึกษาให้กับเมืองอื่นๆ

อุบล – วารินชำราบ

เทศบาลนครอุบลและเทศบาลเมืองวารินชำราบ เป็นเมืองที่มีความเกี่ยวพันต่อกัน เนื่องจากพื้นที่อยู่ติดกันเพียงมีแม่น้ำมูลไหลผ่านเท่านั้น

การทำงานของโครงการในพื้นที่ดังกล่าว จะประสานงานกับเครือข่ายชุมชนแออัดอุบล ซึ่งมีพื้นที่ทำงานอยู่ในทั้งสองเทศบาล

เครือข่ายชุมชนแออัดอุบลฯ นับเป็นเครือข่ายชาวบ้านที่มีความเข้มแข็ง มีเป้าหมาย ทิศทางในการพัฒนาที่ชัดเจน คือ การสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยให้กับชาวชุมชน ที่ผ่านมามีได้ใช้กิจกรรมที่หลากหลายเป็นเครื่องมือเชื่อมร้อยชุมชนเข้าด้วยกัน ทั้งกิจกรรมองค์กรการเงินชุมชน สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

ประการสำคัญ เครือข่ายชุมชนแออัดอุบลฯ มิได้ทำกิจกรรมเพียงภายในชุมชนเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงเข้ากับการพัฒนาเมืองในภาพรวม รวมทั้งมีการเชื่อมร้อยหนุนเสริมกับเครือข่ายภาคชนบทอีกด้วย

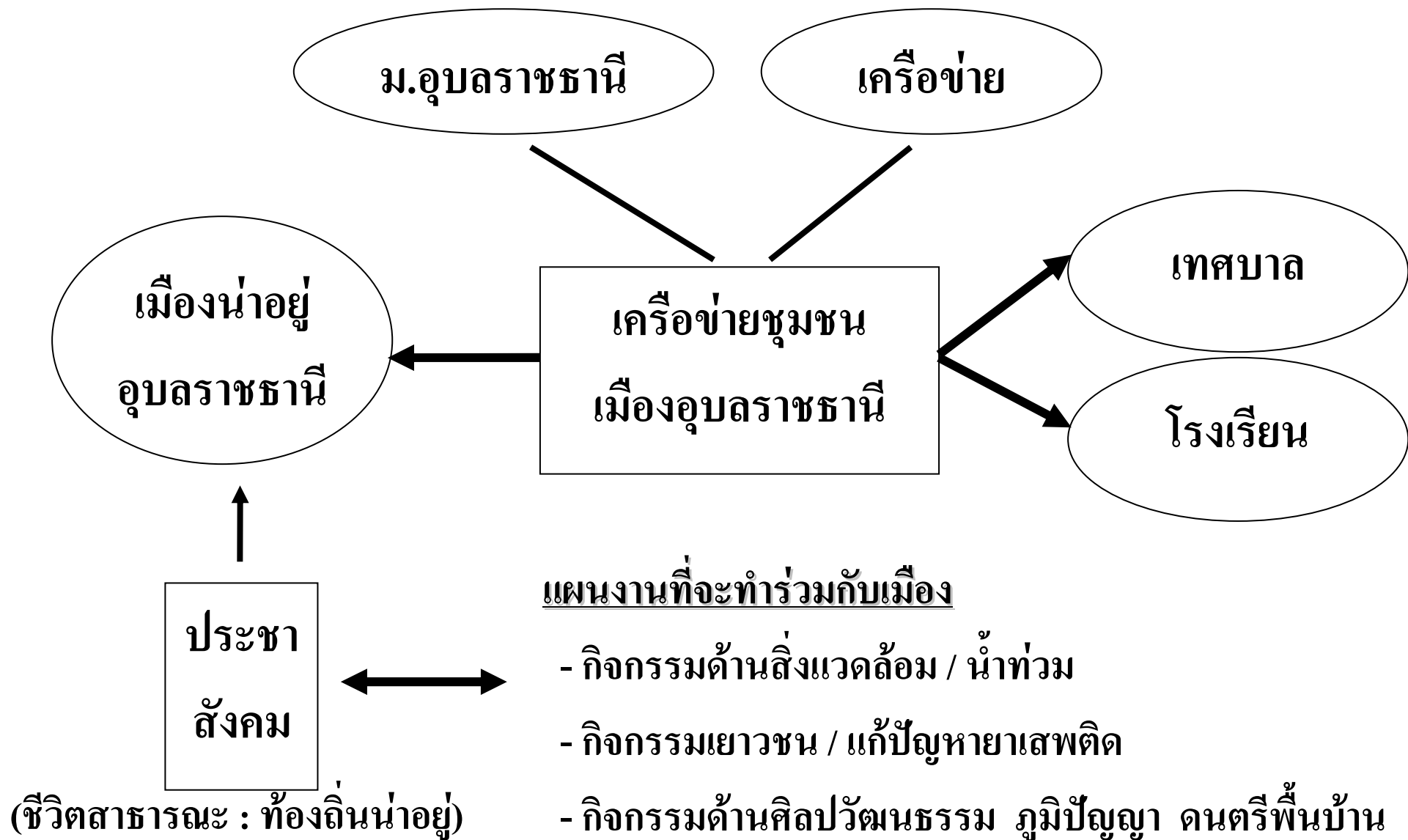
ในการทำงานของโครงการได้ดำเนินงานเป็นสามลักษณะ ประการแรก คือ การหนุนเสริมกิจกรรมที่เครือข่ายชุมชนแออัดอุบลได้ดำเนินการอยู่แล้ว 9 โครงการ เช่น โครงการนักสืบสายน้ำ ชุมชนสีเขียว ค่ายเยาวชนกับสิ่งแวดล้อม โรงเรียนชาวบ้าน สื่อชุมชน โครงการที่อยู่อาศัย “บ้านมั่นคง” เป็นต้น

ประการถัดมาคือ กิจกรรมที่เครือข่ายชุมชนแออัดอุบลดำเนินการอยู่ ส่วนหนึ่งจะเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกับประชาสังคมต่างๆ ในเมือง เช่น การศึกษาแนวทางแก้ปัญหาน้ำท่วมอุบล เป็นต้น ซึ่งเครือข่ายชุมชนแออัดอุบลจะเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญระหว่างโครงการกับประชาสังคมต่างๆ ในเมือง

นอกจากนี้ โครงการยังได้มีการประสานงานโดยตรงกับเทศบาลทั้ง 2 แห่ง และประชาคมต่างๆ ในเมืองอุบล เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการ มีการวิเคราะห์สถานการณ์การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการทำงานเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ โดยมีกลุ่มที่หลากหลายเข้าร่วม จนนำไปสู่ข้อเสนอในการทำงาน โดยสร้างกลไกในรูปของ “คณะทำงาน” เพื่อทำกิจกรรมและสร้างเวทีร่วมในการทำงาน โดยชุมชนเป็นตัวตั้ง

จะเห็นได้ว่า การดำเนินโครงการเมืองน่าอยู่ในเมืองอุบลฯ มีบุคคลหลากหลายเข้าร่วม จึงยังต้องอาศัยเวลาในการหล่อหลอมความเข้าใจที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ความสนใจและความคิดที่หลากหลายดังกล่าว นับเป็นเรื่องที่ดีต่อการพัฒนาเมือง ซึ่งนับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่ทุกฝ่ายมีความเห็นตรงกันว่า การพัฒนาเมืองต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมจากบุคคลหลากหลายในเมือง โดยมีชุมชนเป็น ตัวตั้งของการพัฒนา

มหาสารคาม

การทำงานโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ทีมมหาสารคาม จะมีลักษณะพิเศษไปจากเมืองนาร่องอื่นๆ กล่าวคือ ได้มีการประสานงานกับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเข้าร่วมการดำเนินโครงการ โดยมหาวิทยาลัยได้ทำการสำรวจข้อมูลของเมือง และมีการเลือกพื้นที่นาร่องใน 4 ชุมชน

ในการทำงานจะมีนักศึกษาเข้าร่วมโครงการในลักษณะของการศึกษาแบบปฏิบัติจริง โดยใช้ประเด็นทางวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม กระตุ้นเพื่อสร้างสำนึกท้องถิ่นให้กับชาวชุมชน เช่น ประเด็นของแนวคิดในการฟื้นฟู “ห้วยคะดาง” อันเป็นลำน้ำคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมน่าเสียด

ส่วนในประเด็นของสิ่งแวดล้อมนั้น จากการศึกษา 4 ชุมชนนาร่อง พบว่าชาวชุมชนหลายรายมีอาชีพในการเก็บของเก่าขาย จึงมีแนวคิดในการกระตุ้นให้เกิดการจัดการขยะอย่างเป็นระบบในแง่ของธุรกิจชุมชนที่เชื่อมโยงไปสู่การรักษาสิ่งแวดล้อมเมือง

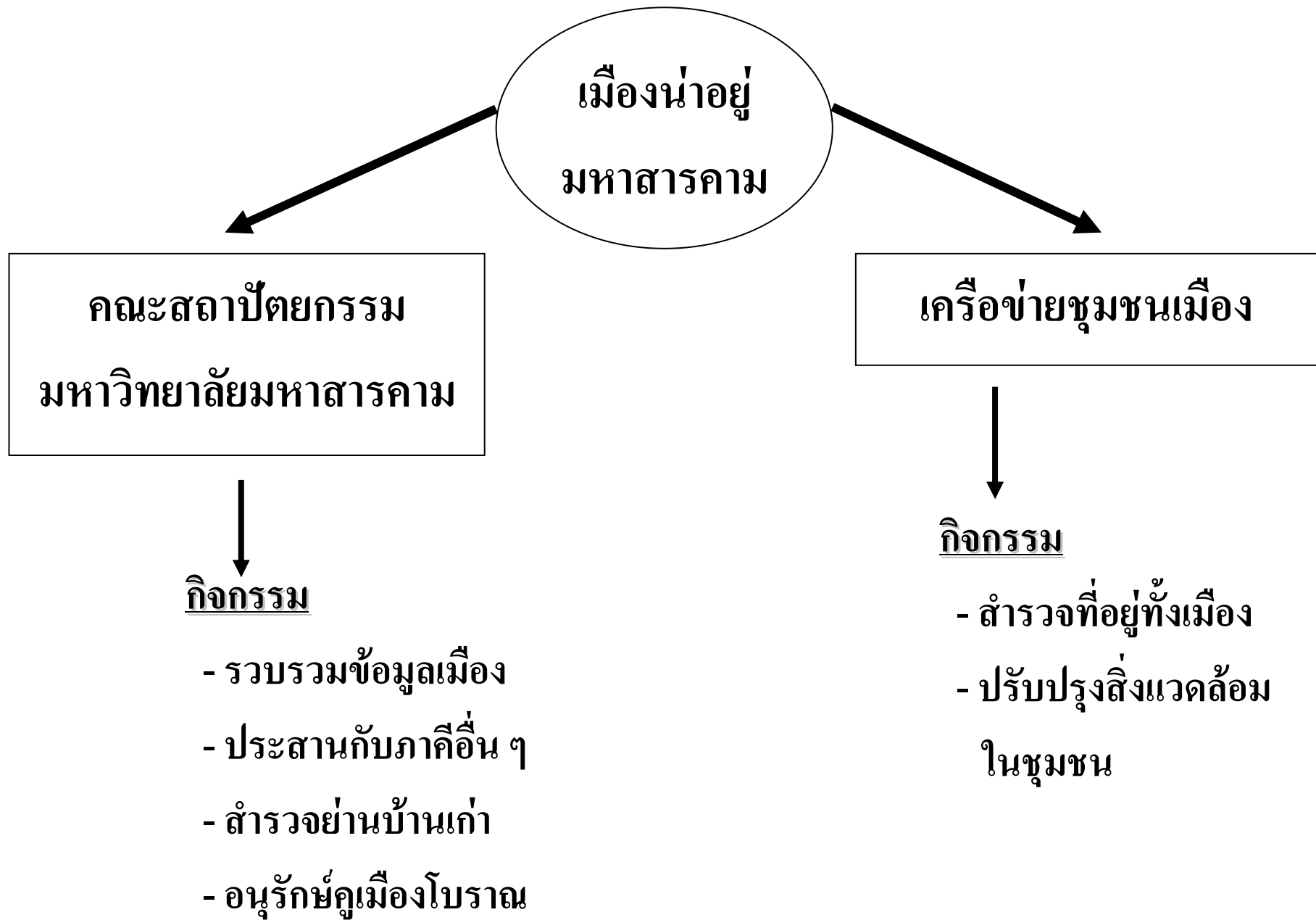
อย่างไรก็ดี แนวคิดดังกล่าวอยู่ในระหว่างของการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชน มีการประชุมคณะกรรมการชุมชนทั้ง 4 ชุมชน โดยมีนักศึกษา คณาจารย์ ลงพื้นที่ทำความเข้าใจกับชุมชนอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับที่กว้างขวางขึ้น โครงการยังได้จัดให้มีการประชุมกับภาคีต่างๆ ในเมือง ประกอบด้วย ตัวแทนชุมชนทั้ง 17 ชุมชน สถาบันการศึกษา กลุ่มตักศิลา และ เทศบาล จนเกิดคณะกรรมการพัฒนาเมือง ซึ่งมาจากตัวแทนชุมชนทั้ง 17 ชุมชน รวม 85 คน พร้อมมีการเลือกชุมชนนาร่องในการทำงาน 7 ชุมชน

สำหรับกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปแล้วนั้น นอกจากการจัดประชุมเครือข่ายชุมชนแล้ว ก็ยังมีการจัดกิจกรรม “วันเอาท่อลงดิน” ของชุมชนโพธิ์ศรี โดยชาวชุมชนโพธิ์ศรีได้ร่วมกันทำฝ้าป่าเพื่อหาเงินซื้อท่อน้ำขนาด 60 เซนติเมตร ซึ่งต่อมาได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากเทศบาลและวัดป่าประชาบำรุง ทำให้มีท่อสำหรับนำมาใช้งานมากถึง 30 ท่อด้วยกัน โดยชาวชุมชนได้ช่วยกันเอาท่อลงดินจนเสร็จเรียบร้อย ทำให้ระบบการระบายน้ำในชุมชนดีขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ที่มหาสารคาม เพิ่งเริ่มต้นได้ 4-5 เดือน จึงอยู่ในขั้นตอนของการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมที่มาจากฐานของข้อมูลที่เป็นจริงในเมือง โดยถือเอาปัญหาความต้องการของชาวชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเน้นในประเด็นของวัฒนธรรม ความมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ตลอดจนประเด็นของสิ่งแวดล้อมของเมือง ซึ่งเป็นประเด็นร่วมของเมืองมหาสารคาม.

ปัตตานี

การดำเนินโครงการฯ ที่เมืองปัตตานี เริ่มต้นด้วยการเข้าหารือกับผู้ว่าราชการจังหวัด นายเทศมนตรี องค์การชุมชนรวมทั้งเวทีประชารัฐ ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองให้ยั่งยืน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชนเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ ในจังหวัดปัตตานีมีการดำเนินงานของโครงการ “ท้องถิ่นน่าอยู่” โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI) อยู่แล้ว จึงได้มีการหารือแบ่งบทบาทการทำงาน โดยโครงการท้องถิ่นน่าอยู่จะสนับสนุนการทำงานเชื่อมโยงในส่วนของผู้ชมชนบท และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ มีพื้นที่การทำงานในเมือง โดยทั้งสองส่วนมีกลไกร่วมในอันที่จะดูแลภาพรวมร่วมกัน

จากนั้น ก็ได้มีการจัดสัมมนาทำความเข้าใจกับแกนนำชุมชนในเมืองทั้ง 14 ชุมชน รวมทั้งสัมมนาย่อยร่วมกับแกนนำชุมชนอีกหลายครั้ง เพื่อค้นหาอุปสรรคของการทำกิจกรรมระดับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชุมชน “บือตัง กำฟงกู” เกิดโครงการฟื้นฟูกลุ่มออมทรัพย์ และกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น การจัดระบบบริหารกองทุนหมู่บ้าน การจัดการขยะภายในชุมชน รวมทั้งการส่งเสริมอาชีพเสริมด้านการทำน้ายาล้างจาน การนำขยะกลับมาใช้ใหม่ เช่นเดียวกับที่ชุมชน “โรงอ่าง” ที่เปิดพื้นที่ให้สตรีมุสลิมได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนรู้การทำน้ายาล้างจานจำหน่ายในร้านค้าของชุมชน

การทำกิจกรรมดังกล่าว จะเห็นความกระตือรือร้นของแกนนำสตรีมากขึ้น มีการสั่งซื้อวัตถุดิบในการทำน้ายาล้างจานด้วยตัวเอง ตลอดจนเข้าร่วมสัมมนากับโครงการอื่นๆ เช่น โครงการบ้านมั่นคง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเมืองนาร่องอื่นๆ เป็นต้น

นอกจากการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมระดับชุมชนแล้ว ยังมีการจัดเวทีทำความเข้าใจระดับเครือข่าย โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มาให้ความรู้เรื่องการพัฒนา กับมิติทางศาสนาอิสลาม มีการกำหนดบทบาทและโครงสร้างการบริหารเครือข่าย จัดทำยุทธศาสตร์ เครือข่าย ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมในการดำเนินงานเมืองน่าอยู่ต่อไป

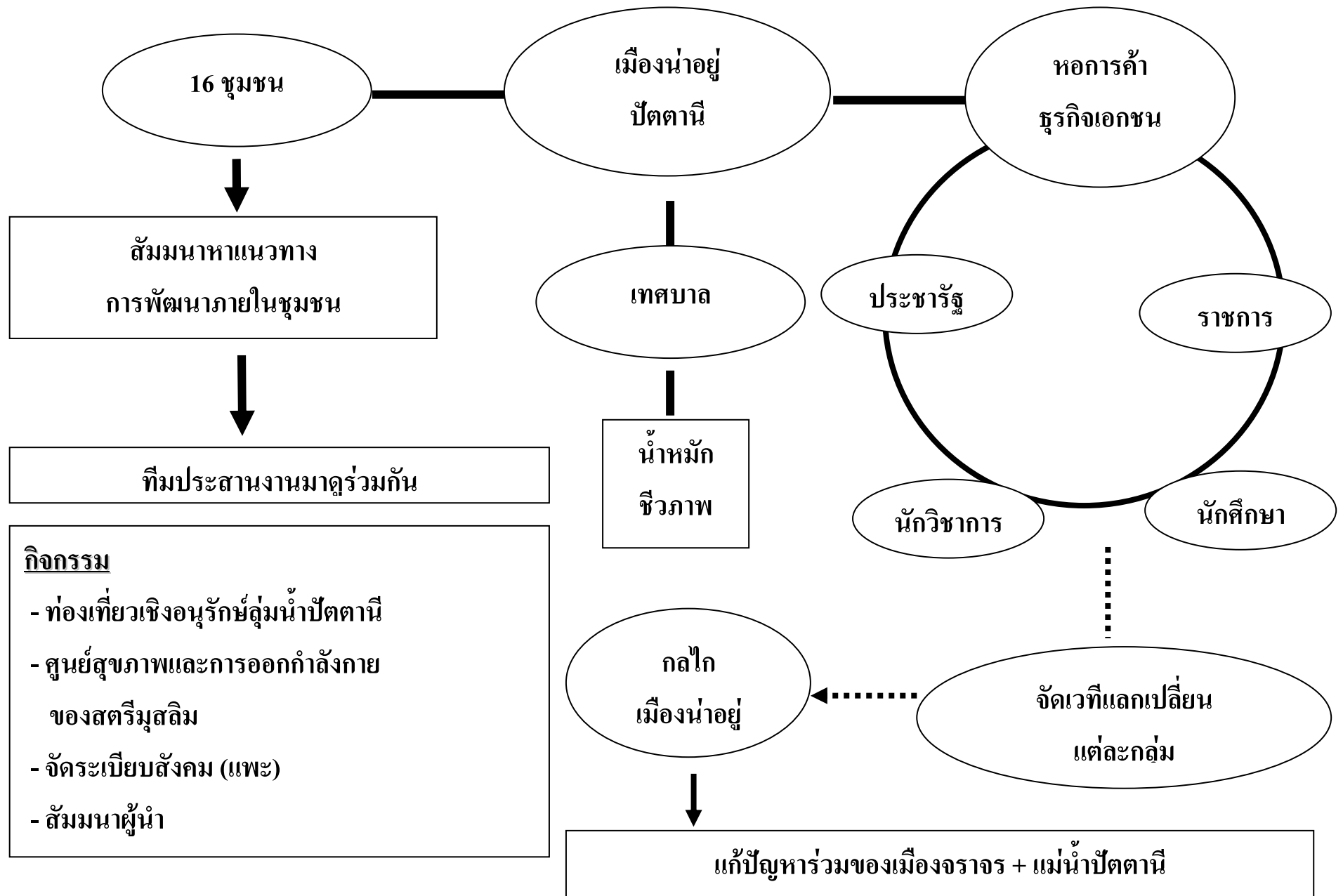
จากการส่งเสริมด้านอาชีพดังกล่าว ทำให้เกิดการเรียนรู้กันที่กว้างขวางขึ้น ทั้งจากชุมชนและ หน่วยงานของรัฐ โดยจะมีการยกระดับไปสู่ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์”

นอกจากนี้ ยังมีการรวมตัวของกลุ่ม อสม. 6 ชุมชนในการจัดเก็บขยะ (อันเป็นปัญหาที่เกิดทุก ชุมชน) เพื่อเป็นการรักษาแม่น้ำปัตตานี ซึ่งกิจกรรมนี้ได้มีการขยายผลโดยครูจากโรงเรียนในตัวเมือง ได้นำไปกระตุ้นครูในชนบท ให้เกิดกิจกรรมการจัดการขยะในรูปของ “ธนาคารขยะ” ใน 10 ชุมชน รอบๆ โรงเรียน จนเกิดเครือข่ายโรงเรียนในการจัดการขยะขึ้น จากนั้นได้มีการสรุปบทเรียนที่มีภาคี พัฒนาต่างๆ เข้าร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคีจากส่วนงานราชการที่เริ่มมีการตื่นตัวอย่างกว้างขวาง

การดำเนินโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ในเมืองปัตตานีดังกล่าวข้างต้น จะสังเกตู เห็นได้ว่า มีการเน้นให้เกิดการวางแผนร่วมและมีการทำกิจกรรมร่วมของชุมชน เป็นการเปิดพื้นที่ให้ สตรีมุสลิมได้มีบทบาทในการพัฒนา ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น ด้านอาชีพ การช่วยกันแก้ปัญหาหน้าเสา เลีย มีการทำน้ำหมักชีวภาพใช้เอง เกิดเครือข่ายธนาคารขยะขึ้น ทั้งในโรงเรียน ชุมชน และหน่วยงาน ราชการ ทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มจากโครงการธนาคารขยะ เป็นต้น

กิจกรรมต่างๆ ดังกล่าว ถึงแม้จะเป็นจุดเล็กๆ ของการแก้ปัญหา แต่เป็นการเริ่มต้นจากฐานล่างอย่างแท้จริง ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่การร่วมกันคิด ร่วมกันทำในกิจกรรมที่กว้างขวางขึ้นในโอกาสต่อไป

ปากพนัง

จุดแข็งของเมืองปากพนัง ที่ต่างไปจากเมืองอื่นๆ ก็คือ เป็นพื้นที่ปฏิบัติงานวิจัยของโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ซึ่งมีข้อมูล มีการวิเคราะห์จุดอ่อน/จุดแข็ง มีการวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชนอยู่แล้ว รวมทั้งมีคณะกรรมการซึ่งสามารถนำมาเป็นทุนในการทำงานตามโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ได้

โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้เข้าไปสานต่อจากโครงการวิจัยงานพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง โดยการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานเมืองน่าอยู่กับฐานชุมชนเดิม เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยการนำผลการศึกษาวิจัยที่ดำเนินการอยู่แล้วเสนอไปยังชุมชน ส่งผลให้บางชุมชนรวมตัวกันทำกิจกรรมขึ้นมา เช่น ชุมชนเสาธงทอง และชุมชนเขมาวงศาราม สนใจทำน้ำหมักชีวภาพ มีการเดินทางไปดูงานที่ปัตตานี ระนอง ซึ่งทำให้ชาวชุมชนสามารถทำน้ำหมักชีวภาพใช้เองได้ จนเกิดการขยายผลเชื่อมโยงไปสู่การรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ที่ชุมชนรามประดิษฐ์ ได้มีการรื้อฟื้นการทำกิจกรรมในเรื่องตลาดรับซื้อขยะ มีการติดตามผล และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดูงานจากที่ต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เกิดการเชื่อมโยงกับกลุ่มเด็กและเยาวชนของชุมชนต้นหาด(บางฉลาก) และชุมชนสระแก้ว ในการเก็บขยะเพื่อนำมาขายที่ชุมชนรามประดิษฐ์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทำให้ปริมาณขยะลดลง ชาวชุมชนมีรายได้ มีทุนหมุนเวียนในชุมชน ทำให้เทศบาลเกิดความสนใจและให้การสนับสนุนรถเข็น ทำให้ชุมชนมีการตื่นตัวในการทำกิจกรรมมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีการสนับสนุนด้านการพัฒนาอาชีพให้แก่ชาวชุมชน เช่น การทำขนมกาละแม ทองม้วน ข้าวเกรียบ เพื่อใช้กิจกรรมนำไปสู่การพึ่งตนเองของชาวชุมชน โดยชาวชุมชนมีการระดม

ทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งใช้กลุ่มเป็นช่องทางในการช่วยเหลือสมาชิกอื่นๆ ที่เดือดร้อนทั้งได้มีการพัฒนาฝีมือของคนรุ่นใหม่ เพื่อค้นหาแกนนำในการทำงานอีกด้วย

นับตั้งแต่ได้ดำเนินโครงการมา ทำให้เครือข่ายองค์กรชุมชนเกิดความมั่นใจมากขึ้น และพร้อมที่จะก้าวไปสู่การกำหนดอนาคตของเมืองร่วมกัน โดยใช้ทุนและของดีที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม อาชีพ คนรุ่นใหม่ การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการปรับภูมิทัศน์เมืองในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน พร้อมทั้งการประสานภาคีพัฒนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่การยกระดับกลไกการพัฒนาของเมือง จากเดิมที่อาศัยกลไกของโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองไปสู่กลไกใหม่ที่มีผู้คนหลากหลายในเมืองมาร่วมกันมากขึ้น

เมืองน่าอยู่
ปากพนัง

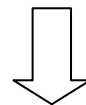

คณะกรรมการ
โครงการวิจัยและ
พัฒนาสภาพ
แวดล้อมชุมชน
เมือง

กิจกรรม

- กลุ่มออมทรัพย์
- อบรมวิทยากรเยาวชน / กิจกรรมสิ่งแวดล้อม
- การพัฒนากลุ่มอาชีพ
- สัมมนา / ศึกษาดูงานเรื่อง “การพัฒนาโดยชุมชน”
- อบรมแกนนำ / กระตุ้นให้เกิดมุมมองการพัฒนาที่หลากหลาย
- ดูงานที่ปัตตานี เรื่องการใช้น้ำชีวภาพบำบัดน้ำเสียในเมือง
(คลอง ,ตลาด ,โรงงานฆ่าสัตว์)

- เทศบาล
- ประชาคม
- ราชการ
- ชุมชน

ส่งเสริมให้มีการทำแผนชุมชนเพื่อทำปากพนังให้น่าอยู่

ระนอง

การดำเนินโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมื่อนำอยู่ของเมืองระนอง ได้มีการประสานงานกับเทศบาลและผู้ว่าราชการจังหวัดร่วมกันจัด “ประชาคมเมืองระนอง” เพื่อระดมความคิดเห็นโดยมีภาคีต่างๆ เข้าร่วมจำนวนมาก เช่น ผู้นำองค์กรชุมชน ประชาคม เทศบาล เครือข่ายผู้สูงอายุ ธนาคารหมู่บ้าน คนไทยพลัดถิ่น หน่วยงานราชการ และ ประชาชนทั่วไป ทำให้เกิดอาสาสมัคร 11 คน เป็นคณะทำงานเมื่อนำอยู่ จ.ระนอง ที่เรียกว่า “ผู้ก่อการดี” ได้มีการวางแผนการทำกิจกรรมไว้ 5 ด้าน คือ 1) การจัดการขยะ 2) การจัดระบบข้อมูลเมืองใน 13 ชุมชน 3) กิจกรรมกินน้ำชากับผู้ว่าฯ เพื่อประสานความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน 4) การสร้างศูนย์ประสานงานให้เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ 5) กิจกรรมคนหนุ่มสาวเล่าเมืองระนอง เพื่อค้นหาวัฒนธรรมรากเหง้าของเมือง โดยผ่านการบอกเล่าของผู้เฒ่า

จากนั้น ได้มีการวางแผนรายละเอียดของทั้ง 5 แผนงานร่วมกัน จนเกิดกิจกรรมปเล็กย่อยที่หลากหลาย เช่น การจัดการขยะโดยชุมชน มีการดำเนินการใน 4 ชุมชนรวมทั้งมีการบำบัดน้ำเสียด้วยน้ำหมักชีวภาพ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในการรักษาสิ่งแวดล้อมของเมืองใน 5 ชุมชนนำร่อง โดยมีเทศบาลเข้ามาให้การสนับสนุนด้วย

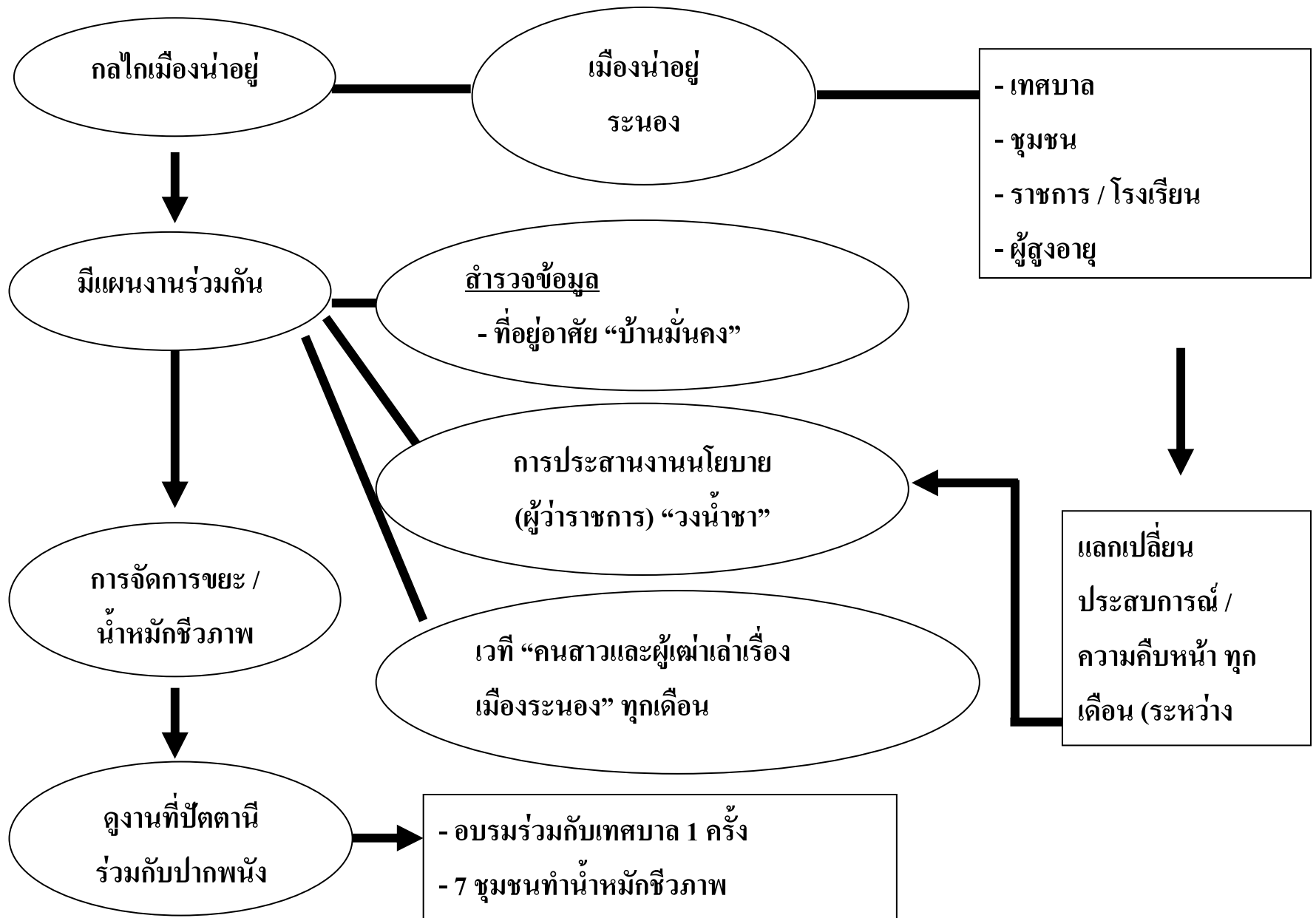
ส่วนกิจกรรม “กินน้ำชากับผู้ว่า” สามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานของรัฐได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจโครงการมากขึ้น เกิดกลไกความร่วมมือกับภาครัฐอย่างไม่เป็นทางการขึ้นมา

สำหรับกิจกรรมการสร้างศูนย์ประสานงาน อยู่ในช่วงการหาสถานที่โดยทางเทศบาลจะเป็นผู้ดำเนินการให้ ซึ่งศูนย์ประสานงานแห่งนี้ จะเป็นศูนย์ระดับจังหวัด มีกลุ่มคนต่างๆ มาใช้ร่วมกัน ไม่เฉพาะผู้ก่อการดี เท่านั้น แต่จะครอบคลุมไปทั่วทุกกลุ่ม

นอกจากนี้แล้ว ที่ผ่านมายังมีการจัดโครงการ “หนุ่มสาว-ผู้เฒ่าเล่าเมืองระนอง” ขึ้น เพื่อรวบรวมข้อมูลหรือประวัติของเมือง ซึ่งขณะนี้มีการรวบรวมและจัดทำข้อมูลเสร็จแล้ว โดยเทศบาลเมืองระนองเป็นผู้พิมพ์เผยแพร่

จะเห็นได้ว่า การดำเนินโครงการที่ระนองได้รับความร่วมมืออย่างดีจากหน่วยงานของรัฐ และมีกลุ่มคนหลากหลายในเมืองเข้าร่วม แต่อย่างไรก็ตาม โครงการก็ยังคงให้ความสำคัญกับการสร้างกิจกรรมในระดับฐานล่าง อย่างการทำธนาคารขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาเมืองต้องมาจากชุมชนเป็นหลัก จึงต้องอาศัยฐานชุมชนที่เข้มแข็ง

หาดใหญ่

หาดใหญ่เป็นเมืองใหญ่ มีความหลากหลายของกลุ่มกิจกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชมรมของคนที่มีฐานะปานกลางขึ้นไป เป็นกิจกรรมด้านสุขภาพและสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น ซึ่งการทำงานของโครงการในระยะแรกๆ หลังจากสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “ร่วมคิด ร่วมทำ เมืองน่าอยู่ ระดับภาค” ขึ้นที่หาดใหญ่แล้ว ได้มีการประสานงานแบบไม่เป็นทางการกับทางเทศบาลและภาคีต่างๆ ในเมือง เช่น ชมรมคนรักเมืองหาดใหญ่ ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ นักวิชาการ และตัวแทนจากชุมชน เพื่อหาแนวทางในการดำเนินงานเรื่องเมืองน่าอยู่ร่วมกัน

จากการระดมความคิดเห็น มีการเสนอให้ทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับสุขภาพ เช่น การเดินแอโรบิก ศูนย์บริการสุขภาพ สวนสมุนไพร การประกวดซอยสะอาด เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทางเทศบาลยินดีให้ความร่วมมือและพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกในการทำงาน แต่ชาวชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลาง คิดว่าการพัฒนาเมืองเป็นหน้าที่ของเทศบาล จึงทำให้การเป็นอุปสรรคในการทำกิจกรรม

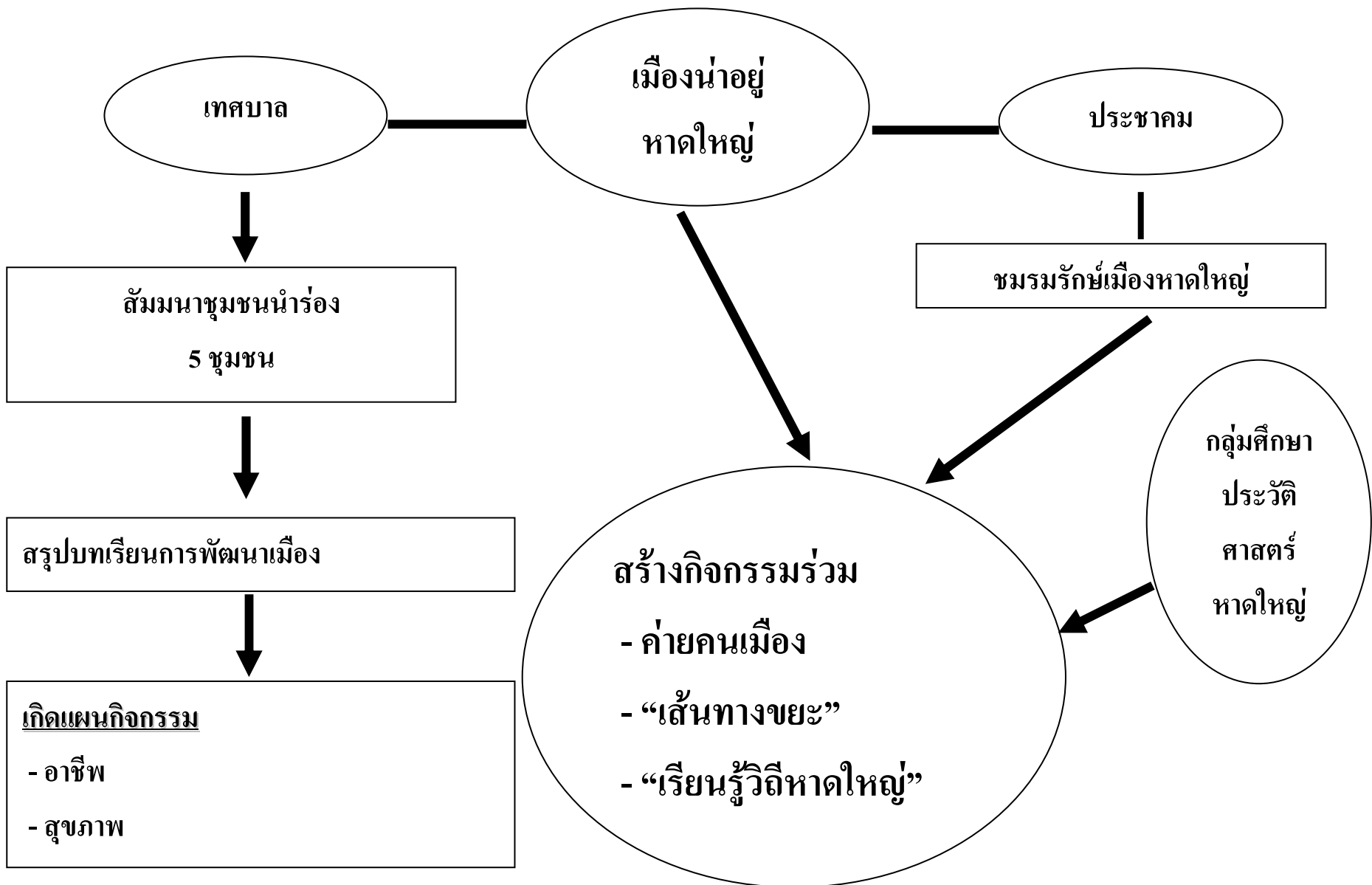
จากนั้นโครงการจึงได้ปรับทิศทางใหม่ โดยการสร้างกิจกรรมจากจุดเล็กๆ ให้เป็นจริงขึ้นมา โดยเลือกกิจกรรมที่สามารถเชื่อมต่อกับปัญหาของเมืองได้ในอนาคต นั่นก็คือการจัดการขยะอันเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของเมืองหาดใหญ่

เริ่มจากอบรมการบริหารจัดการธนาคารขยะและการทำน้ำหมักชีวภาพขึ้นที่โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ เพื่อกระตุ้นให้เด็กนักเรียนมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นการเปิดพื้นที่เชื่อมร้อยเด็ก ผู้ปกครอง และพระ ให้ทำกิจกรรมร่วมกัน

กิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็คือการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา ซึ่งได้มีการรณรงค์ให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของคลองสายนี้ โดยมี “เครือข่ายรักอู่ตะเภา” เป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อน ซึ่งทำให้ชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลองย่อยหลายแห่งออกมาร่วมในการรณรงค์ด้วย

จากการทำโครงการจากจุดเล็กๆ ดังกล่าว ทำให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจน ธนาคารขยะ และการทำน้ำหมักชีวภาพ สามารถดึงดูดการมีส่วนร่วมของเด็ก ผู้ปกครอง วัด ให้มาสนใจ เรื่องการพัฒนาสภาพแวดล้อมของเมืองได้ และจากรูปธรรมนี้เอง ขณะนี้จึงทำให้เริ่มได้รับความสนใจจากหน่วยงานภายนอกมากขึ้น ซึ่งพร้อมที่จะพัฒนาความร่วมมือไปสู่กลุ่มคนที่หลากหลายขึ้นในอนาคต

บทสรุป : ยกระดับองค์ความรู้สู่เมื่อนำอยู่

จากการดำเนินงานตลอดหนึ่งปี(การปฏิบัติจริงราวๆ เดือน ค.ค. 2545-ก.ย.2546) จะเห็นได้ว่า การดำเนินงานตามแนวคิดของเมื่อนำอยู่ ชุมชนนำอยู่ ที่ว่า “แผนการพัฒนาจะต้องเกิดจากข้อมูลพื้นฐานในท้องถิ่น แล้วนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมทำ โดยคนในท้องถิ่น” นั้น

ในช่วงที่ผ่านมา ทั้ง 12 เมืองได้มีความพยายามที่จะดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวให้เกิดรูปธรรม ซึ่งเหตุผลสำเร็จ มีเนื้อหาที่เข้มข้นแตกต่างกันออกไปตามปัจจัยของแต่ละเมือง ซึ่งการทำงาน “เมื่อนำอยู่ ชุมชนนำอยู่” ที่เน้นขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ใน 5 ด้าน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจชุมชน การท่องเที่ยว สุขภาพของชุมชน และด้านการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในการจัดการเมืองนั้นๆ กล่าวโดยสรุป จะมีแนวทางการดำเนินงาน และเกิดผลที่น่าสนใจ ดังนี้

1. การประชุมสัมมนา “ร่วมคิด ร่วมทำ เมื่อนำอยู่ ชุมชนนำอยู่” ในระดับภาค โดยองค์กรร่วมมืออันได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ มูลนิธิชุมชนไท และองค์กรชุมชน 4 ภาค ได้ร่วมกันจัดขึ้นในทุกภาคเพื่อระดมความคิดเห็นจากบุคคลหลากหลายในแต่ละภาค เพื่อให้ทราบว่ ความเป็นเมื่อนำอยู่ของแต่ละภาคเป็นอย่างไร รวมทั้งให้ทราบถึงปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาเมืองที่ผ่านมา และร่วมกันเสนอแนะทิศทางในการดำเนินงานเกี่ยวกับเมื่อนำอยู่ ชุมชนนำอยู่

การสัมมนาดังกล่าวได้จุดประกายความคิดเกี่ยวกับเมื่อนำอยู่ ชุมชนนำอยู่ ให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยทั้ง 12 เมืองได้นำไปขยายผล จัดระดมความคิดเห็นขึ้นในจังหวัดของตนเอง เพื่อรับทราบและกำหนดแนวคิด ทิศทางการพัฒนาเมื่อนำอยู่ ชุมชนนำอยู่ ขึ้นในแต่ละจังหวัด

2. การประสานงานกับองค์กรท้องถิ่น เช่น นายกเทศมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด ทิศทางการทำงานของโครงการให้ได้รับทราบ และแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่หน่วยงานท้องถิ่นจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ยังคงขาดความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางที่จะดำเนินงานให้เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน

อย่างไรก็ตาม ทางโครงการก็ได้เดินทางไปร่วมชี้แจงทำความเข้าใจไปพร้อมๆ กับการทำกิจกรรมต่างๆ ที่ร่วมคิดจากคนในท้องถิ่น ซึ่งการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องนี้เอง ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจและเชื่อมั่นในแนวทางมากขึ้น

3. การทำความเข้าใจกับผู้คนในเมือง โดยในแต่ละเมืองจะมีรูปแบบที่ต่างกัน เช่น มหาสารคาม ก็จะประสานงานกับสถาบันการศึกษาปากพนัง ประสานงานกับโครงการวิจัยการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนปากพนัง แม่ฮ่องสอนจะประสานงานกับเครือข่ายชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน ที่อุบลฯ จะประสานงานกับเครือข่ายชุมชนแออัดอุบลฯ เป็นต้น จากนั้นก็อาศัยองค์กรดังกล่าวเป็นฐานในการขยายความคิด และ

เชื่อมร้อยบุคคลที่หลากหลายในเมืองมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำงาน โดยการร่วมกันทำกิจกรรมตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น

4. การต่อยอดกิจกรรมที่ทำอยู่เดิม ซึ่งในหลายพื้นที่พบว่า ทั้งหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรชุมชนได้มีการทำกิจกรรมอยู่ก่อนแล้ว การทำงานของโครงการในหลายพื้นที่ได้เข้าไปสนับสนุน กิจกรรมเดิมเหล่านั้น แล้วเติมเนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญของโครงการเข้าไป นั่นก็คือ การขยายฐานของกิจกรรมให้กว้างขึ้น มีคนหลากหลายมาร่วมมากขึ้น เช่น กรณีการทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่วัดเกตุการาม เชียงใหม่ ที่ชาวบ้านทำอยู่ก่อนแล้ว โครงการได้เข้าไปเสริมในเรื่องของความมั่นใจและการขยายกิจกรรมไปสู่การตั้งคณะกลองปี่จ่า และการฟื้นฟูขนบไทยโบราณ รวมทั้งการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน 8 หลัง ที่ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

ในการต่อยอดกิจกรรมและการขยายฐานความคิดนี้ โครงการได้ดำเนินงานในหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละเมือง แต่ที่ทำกันแพร่หลายเกือบทุกเมือง คือ กำนนำไปศึกษาดูงานของกันและกัน การใช้สถานปึกชุมชน และวิทยากรชาวบ้านที่มีความชำนาญ ไปช่วยสร้างมุมมองใหม่ๆ ในการพัฒนาให้แก่อน และกัน

5. การสร้างกิจกรรมใหม่ๆ เป็นการเบิกทางไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกัน โดยปกติของการดำเนินโครงการจะต้องมีการศึกษาข้อมูลเมืองในทุกมิติ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะมีส่วนอย่างสำคัญที่จะนำไปสู่การวางแผนและทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองที่ยังไม่ค่อยมีการทำกิจกรรมร่วมกันมาก่อน การสำรวจข้อมูลร่วมกันจะเป็นกิจกรรมแรกในการทำงาน จากนั้นก็จะใช้ฐานข้อมูลไปสู่การทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น ทีมหาสารคามพบว่า ชาวบ้าน 4 ชุมชน มีอาชีพเก็บของเก่าขายกันมาก จึงมีความคิดในเบื้องต้นว่าจะใช้เงื่อนไขนี้ไปทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นต้น

หรือในกรณีของสามชุกและระยอง ซึ่งเป็นเมืองเก่า มีของมีค่าทางสถาปัตยกรรม อาหารพื้นเมือง ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะถูกนำมาเป็นฐานคิดของชาวบ้าน ในการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การพัฒนาตลาดเก่าที่สามชุก การทำพิพิธภัณฑ์ชุมชน และการฟื้นฟูสถาปัตยกรรม เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว การประสานภาคีจากส่วนกลางไปทำกิจกรรมร่วมกัน ก็เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกิดการทำเมื่องน่ายู่ร่วมกัน อย่างกรณีของชุมชนแหลมรุ่งเรือง จ.ระยอง ที่สถาบันองค์กรพัฒนาชุมชนได้ใช้เงื่อนไขของโครงการบ้านมั่นคงเข้าไปดำเนินการ โดยให้ชุมชนแหลมรุ่งเรือง เป็นหนึ่งใน 10 โครงการนำร่อง จนทำให้ชุมชนแหลมรุ่งเรืองมีการพัฒนาทั้งที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ควบคู่กันไป

การสร้างกิจกรรมร่วมกันหลากหลายรูปแบบดังกล่าวข้างต้น นับเป็นการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ได้เข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งทุกกิจกรรม เป็นเรื่องที่ชุมชนมีความต้องการ เป็นการเปิดพื้นที่อย่างที่ว่าชุมชนมีความเท่าเทียมกับภาคีต่างๆ

6. การสร้างกลไกการพัฒนาในท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นหัวใจและเป้าหมายสำคัญของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมื่องน่ายู่ ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมา การพัฒนาเมื่องจะถูกกำหนดมาจากส่วนกลางหรือหน่วยงานในท้องถิ่นเพียงฝ่ายเดียว ดังนั้น การทำให้เกิดกลไกในการพัฒนาท้องถิ่นที่มีองค์ประกอบจาก

กลุ่มคนที่หลากหลายในเมือง จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญ เพราะการเกิดกลไกในท้องถิ่นจะทำให้ฐานคิด ข้อมูล ความต้องการและความร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาเมืองกว้างขวางขึ้น

ตลอดหนึ่งปีที่ผ่านมา ในหลายเมืองได้มีความคืบหน้าไปถึงการตั้งกลไกการพัฒนาในท้องถิ่นขึ้น แต่จะมีรูปแบบการก่อเกิดที่มีความแตกต่างกันออกไป

อย่างกรณีเมืองอุดรดิตถ์ ได้ต่อยอดกลไกการพัฒนาจากกลไกเดิมที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยอยู่แล้ว ซึ่งประกอบด้วย เทศบาล พระสงฆ์ องค์กรชุมชน และสถาบันการศึกษา เพียงแต่มีการเน้นภาระกิจให้ครอบคลุมทุกปัญหาในเมือง ไม่เฉพาะเพียงการพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น

ที่สามชุก จ.สุพรรณบุรี ได้เกิด “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก” ขึ้น ซึ่งมีองค์ประกอบที่หลากหลายเช่นกัน ถึงแม้จะมีการต่อยอดจากคณะกรรมการพัฒนาตลาดที่มีอยู่ก่อนแล้วก็ตาม แต่กรรมการชุดเดิมได้ยุติบทบาทมานาน แต่หลังจากมีการดำเนินงานตามโครงการไปได้ระยะหนึ่ง คณะกรรมการก็ถูกนำมาปรับปรุงอีกครั้ง เป็น 6 คณะ ให้มีความสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาเมืองที่ทำอยู่ ซึ่งที่ผ่านมา “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก” มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ มีการระดมความคิดเห็นในการพัฒนาเมืองอย่างกว้างขวาง ทั้งจากคณะกรรมการและการที่คณะกรรมการเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม อย่างกรณีการสร้างทางเดินเลียบนที่ ที่ได้มีการสอบถามความคิดเห็นของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณบุรี เป็นต้น

ส่วนที่แม่ฮ่องสอน ถึงแม้จะไม่เกิดคณะกรรมการหรือกลไกท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ แต่จากการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง การจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งจะมีภาคีเข้าร่วมอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดความร่วมมือที่เป็นภาคีตามธรรมชาติ ซึ่งในอนาคตภาคีเหล่านี้อาจได้รับการพัฒนาให้เป็นกลไกการพัฒนาที่สำคัญต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลายๆ เมืองจะยังไม่เกิดกลไกการพัฒนาในท้องถิ่น เนื่องจากอยู่ในระยะของการพัฒนาโครงการ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน แม้จะเป็นการเริ่มต้นจากกิจกรรมเล็กๆ อย่างเมืองหาดใหญ่ที่ใช้กิจกรรมการจัดการวัสดุเหลือใช้ในโรงเรียน แต่ในอนาคตกิจกรรมเหล่านี้จะได้รับการพัฒนา เชื่อมร้อย ขยายผล และสร้างการยอมรับในระดับกว้างต่อไป

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า หนึ่งปีของการพัฒนาเมืองแนวใหม่ ตามโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้สร้างมิติใหม่ในการพัฒนาเมืองที่คนหลากหลายในเมืองได้เข้ามาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ รับผิดชอบ และรับผลแห่งการดำเนินงานร่วมกัน เป็นการทำให้คนรู้สึกเป็นเจ้าของและรักในท้องถิ่นของตนเอง ลดช่องว่างทางสังคม ถึงแม้ว่าจะเป็นระยะของการเริ่มต้น แต่การชวนกันคิดและทำอย่างต่อเนื่อง ชนิคหันหน้าเข้าหากัน ไม่หลบหน้ากัน ในอนาคตก็จะเกิดเมืองที่น่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ได้.

‘เมืองสามหมอก’ น่าย้ายได้ด้วยชาวแม่ฮ่องสอน

ในอดีต แม่ฮ่องสอนเป็นเพียงชุมชนบ้านป่า มีชาวไทยใหญ่อาศัยอยู่ตามรอยต่อระหว่างประเทศ ไทยและสหภาพเมียนมาร์พื้นที่ส่วนนี้เป็นช่องทางที่กองทัพเมียนมาร์ผ่านเพื่อมาตีกรุงศรีอยุธยา และ หัวเมืองฝ่ายเหนือของไทย

จนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ประมาณปี พ.ศ. 2374 เจ้าผู้ครองเชียงใหม่ องค์ที่ 5 นามว่า พระเจ้า มโหตรประเทศ ได้ให้เจ้าแก้วเมืองมาเป็นแม่กอง นำไพร่พลช้างค้อและหมอครวญออกสำรวจชายแดน ด้านตะวันตกและให้จับช้างป่าไปใช้งานที่นครเชียงใหม่

เจ้าแก้วเมืองได้พบหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่งท่าเลดี มีหมู่บ้านมากินดินโป่งชุกชุม จึงตั้งหมู่บ้านและ เรียกชื่อ บ้านโป่งหมู ต่อมาเพี้ยนเป็น บ้านปางหมู แล้วเลื้อยกพะกาหม่องเป็นผู้นำ พะกาหม่องได้ร่วมกับ เจ้าแก้วเมืองคล้องช้างทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านจนได้ช้างเพียงพอ และมาถึงหมู่บ้านอีกแห่ง มีร่องน้ำที่ เหมาะกับการฝึกช้างป่าจึงหยุดไพร่พลฝึกช้างก่อนกลับเชียงใหม่ ได้แต่งตั้งให้แสนโกมนบุตรเขยของพะ กาหม่องเป็นผู้ใหญ่บ้านและตั้งหมู่บ้านชื่อว่า **แม่ฮ่องสอน** หมายถึงที่มีร่องน้ำฝึกช้าง ต่อมาเพี้ยนเป็น **แม่ฮ่องสอน** ในปัจจุบัน

นอกเหนือจะรู้จักเมือง ในนาม แม่ฮ่องสอน แล้วยังมีชื่ออีกชื่อหนึ่งที่คนทั่วไปเรียกเมือง แม่ฮ่องสอน คือ **เมืองสามหมอก** เนื่องจากล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อนไม่ว่าฤดูหนาว หรือฤดูฝน จะ ปกคลุมด้วยหมอกทั้งปี มีความสวยงามของธรรมชาติ ป่าเขา สลับซับซ้อนและป่าไม้นานาพันธุ์ จนมีการ เปรียบเสมือนกับเป็นสวิสเซอร์แลนด์ แต่พอถึงฤดูร้อนก็จะเกิดจากไฟป่าในพื้นที่กว้างเกิดกลุ่มควันไฟมี ลักษณะคล้ายหมอก

แม่ฮ่องสอนในอดีตถือเป็นเมืองที่เร้นลับ เนื่องจากการเดินทางมีถนนสายเดียวคือทางหลวง หมายเลข 108 จากจังหวัดเชียงใหม่ ผ่านอำเภอหางดง สันป่าตอง จอมทอง ฮอด แม่สะเรียง แม่ลาน้อย และขุนยวม ถึงแม่ฮ่องสอนระยะทางประมาณ 369 กิโลเมตร เส้นทางเป็นเขาสูง สวยงาม มีความคดโค้ง ถึง 1,864 โค้ง แต่ปัจจุบัน มีถนนอีกสายคือ ทางหลวงหมายเลข 1095 หรือเส้นทางแม่มาลัย-ปาย จาก อำเภอแม่แตงจังหวัดเชียงใหม่ ผ่านอำเภอปายและถึงอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะทาง 245 กิโลเมตร เส้นทางก็ไม่ต่างจากสายเดิมสักเท่าไร

จากเมืองที่เร้นลับเนื่องจากมีความยากลำบากในการเดินทาง แต่ปัจจุบันเมืองแม่ฮ่องสอนได้ เปิดตัวเป็นที่รู้จัก และมีการพัฒนาจนเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เป็นเพราะแม่ฮ่องสอน มีทรัพยากร เป็นทุนที่สามารถนำมาเป็นฐานสร้างเศรษฐกิจให้กับเมือง

เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ภูเขาครอบคลุม เกือบทั้งจังหวัดอุดมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ มี พื้นที่ราบเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ทั้งหมด จึงต้องอาศัยสินค้าจากภายนอกค่อนข้างมากและ อุตสาหกรรมอื่นก็แทบไม่ค่อยมี ในอดีตเป็นดินแดนที่เข้าถึงยากเพราะไม่มีถนนเชื่อมต่อกับเมืองอื่นๆ ต้องใช้เวลาคราวหลาย ๆ วัน

แต่แม่ฮ่องสอนก็ยังมีทุนทางสังคมและทรัพยากรอื่นๆ ที่ทำให้แม่ฮ่องสอนเป็นที่รู้จักและได้รับการพัฒนาจนเปลี่ยนโฉมอย่างรวดเร็ว การค้าไม้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ดึงดูดผู้คนไม่ว่าเป็น พม่า ไทยใหญ่ หรือ กระเหรี่ยง ให้เข้ามาในเมืองแม่ฮ่องสอน ชุมชนจึงขยายใหญ่ขึ้นเป็นบ้านเมือง

นอกจากนี้ แม่ฮ่องสอนยังมี เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่สามารถนำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ จนปัจจุบันอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจให้แก่เมืองแม่ฮ่องสอน โดยยุคที่การท่องเที่ยวเปิดตัวอย่างเป็นทางการเมื่อ ปี พ.ศ. 2528-2529 โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีปอยส่างลอง หรือประเพณีบรรพชาสามเณรตามประเพณีชาวไทยใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าได้กุศลแรงกว่าการอุปสมบทพระภิกษุจึงจัดอย่างยิ่งใหญ่ในช่วงเดือนเมษายน เด็กที่จะบรรพชาเรียกว่า “ส่างลอง” จะโกนผมไม่โกนคิ้วแล้วแต่งกายประดับประดาด้วยเครื่องประดับอันมีค่า บางคนไม่มีลูกก็จะรับเป็นเจ้าภาพให้กับลูกของคนอื่น

งานเทศกาลดอกบัวตองก็เป็นอีกเทศกาลที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเช่นกัน โดยงานเทศกาลดังกล่าวจะมีขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายนจนถึงกลางเดือนธันวาคมของทุกๆ ปี บริเวณดอยแม่อูคอ อ.ขุนยวม จะมีดอกบัวตองบานเหลืองอร่ามทั่วบริเวณเขา

จากเมืองที่สงบ มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่ปัจจุบันแม่ฮ่องสอน ก็ประสบปัญหาหลากหลายด้านเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ ทั้งนี้เพราะทิศทางการพัฒนาที่รวมศูนย์กลางของรัฐ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่หลั่งไหลเข้ามาพร้อมกับนักท่องเที่ยว บ้านเรือนที่ปลูกสร้างใหม่ และปรับปรุงที่มีอยู่เดิมตลอดจนร้านรวงและรีสอร์ท บางส่วนละเลยเรื่องมลภาวะเหล่านี้ คือ ปัญหาที่คลืบคลานเข้าสู่แม่ฮ่องสอน จนทำให้แม่ฮ่องสอนทุกวันนี้เกือบจะหมดสิ้นเอกลักษณ์ของตนเอง

หนองจองคำเป็นอีกสถานที่หนึ่งในหลาย ๆ แห่งที่ทรุดโทรมอันเนื่องมาจาก ผลพวงแห่งการพัฒนา ที่ผ่านมา

เมื่อพูดถึง “หนองจองคำ” หนองน้ำธรรมชาติ ขนาดใหญ่ใจกลางเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นหนองน้ำที่หล่อเลี้ยงชาวแม่ฮ่องสอนมาตั้งแต่อดีต ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเมืองแม่ฮ่องสอน กล่าวกันว่า เป็นหนองน้ำธรรมชาติที่มีมาตั้งแต่ครั้งสร้างพระราชดอยกองมู ต่อมาพญาพิทักษ์สยามเขต เจ้าฟ้าผู้ครองเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นคนที่ 3 ได้ขุดแต่งบูรณะเมื่อ ปี พ.ศ.2435 ทิวทัศน์บริเวณรอบหนองจองคำมีความสวยงามมาก บรรยากาศร่มรื่น และที่นี่มีมุมถ่ายภาพที่สวยงามที่สุด เนื่องจากมีวัดจองคำและวัดจองกลาง สะท้อนอยู่ในเงา น้ำ ยิ่งช่วงที่มีหมอกลอยขึ้นเหนือน้ำจะสวยงามเป็นพิเศษส่วนในคืนวันพระ ทางวัดจะเปิดไฟประดับโบสถ์และเจดีย์ ดูสว่างสวยงามไปอีกแบบ

กาลเวลาผ่านไป หนองจองคำ ที่เคยรับใช้ชาวแม่ฮ่องสอนมาตลอด กลายสภาพเป็นเพียงเสมือนแอ่งระบายน้ำเสียของเมือง ปัญหาน้ำเสียจากครัวเรือน จำนวนปลาที่มีปริมาณมากเกินไป จนทำให้น้ำในหนองเริ่มเน่าเสีย กำลังเป็นปัญหาหลักที่คนแม่ฮ่องสอนต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน

อ.สร มุลฟอง เล่าถึงหนองจองคำ เมื่อ 40 ปีก่อนว่า หนองจองคำในอดีตเต็มไปด้วยบัว นกน้ำ สัตว์น้ำ จำนวนมาก เช่น ตะพาบน้ำ เต่า ฯลฯ มีสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์แตกต่างจากสภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบันมาก

อ.สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ อาจารย์โรงเรียนห้องสอนศึกษา พูดถึงสาเหตุที่ทำให้น้ำในหนองจองคำเน่าเสีย เพราะการก่อสร้างปูนซิเมนต์รอบหนอง ทำให้น้ำขาดการหมุนเวียนตามธรรมชาติ และอีกสาเหตุคือ การให้อาหารปลาที่มากเกินไปจนความต้องการทำให้เหลือตกค้าง

นอกจากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีปัญหาหลักเกิดจากเส้นทางน้ำที่ไหลลงหนองจองคำ ซึ่งมีอยู่น้อยนิด ก็มีอุปสรรคมากมาย เช่น น้ำถูกแย่งไปใช้เพื่อการเกษตร ทางเดินของน้ำตื้นเขิน มีการสร้างฝายน้ำรินกั้นน้ำแต่อยู่ในสภาพตื้นเขินเต็มไปด้วยขยะ ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ที่สำคัญน้ำเสียส่วนหนึ่งถูกปล่อยมาจากทั้งบ้านเรือน ร้านรวง รีสอร์ทและเกสต์เฮาส์ที่อยู่รายรอบหนองน้ำสำคัญแห่งนี้

นายจำลอง คำแหง ชาวบ้านผู้หนึ่งเล่าว่า น้ำที่ไหลลงสู่หนองจองคำมาจากต้นน้ำของแม่น้ำแม่ฮ่องสอน แต่เมื่อหลายปีก่อนได้มีการสร้างเขื่อนกักน้ำ เพื่อไปใช้เพื่อเกษตรโครงการหลวง และกักน้ำเพื่อการประปา คงเหลือน้ำที่ไหลเข้าสู่หนองน้อยมาก อีกทั้งตลอดเส้นทางที่น้ำไหลเข้าหนองก็มีชาวบ้านนำน้ำไปใช้ส่วนตัว เช่น ทำการเกษตร มีการสร้างฝาย ซึ่งปัจจุบันฝายก็กลายเป็นฝายร้าง ระบายน้ำตื้นเขิน เนื่องจากขาดการดูแล

ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงได้มีการสำรวจทางน้ำร่วมกัน หลังจากที่มีการสำรวจทางน้ำร่วมกันก็เห็นปัญหาอย่างชัดเจน ก็เลยคิดว่าจะร่วมกันพัฒนาหนองจองคำโดยหลักๆ จะดำเนินการ 3 แนวทางคือ การขุดลอกทางเดินน้ำที่ไหลลงสู่หนองตลอด 2 กิโลเมตร เพื่อให้ น้ำไหลลงหนองได้อย่างสะดวก พูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้านที่นำน้ำไปใช้ส่วนตัวเพื่อการเกษตร ให้เปิดน้ำเข้าแปลงเท่าที่จำเป็น ตลอดจนอาจต้องขอความร่วมมือจากกรมชลประทาน และการประปา เรื่องการจัดสรรน้ำร่วมกันและที่สำคัญจะต้องทำความเข้าใจกับชาวแม่ฮ่องสอนในวงกว้างให้เห็นและตระหนักถึงความร่วมมือดูแลหนองจองคำอันเป็นสัญลักษณ์ของเมือง

นายทวีศักดิ์ วรรณศิริ ประธานเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน เปิดเผยว่าตามที่โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เลือกเมืองแม่ฮ่องสอนเป็น 1 ใน 12 เมืองนำร่องเพื่อดำเนินงานตามโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่นั้น ในส่วนของจังหวัดได้มีการประชุมหารือร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ เช่น องค์กรชุมชน เทศบาล ครู อาจารย์ ประมงจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด การศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น พบว่าจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีปัญหาคือควรแก้ไขร่วมกันหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นกรณี แม่น้ำปี้ แม่น้ำแม่ฮ่องสอน ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ศิลปะการก่อสร้างที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวซึ่งนับวันจะเลือนหาย ตลอดจนหนองจองคำที่กำลังอยู่ในสภาพเน่าเสีย

เมื่อประชุมกันแล้วก็เห็นควรพัฒนาหนองจองคำก่อน เพราะหนองจองคำเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของเมืองอยู่คู่เมืองมาเป็นเวลานาน โดยการเริ่มปฏิบัติการขุดลอกทางระบายน้ำที่จะไหลลงสู่หนองจองคำ การเคลื่อนย้ายปลาออกจากหนอง และการขุดลอกหนองจองคำ

“ การทำงานในแต่ละเรื่อง เราก็จะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วม เช่น พอพูดถึงสุขภาพก็จะมีสาธารณสุขเข้ามา การศึกษานอกโรงเรียนก็สนใจที่จะทำเป็นโครงการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง พอทำถึงขั้นตอนการจับปลา ก็มีประมงเข้ามาสนับสนุน พอถึงขั้นระดมความเห็นทุกหน่วยก็เข้าร่วม ก็เลยทำให้เกิดกลไกการทำงานตามสภาพที่เป็นจริง” นายทวีศักดิ์ กล่าว

การพัฒนาหนองจองคำจึงเป็นมิติใหม่แห่งการพัฒนาที่กลุ่มคนหลากหลายในเมืองมาร่วมกันคิดและทำ มิใช่รัฐเป็นผู้กำหนดและทำเหมือนที่ผ่านมา เป็นความร่วมมือ และความตั้งใจจริงของชาวเมืองแม่ฮ่องสอนที่จะร่วมกันพัฒนาเมืองอันเป็นดินแดนถิ่นเกิดของพวกเขาให้เป็นเมืองน่าอยู่ต่อไป

ความสำเร็จของการพัฒนาหนองจองคำเป็นเพียงก้าวแรกของชาวแม่ฮ่องสอนในการพัฒนาเมืองน่าอยู่โดยองค์กรชุมชน แต่เป็นก้าวแรกที่สำคัญเพื่อการไปสู่การพัฒนาเมืองในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

เยี่ยมบ้านเสาร้อยต้น ชุมชนน้ำอยู่ พิพิธภัณฑสถานที่วัดเกตุการาม

พลันที่ก้าวเท้าเข้าไปในบริเวณวัดเกตุการาม ก็ได้ยินเสียงกลองดังมาทางด้านในของวัด เมื่อเดินไปถึงต้นเสาก็พบกับเด็กกลุ่มหนึ่งประมาณ 10 คน อยู่ในช่วงพื้นเมืองทางเหนือ กำลังร่ายรำเพลงกลองกันอย่างออกรสชาติ สอบถามได้ความว่าเป็น “กลองบูชา” หรือ “กลองบูชา” อันเป็นกลองชุดมีทั้งกลองใหญ่และกลองเล็กอีก 3 ใบ มีฆ้องประกอบให้เสียงดังยิ่งขึ้น

อาคารที่ดูเก่าแก่ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับจุดที่เด็กตีกลองอยู่นั้น มีป้ายบอกให้รู้ว่า พิพิธภัณฑสถานวัดเกตุ ซึ่งเก็บรักษาของโบราณล้ำค่าไว้เป็นจำนวนมาก ถัดจากบริเวณวัดออกไปประมาณ 100 เมตร เป็นบ้านโบราณป้ายที่ประตูบ้านบอกว่า เดิมเป็นที่ตั้งของบริษัทบอร์เนียว จำกัด บริษัทที่สัมปทานตัดไม้ในเมืองไทยมา 100 ปีเต็ม ซึ่งที่ทำการของบริษัท เป็นเรือนไม้ทรงไทยที่มีเสามากกว่า 100 ต้นต่อหลัง

จากสิ่งที่ได้เห็นและคำบอกเล่าเบื้องต้น ทำให้รู้ได้ทันทีว่าย่านวัดเกตุการาม เป็นผ่านเมืองเก่าที่เจริญมานานแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่

วัดเกตุการาม เป็นวัดที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานมาตั้งแต่ปี 2518 ตั้งอยู่บนถนนซอยริมแม่น้ำปิง ซึ่งสามารถออกสู่ถนนเจริญกรุง ในเขตกาวิลละ

ลุงจรินทร์ เบน หรือที่ชาวบ้านระแวกนี้เรียกว่า “ลุงแจ็ก” ชายชราวัย 85 ปี ซึ่งทำหน้าที่ดูแลพิพิธภัณฑสถานบ้าน หรือ พิพิธภัณฑสถานวัดเกตุการาม เล่าให้ฟังว่า ชุมชนวัดเกตุในอดีตเจริญรุ่งเรืองมาก เพราะเป็นเมืองค้าขายทางน้ำ ริมแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญในสมัยโบราณ โดยมีชาวต่างชาติ เช่น อังกฤษ จีน แกชุก เข้ามาค้าขายและตั้งรกรากมาจนถึงปัจจุบัน โดยสินค้าที่ค้าขายในสมัยนั้นเป็นสินค้าจำเป็น เช่น เกลือ สมุนไพร เสื้อผ้า น้ำตาล เป็นต้น

ลุงแจ็ก เล่าอีกว่าชุมชนวัดเกตุยังเป็นที่ตั้งของบริษัท บอร์เนียว จำกัด มาตั้งแต่ร้อยกว่าปีก่อน จนถึงปัจจุบัน โดยบริษัท บอร์เนียว ได้รับสัมปทานตัดไม้สักจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นเวลา 100 ปี คือตั้งแต่ปี พ.ศ.2398 สมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งสัญญาได้สิ้นสุดในปี พ.ศ. 2498

ลุงแจ็ก ซึ่งเป็นลูกชายแท้ ๆ ของผู้จัดการบริษัท บอร์เนียว จำกัด เล่าให้ฟังอีกว่า ในสมัยนั้นนอกจาก บริษัท บอร์เนียว แล้ว ยังมีอีก 2 บริษัทที่ได้รับสัมปทานตัดไม้สักคือ บริษัท บอมเบย์เบอร์มา จำกัด เป็นของชาวอังกฤษ ได้รับสัมปทานตัดไม้ทางทิศตะวันออกของเชียงใหม่ น่าน แพร่ ฯลฯ บริษัทอิสเอเซียดิด จำกัด เป็นของชาวโปตุเกส ได้รับสัมปทานตัดไม้ในเขตจังหวัดลำปาง ส่วนบอร์เนียว ตัดไม้ทางทิศตะวันตกของเชียงใหม่ เช่น ดาก แม่ฮ่องสอน เป็นต้น ซึ่งฝรั่งจ่ายค่าสัมปทานหรือที่เรียกว่า “ค่าตอ” ให้กับเมืองเชียงใหม่ตอละไม้กี่สตางค์

ลุงแจ็ก เล่าว่า การตัดไม้สมัยนั้น เราจะไม่ตัดไม้ที่ขึ้นริมน้ำและต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บนที่สูง เพราะต้นไม้เหล่านี้มีประโยชน์ในการขยายพันธุ์ ส่วนการชักลากไม้ สมัยนั้นใช้ช้างมากกว่า 200 ตัว เพื่อชักลากลงแม่น้ำปิง และแม่น้ำสาขา จากนั้นก็จะล่องไปรวมกันที่ปากน้ำโพ ลุงต้องคุมการล่องไม้จากเชียงใหม่ถึงปากน้ำโพ จากปากน้ำโพก็จะไปแปรรูปเป็นไม้แผ่นที่อยุธยาก่อนที่จะส่งไปยังต่างประเทศ และหลังจากที่

หมดอายุสัมปทานแล้ว บอร์เนียวก็แปรสภาพไปสู่การเป็นนายหน้าในการส่งสินค้าไปขายยังเมืองต่างๆ หรือเป็น ซัพพลายเออร์(supplier) ในปัจจุบัน ซึ่งลูกก็ทำหน้าที่เป็นคนเก็บเงินจากร้านค้าไปส่งที่บริษัท ลูกเจ็ก พาเราไปดูที่ทำการบริษัทบอร์เนียว ซึ่งตั้งอยู่บนที่ดินจำนวน 110 ไร่ ซึ่งในสมัยนั้นบริษัท บอร์เนียวซื้อที่ดินด้วยเงินเพียง 20,000 บาท

ภายในบริเวณที่ดินอันกว้างขวางนี้ ปกคลุมไปด้วยต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น จนแทบลืมไปว่ากำลังยืนอยู่ใจกลางเมืองเชียงใหม่

ที่นั่นตื่นตาตื่นใจเป็นอย่างมาก ก็คือ บ้านจำนวน 3 หลัง ซึ่งในอดีตใช้เป็นที่ทำการของบริษัท แต่ละหลังล้วนสร้างด้วยไม้สักเต็มใบด้วยศิลปกรรมงดงาม และมีเสามากกว่า 100 ต้น หลังใหญ่สุดมีเสาถึง 137 ต้น ปัจจุบันเป็นสมบัติของน้องสาวลูกเจ็ก ซึ่งให้ฝรั่งเช่าบ้าง ทำเป็นห้องพักบ้าง

เรากลับมาในวัดเกตุอีกครั้ง เพื่อเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ชาวบ้าน ซึ่งพื่อนันต์ ฤทธิ์เดช ผู้อำนวยการของชุมชนวัดเกตุ เล่าให้ฟังว่า เกิดจากความความต้องการที่จะรวมตัวชาวบ้านมาทำกิจกรรมร่วมกัน ต้องการฟื้นฟูความเอื้ออาทรกลับคืนมา โดยใช้วัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชุมชนเป็นสื่อในการทำงาน โดยการสนับสนุนของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ อันเป็นโครงการที่ร่วมมือกันระหว่างสภาพัฒน์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มูลนิธิชุมชนไท สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) และจากองค์กรชุมชน 4 ภาค โดยเริ่มจากนำของมีค่าในวัด ซึ่งอยู่อย่างกระจัดกระจายตามกุฏิพระมารวมกัน แล้วจัดให้เป็นหมวดหมู่ จากนั้นเมื่อมีชาวบ้านมาดู ก็ต่างพูดคล้าย ๆ กันว่า ที่บ้านของตนก็มีมาก ก็เลยบริจาคให้พิพิธภัณฑ์ จนทำให้มีของมีค่าที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนวัดเกตุในอดีตอยู่มากมาย

พื่อนันต์ ฤทธิ์เดช เล่าอีกว่า ในแต่ละวันจะมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ซึ่งนับเป็นพิพิธภัณฑ์ของชาวบ้านแท้ ๆ แห่งแรกและแห่งเดียวในจังหวัดเชียงใหม่

หลังจากที่พิพิธภัณฑ์ ดำเนินการไปได้ด้วยตัวของมันเองมาได้ 6 เดือน พวกเราชาวบ้านทั้งหมดก็มาหารือร่วมกันอีกครั้งที่จะร่วมกันทำงานกันอย่างต่อเนื่อง ก็เลยคิดว่าน่าจะชวนเด็ก ๆ เยาวชนเข้าร่วม “โครงการเมืองน่าอยู่” ด้วย ก็เลยตั้งคณะกลองปฐา หรือ กลองบูชา ขึ้นมา ฝึกเด็ก ๆ ให้ตีกลองเป็น โดยมี “ลุงหวัง” เป็นคนสอน ตอนนี้เราจึงมีคณะกลองปฐาที่สามารถช่วยงานสังคมได้ อีกทั้งเป็นการน้อมนำเด็กและเยาวชน ให้รู้จักศิลปวัฒนธรรมอันเป็นรากของตนเองอีกด้วย

กลองปฐานี้ ประกอบด้วย กลองใหญ่หนึ่งใบ เรียก กลองสวดชัย และกลองเล็ก 3 ใบ เรียกว่า กลองคุ้ม ซึ่งการตีกลองสมัยนั้นมี 6 จังหวะ แต่ละจังหวะแสดงออกถึงการบูชาทั้งสี่ เช่น บูชาไม้บูชาหนังวัว ที่นำมาทำกลอง เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกรวมชุดว่า “กลองบูชา”

ด.ช. ณัฐวุฒิ ชมภูรัตน์ หรือ น้องแป้ง บอกว่า คู่กันเคยกับ “กลองบูชา”มานานแล้ว ยังไม่เคยมีโอกาสดูได้จริงๆ จังๆ จึงรู้สึกดีใจมากที่ได้ร่วมคณะและภูมิใจที่ได้มีส่วนสืบทอดวัฒนธรรมคนเมือง

ด้าน ด.ญ. สายสวรรค์ ชัยบุตร หรือ น้องขวัญ ซึ่งทำหน้าที่ตีฆ้อง และเพิ่งเข้าร่วมคณะได้ไม่นาน กล่าวว่ แม้จะไม่มีโอกาสดูตีกลองเหมือนผู้ชาย ก็รู้สึกภูมิใจที่ได้มีส่วนช่วยชุมชน

หลังจากนั้น ลุงแจ็กและคณะของชุมชนวัดเกตุ ก็พาพวกเราไปรู้จักกับอีกหนึ่งโครงการของเมืองน่าอยู่ นั่นก็คือ การร่วมกันพัฒนาที่อยู่อาศัยให้กับคนจน 8 ครอบครัว ซึ่งสร้างบ้านอยู่บนที่ดินงอกริมน้ำปึงมี ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งโครงการจะช่วยดำเนินการให้ทั้ง 8 ครอบครัว ได้ร่วมกันปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เป็นระเบียบ ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างร่วมกันจัดกระบวนการ

ก่อนจากกันวันนั้น ชาวชุมชนวัดเกตุ ได้นำขนมตาลและขนมไทยๆ อีกหลายชนิดมาต้อนรับผู้มาเยือนทุกคน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนจากหลายจังหวัดในเขตภาคเหนือ ลุงแจ็กบอกว่า ขนมตาลซึ่งเป็นขนมไทยๆ ถึง แม้จะมีอยู่ทั่วไปทุกภาคทุกจังหวัด แต่ขนมตาลของชาวชุมชนวัดเกตุจะมีความหอมหวานของน้ำตาลโตนด ซึ่งจะไม่เหมือนใคร ซึ่งทำกินสืบทอดกันมารวม 50 ปีแล้ว โดยตั้งใจกันไว้ว่าจะทำการส่งเสริมทำเป็นอาชีพให้กับแม่บ้านเพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวและเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านเอาไว้

หลากหลายกิจกรรมที่ชาวชุมชนวัดเกตุ ได้ร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมอันดั้งเดิมขึ้นมาในครั้งนี้ นับเป็นมิติของการพัฒนาที่สำคัญ การพัฒนาที่เกิดขึ้นจากชาวชุมชนเอง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมที่ดึงความรักความสามัคคีและความเอื้ออาทรต่อกันกลับคืนมา เอกเช่นสังคมในอดีต

และจะเป็นก้าวสำคัญที่จะเดินไปสู่ความร่วมมือกับกลุ่มคนที่หลากหลายในชุมชน ซึ่งได้ชื่อว่า ชุมชน 3 ศาสนา ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม รวมทั้งคนหลากหลายฐานะ ทั้งคนรวย ฐานะปานกลาง และคนจน ได้หันมาร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นของตนเองไปสู่ชุมชนน่าอยู่ต่อไป

5 ปี แห่งการฟื้นฟูคลองแม่ข่า พัฒนาสู่เมืองน่าอยู่

ด้วยทิศทางพัฒนาที่เน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้คนต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองเป็นจำนวนมาก ซึ่งที่ผ่านมารัฐไม่เคยมีมาตรการรองรับ ทำให้คนเหล่านี้ต้องบุกรุกเข้าไปอยู่อาศัยในที่ดินว่างเปล่า ทั้งที่ของรัฐและเอกชนจนกลายเป็นชุมชนแออัด มีสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้าย ไม่ได้ได้รับการบริการระดับพื้นฐานจากรัฐ

ตลอดการพัฒนาที่ผ่านมา มีชาวชุมชนแออัดหลายๆ แห่งต้องประสบปัญหาการถูกไล่ที่ จึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาคือเกิดเป็นกลุ่มกิจกรรมต่างๆ อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ธุรกิจชุมชน การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมชุมชน รวมทั้งได้ประสานความร่วมมือจากชุมชนหนึ่ง ไปสู่อีกชุมชนหนึ่งจนเกิดเป็นเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศไม่น้อยกว่า 100 เครือข่ายทั่วทุกจังหวัด

คนจนเมืองเชียงใหม่ก็หนีไม่พ้นกฎเกณฑ์นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนที่อาศัยอยู่ในแขวงเมืองราย ส่วนใหญ่ได้อาศัยมานานกว่า 40 ปี โดยการบุกรุกเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองแม่ข่า และกำแพงเมืองชั้นนอก

ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 1839 หรือ เมื่อ 707 ปีก่อน บันทึกไว้ว่าพญาเมืองรายทรงพบไชยมงคล 7 ประการในการสร้างเมือง ซึ่งหนึ่งใน 7 นั้น คือ “ชุมแม่ข่า” สายน้ำจากดอยสุเทพที่ไหลอ้อมมาจากทิศเหนือไปสู่ทิศตะวันออก แล้วลงสู่แม่น้ำปิงทางตอนใต้ ซึ่งปัจจุบันนี้ไชยมงคล 7 ประการสูญหายไปหมดคงเหลือเพียง “คลองแม่ข่า” และ “แม่น้ำระมิงค์” (แม่น้ำปิง) เท่านั้น

เล่ากันว่าริมคลองแม่ข่าเมื่อ 40 ปีก่อน เป็นท้องทุ่งนา แม่ข่าใสสะอาด ชาวบ้านจากสารภีหนีน้ำท่วมเข้ามาอาศัยอยู่ โดยการรับจ้างทำนาเพราะแม่ข่าเป็นอุ้มน้ำของเมืองเชียงใหม่ ต่อมาเมื่อเมืองเจริญขึ้น ผู้คนก็อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานริมคลองแม่ข่ามากขึ้น ทั้งอาคารพาณิชย์ โรงพยาบาล โรงงานฆ่าสัตว์ โรงงานขนาดเล็กตลอดจนชาวชุมชนแออัด จนแม่ข่าที่เคยใสสะอาดเน่าเสียเต็มไปด้วยขยะ สิ่งปฏิกูลต่าง ๆ แต่สังคมกลับกล่าวโทษชาวชุมชนแออัดที่อาศัยอยู่ริมคลองว่าเป็นผู้ทำให้แม่ข่าเน่าเสีย

จุดเริ่มต้นของการรวมพลังคนจน

ในปี 2539 ชาวชุมชนแออัดที่อาศัยอยู่ริมคลองแม่ข่า และบางส่วนที่อาศัยรูกูล้านแนวกำแพงดิน ซึ่งเป็นกำแพงเมืองชั้นนอกที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เริ่มมีความรู้สึกไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เนื่องจากทางการมองว่าเป็นตัวการที่ทำให้คลองแม่ข่าเน่าเสีย และเป็นผู้ทำลายโบราณสถาน ชาวชุมชนจึงได้รวมตัวกันเป็น เครือข่ายชุมชนแออัดแขวงเมืองรายเพื่อร่วมกันพัฒนาที่อยู่อาศัยให้ดีขึ้น โดยเริ่มจากการร่วมกันขุดลอกคลองแม่ข่าให้ใสสะอาด และพัฒนาไปสู่การตั้ง “คณะกรรมการคลองแม่ข่า” ขึ้น เพื่อดูแลคลองแม่ข่าอย่างต่อเนื่อง

นายบุญเรือง ประรังสี ซึ่งเป็นลูกหลานของตระกูลแรก ๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ริมคลองแม่ข่าเล่าว่า เราได้ขุดลอกคลองมาตั้งแต่ปี 2541 โดยร่วมกันทำโครงการ “คืนน้ำดีให้ลำคูหา คืนน้ำใสให้คลองแม่ข่า” ซึ่งพบว่าขยะทับถมกันหลายชั้นมาก แต่เราก็ทำกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนคลองแม่ข่าน้ำใสสะอาด ปลาอยู่อาศัยได้ มีการตั้ง

กลุ่มเยาวชนสำรวจลำคลองเป็นระยะๆ เพื่อค้นหาปัญหาการเน่าเสีย มีการปลูกต้นไม้ริมคลอง พร้อมขยับบ้านที่รุกล้ำแนวคลอง

นอกจากการร่วมกันรักษาลำคลองแม่ข่าแล้ว ในเครือข่ายแขวงเมืองรายยังได้ร่วมกันสำรวจปัญหาของทุกชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาในระดับชุมชน จากนั้นก็จะมีการร้อยเรียงปัญหา เพื่อร่วมกันแก้ไขในระดับเครือข่ายอีกด้วย เช่น ขณะนี้เรามีโรงเรียนคนเป้งเมือง เพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษาด้านการพัฒนาให้กับผู้นำชาวชุมชน และเป็นสถานที่ดูงานให้กับชาวชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ เรามีกลุ่มเชิงใหม่ฟางสะอาด ที่ณรงค์ให้ชาวชุมชนและเยาวชนนำวัสดุเหลือใช้ไปสร้างงานสร้างรายได้ รวมทั้งรักษาสິงแวดล้อมในชุมชนให้สะอาด ขณะนี้ได้ขยายไปสู่การรับซื้อวัสดุเหลือใช้จากบุคคลทั่วไป และหน่วยงานต่างๆ ทั้งรัฐและเอกชน

ในด้านการพัฒนาธุรกิจชุมชน เรามีโรงงานน้ำดื่ม ที่สมาชิกทุกชุมชนแออัด 19 ชุมชน ร่วมกันเป็นเจ้าของ ทั้งในลักษณะของการถือหุ้น และการร่วมกันจำหน่าย

หยอดกระปุก...วันละบาทเพื่อบ้านมั่นคง

นายบุญเรือง ประรังสี กล่าวว่า ถึงแม้ว่าในปัจจุบันชาวชุมชนแออัดในแขวงเมืองราย จะได้ร่วมกัน ทำกิจกรรมหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจชุมชน สิ่งแวดล้อมชุมชน ซึ่งผ่านไปด้วยดีระดับหนึ่งแล้ว แต่ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยยังคงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านบางส่วนที่อาศัยอยู่บนแนวกำแพงดิน และที่รุกล้ำแนวคลองแม่ข่า เราจึงได้ร่วมกันจัดทำ “โครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยบริเวณแนวกำแพงดิน และริมคลองแม่ข่า” ขึ้น

เริ่มต้นจากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนที่มีปัญหารุกล้ำแนวคลอง และแนวกำแพงดินจากทุกชุมชน ซึ่งปรากฏว่ามีอยู่ 4 ชุมชน คือ ชุมชนกำแพงงาม 40 หลังคาเรือน , ชุมชนฟ้าใหม่ เขต 3 และฟ้าใหม่ เขต 4 รวม 40 หลังคาเรือน และชุมชนทิพย์เนตรอีก 20 หลังคาเรือน รวมทั้งหมด 100 หลังคาเรือน เมื่อได้ข้อมูลแล้วจึงนำไปสู่การจัดทำผังร่วมกัน โดยเริ่มทำนาร่องไปแล้วที่ชุมชนกำแพงงาม

นายบุญเรือง ประรังสี เล่าอีกว่า ในการจัดทำผังมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยนครสวรรค์มาร่วมทำงาน กับชาวบ้าน บ้านที่สร้างรุกล้ำแนวคลองก็ต้องถอยให้พื้นแนวคลอง กันที่ว่างไว้ปลูกต้นไม้ และมีทางเดินริมคลอง บ้านที่ตั้งอยู่บนกำแพงดินก็ต้องรื้อทั้งหมด ให้มีทางเดินริมกำแพงดิน 1.3 เมตร ซึ่งในการปรับผังแม้จะมีที่ดินเพื่อสร้างบ้านเหลือน้อยลง แต่ทุกคนก็พร้อมที่จะเสียสละเพื่อช่วยกันรักษาลำคลองและคงสภาพกำแพงเอาไว้

จากนั้นเราก็ทำข้อเสนอต่อกรมศิลปากรเรื่องการคืนกำแพงดินให้กับสังคม โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ดูแลรักษา โดยเราเสนอว่า 1) จะย้ายบ้านเรือนที่อยู่บนกำแพงทั้งหมดลงมา 2) ชาวบ้านจะอยู่ข้างล่างทั้งหมด ซึ่งพร้อมจะปรับปรุงบ้านเรือนและสิ่งแวดล้อมให้เป็นระเบียบ 3) จะช่วยกันดูแลแนวกำแพงโดยการปลูกต้นไม้ให้สวยงาม 4) ส่งเสริมอาชีพหัตถกรรม ซึ่งชาวบ้านทำอยู่แล้วเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว และ 5) จะควบคุมไม่ให้มีการปลูกบ้านเพิ่ม

สำหรับเงินทุนนั้นได้มีการตั้งกองทุนขึ้นมาเป็นการออมเงินเพื่อที่อยู่อาศัยเพียงคนละ 1 บาทต่อวัน หรือเดือนละ 30 บาท แล้วปล่อยให้สมาชิกกู้ โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 3 บาท/ปี ใครกู้ไปปรับปรุงก็กู้ได้ไม่เกิน

50,000 บาท ส่วนที่ต้องสร้างใหม่ทั้งหลังก็กู้ได้ไม่เกิน 70,000 บาท สำหรับการชำระเงินกู้นั้นก็แล้วแต่สมาชิกจะสะดวก มีให้เลือกหลายแบบทั้งชำระเป็นรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน ขึ้นอยู่กับรายได้ของแต่ละคน

ในระยะเริ่มต้นของการออม ซึ่งยังได้เงินไม่มากนัก ในขณะที่ความจำเป็นต้องปรับปรุงที่อยู่อาศัยได้ เริ่มขึ้นแล้ว ทางชุมชนจึงได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง มูลนิธิชุมชนไท เป็นเงินประเดิมแบบให้เปล่าเป็นเงิน 1 ล้านบาท ส่วนเงินที่ทุกคนร่วมกันออมนั้น เห็นร่วมกันว่าจะไม่มีการถอน เพื่อให้ทุกคนได้มีเงินหมุนเวียนไปสร้างบ้านจนครบกันทุกหลัง ซึ่งถึงแม้จะเป็นจำนวนไม่มาก แต่หลายครอบครัวก็หาเงินมาสมทบ ไม่ได้กู้ทั้งหมด อีกประการหนึ่ง ก็จะเริ่มทำในชุมชนที่จำเป็นเร่งด่วนก่อน ซึ่งขณะนี้ได้ เริ่มต้นแล้วที่ชุมชนกำแพงงาม และจะขยายต่อไปจนครบทั้ง 4 ชุมชน โดยชุมชนไหนพร้อม ชุมชนอื่นก็จะไปช่วย หมุนเวียนกันไปจนเสร็จโครงการ

นายพิพัทธ์ ลาภปัญญา อายุ 25 ปี เล่าว่า อาศัยอยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เกิด พอแยกครอบครัวก็ต้องไปสร้างบ้านบนกำแพงสองสามภรรยา พอมีโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัย ก็ย้ายลงมาข้างล่าง เพื่อบ้านแบ่งที่ให้สร้างบ้าน ออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยกับชุมชน แล้วกู้เงินมาสร้างบ้าน กู้จากกลุ่มออมทรัพย์ไปสามหมื่นกว่าบาท และนำไม้เก่าจากการรื้อมาใช้ด้วย ซึ่งสะดวกสบายกว่าเดิมไม่ต้องปีนกำแพง ส่วนรั้วบ้านก็ทำด้วยไม้ไผ่ และปลูกพืชกินได้ริมรั้ว

จากกำแพงงามสู่บ้านมั่นคง 6 ชุมชน

น.ส.สมสุข บุญญะบัญชา ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเปิดเผยว่า ความร่วมแรงใจกัน ของชาวชุมชนในแขวงเมืองราย จนก่อให้เกิดรูปธรรมแห่งการพัฒนาอย่างครบวงจร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชุมชนกำแพงงามนั้น นับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญที่คนจนซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นปัญหาของเมือง ได้ร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเองให้น่าอยู่ขึ้น และยิ่งเป็นการคิดอย่างเป็นขบวนการเชื่อมโยงทุกปัญหา คิณธรรมชาติให้กับคลอง คิณกำแพง โบราณให้กับสังคม นี่คือการสร้างเมือง เป็นการเปลี่ยนรหัสหมายให้สังคมเข้าใจเสียใหม่ว่า “คนจนคือคนแบ่งเมือง ไม่ใช่เป็นปัญหาของเมือง”

ผอ.สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กล่าวอีกว่า ขณะนี้เรารับผิดชอบโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งเชียงใหม่เป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ในเป้าหมาย ซึ่งนายกเทศบาลนครเชียงใหม่ก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เราจึงคิดว่าเราจะใช้รูปธรรมของ “ชุมชนกำแพงงาม” เชื่อมร้อยให้เกิดบ้านมั่นคง ทุกชุมชนที่อาศัยอยู่ริมคลองแม่ข่า รวมทั้งชุมชนอื่น ๆ ที่มีความพร้อม

ภาพที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้าในวันที่ 8 มิ.ย.46 เป็นภาพที่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ตลอดจนชาวบ้านได้ร่วมกันในงานครบรอบ 5 ปีแห่งการฟื้นฟูคลองแม่ข่า ทุกคนได้ร่วมกันสืบชะตาคลองแม่ข่า และกั้นกำแพงดินให้กับสังคม ช่วยกันปลูกต้นไม้ตามแนวคลองและกำแพงดิน อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า “คนจนแบ่งเมืองไปสู่ความมั่นคงและจะอยู่ร่วมกับเมืองได้อย่างเป็นสุข”

ปักธง “เมืองเชียงใหม่ เมืองน่าอยู่”

อย่างไรก็ตาม โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้เปิดตัวโครงการในภาคเหนือ โดยการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “ร่วมคิด ร่วมทำ เมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่” เมื่อวันที่ 18 – 19 สิงหาคม 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ เพื่อความรู้ในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ โดยการระดมความคิดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างหน่วยงาน องค์กรและภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่ของภาคเหนือ เพื่อร่วมกันสังเคราะห์ สรุปบทเรียน ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติที่จะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการขับเคลื่อน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ ในเขตจังหวัดภาคเหนือ โดยมีผู้เข้าร่วมจำนวนประมาณ 170 – 200 คน

ในส่วนของ จ.เชียงใหม่ พบว่าภายหลังจากการสัมมนาดังกล่าวได้เอื้อประโยชน์ให้กลุ่มองค์กรชาวบ้าน และหน่วยงานของรัฐ (สำนักงานผังเมืองจังหวัด) ได้มาแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นวิธีการจัดการปัญหาคลองแม่ข่าร่วมกัน ผลจากการพูดคุยนำไปสู่การวางแผนและตั้งคณะกรรมการการทำงาน ซึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และภาครัฐ ซึ่งจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยริมคลอง ตลอดจนร่วมกันรักษาสภาพแวดล้อมคลองแม่ข่าและกำแพงเมือง

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของคลองแม่ข่าก็ยังไม่มีการประสานการพัฒนาระหว่างหน่วยงานรัฐและชาวบ้าน โดยในส่วนของผังเมืองจังหวัด ก็ได้มีการจัดทำแผนพัฒนา ปรับปรุงสภาพคลองแม่ข่าที่ไหลผ่านเขตเทศบาลเมืองกว่า 12 กิโลเมตร เป็น 3 ระยะ คือ ระยะเร่งด่วน ผันน้ำเสียและปรับปรุงทัศนียภาพในช่วงที่น้ำไหลผ่านกลางเมือง ระยะสอง คือ ขุดลอกคลอง ดาดคลองและกั้นแนวเขตคลองในช่วงปลายคลองทางทิศใต้และทิศเหนือ ส่วนระยะสุดท้าย คือ ปรับภูมิทัศน์คลองตลอดสายให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นลำคลองสายเก่าแก่ ตั้งแต่สร้างเมืองเชียงใหม่แล้ว

เครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีสมาชิกชุมชนที่อาศัยอยู่ตามแนวคลองแม่ข่าและกำแพงเมืองชั้นนอก ได้ทำหนังสือยื่นต่อ นายโกสินทร์ เกษทอง ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ในวันที่ 18 ส.ค. 45 นี้ เพื่อขอคำชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการ “จัดระเบียบผังเมือง ปรับสภาพคลองแม่ข่า และอนุรักษ์กำแพงเมืองชั้นนอกเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์”

นายบุญเรือง ปาระรังสี แกนนำชาวบ้านชุมชนกำแพงงาม กล่าวให้ความเห็นว่า “คลองดาตพวกเราไม่อยากได้ เพราะจะทำให้เสียระบบนิเวศ ปู ปลาอยู่ไม่ได้ คลองธรรมชาติไม่เพียงเอื้อให้คนอยู่ริมคลองได้ร่มรื่น แม้กระทั่งสัตว์เล็กๆ ยังได้อาศัยใช้ประโยชน์จากตลิ่งริมคลองที่เป็นดิน อย่าง มด ไก่ ก็หากินได้ สุนัขถ้าร้อนก็จะชอบไปนอนแช่น้ำริมตลิ่งครั้งตัวดำดำโบราณที่พูดไว้ว่า เดือนแปดเดือนเก้าหมาผ่านอนน้ำ แต่ถ้าจะให้มีการขุดลอกคลองชาวบ้านก็เห็นด้วย และยินดีจะให้ความร่วมมือ ส่วนการปรับภูมิทัศน์คลองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวควบคู่กับโบราณสถาน ต้องการคลองที่เป็นสายเก่าแก่ ตั้งแต่สร้างเมืองเชียงใหม่ ก็ต้องรักษาความเป็นธรรมชาติเอาไว้ ซึ่งเรื่องนี้ชาวบ้านที่อาศัยริมคลองช่วยกันดูแลรักษาอยู่แล้ว ถ้าทำโครงการคลองดาตขึ้นมา ธรรมชาติริม

คลองจะหายไป ซึ่งตอนนี้คลองแม่ข่าเป็นคลองสายเก่าแก่สมัยสร้างเมืองมาแล้ว 707 ปี แต่ถ้าทำคลองคาจะกลายเป็นคลองยุค 2003 แทนที่ ไม่ใช่คลองเชิงประวัติศาสตร์แล้ว”

นายประทีป บุญหมั่น ผู้นำชุมชนหัวฝาย กล่าวว่า “ทางเครือข่ายฯ ได้ทำหนังสือยื่นถึงผู้ว่าฯ เพื่อขอคำชี้แจงและอยากทราบข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับโครงการทั้งหมดที่ทางผังเมืองจังหวัดได้ออกมาระบุถึงแผนงาน 3 ระยะ พื้นที่เป้าหมาย จำนวนชุมชนที่บุกรุกคลองกว่า 200 ครอบครัว นำเสนอเป็นแผนแม่บทก่อนที่จะนำเสนอแผนให้นายกรัฐมนตรีพิจารณา ปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมี พ.ร.บ. ข้อมูลข่าวสาร แต่หลักปฏิบัติจริง ๆ ชาวบ้านยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของรัฐได้ เราอยากเข้าไปมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการกำหนดแนวทางการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีผลเกี่ยวข้องกับพวกเราโดยตรง เช่น การพัฒนาคลองแม่ข่าและแนวกำแพงเมืองชั้นนอก รัฐควรมีการจัดเวทีหารือจากทุกฝ่าย ไม่ใช่คิดจากรัฐฝ่ายเดียว”

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ชาวชุมชนจึงมีข้อเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัดว่า

1. ชาวบ้านต้องการมีสิทธิอาศัยอยู่ในที่ดินเดิม
2. ชาวบ้านต้องเข้าการไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนาเมือง
3. ต้องการรับรู้แผนการจัดการคลองแม่ตลอดสาย
4. เรียกร้องให้รักษาสภาพคลองตามธรรมชาติ ไม่ต้องการการการคาคลอง

โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าว โดยชุมชนจะต้องปรับปรุงชุมชนคลองให้เกิดความเป็นระเบียบ

และนี่คือ “เมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่” ได้ปักธงแล้วที่เมืองเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของคนสามชุก

ถึงนามสามชุกท่า	ป่าดง
เกรียงไรได้ฝ้ายลง	แลกกล้า
เรือค้าทำนั้นคง	คอยเกรียง เรียงเอย
รายจอดทอดทำน้ำ	นับฝ้ายขายของๆ
	นิราศสุพรรณ (สุนทรภู่)

นี่คือ เนื้อหาตอนหนึ่งที่ "สุนทรภู่" กล่าวถึง "สามชุก" ไว้ในนิราศสุพรรณ กล่าวกันว่า ท่านสุนทรภู่ได้เดินทางมาค้าแรม ณ บ้านท่ง ริมลำน้ำสุพรรณใกล้ ๆ กับสามชุก นอนพักบ้านตาทอง ยายนาคหลายคืน ดังนั้นเรื่องราวที่ท่านกล่าวถึงสามชุก เป็นเรื่องที่ย่อมาจากการบอกเล่าของตาทองและยายนาค

ตามประวัติของเมืองสามชุก กล่าวไว้ว่า ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2437 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมชื่ออำเภอ "นางบวช" ตั้งอยู่บริเวณ ตำบลนางบวช โดยมีขุนพรหมสภา(บุญรอด) เป็นนายอำเภอคนแรก ซึ่งยังมีภาพถ่ายปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน

ต่อมาในปี 2457 ต้นรัชกาลที่ 6 ได้ย้ายอำเภอมายังที่บ้าน "ลำเพ็ญ" ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญในสมัยนั้น จนกระทั่งปี 2481 สมัยรัชกาลที่ 8 ได้เปลี่ยนชื่อจาก"อำเภอนางบวช" มาเป็น "อำเภอสามชุก" และย้ายมาตั้งอยู่ริมลำน้ำสุพรรณบุรี (ท่าจีน) ซึ่งแยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยผ่านคลองมะขามเฒ่า

แต่เดิมบริเวณที่ตั้งอำเภอสามชุกเรียกว่า "ท่ายาง" มีชาวบ้านนำของป่าจากทิศตะวันตกมาค้าขายให้กับพ่อค้าที่เป็นชาวเรือ บ้างก็มาจากทางเหนือ บ้างก็มาจากทางใต้ เป็น 3 สาย จึงเรียกบริเวณที่ค้าขายนี้ว่า "สามแพร่ง"ต่อมาได้เพี้ยนเป็นสามเผิง และ "ลำเพ็ญ" ในที่สุด ดังปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ในนิทานพื้นบ้านย่านสุพรรณ

มีเรื่องกล่าวต่อไปว่า ในระหว่างที่คนมารอขายสินค้าก็ได้ตัดไม้ไผ่มาสานเป็นภาชนะสำหรับใส่ของขาย เรียกว่า "กระชุก" ชาวบ้านจึงเรียกว่า "สามชุก" มาถึงปัจจุบัน

อำเภอสามชุกเดิม มีพื้นที่ 774.9 ตารางกิโลเมตร ต่อมาในปี 2528 ได้มีการตั้งอำเภอหนองหญ้าไซ จึงแบ่งบางส่วนออกไป ยังคงเหลือเพียง 362 ตารางกิโลเมตร

ส่วนเทศบาลตำบลสามชุก ได้ยกระดับมาจากสุขาภิบาลสามชุก ซึ่งบริเวณตลาดสามชุกริมแม่น้ำสุพรรณบุรีนี้ ในอดีตนอกจากเป็นแหล่งค้าขายของป่าแล้ว ยังเป็นแหล่งขายเกลือ ฝ้าย แร่ สมุนไพร ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการแลกของต่อกัน มีชาวมอญ ลาว นำเกลือ มาแลกกับ ข้าวและของป่า เป็นต้น

ในระยะต่อมาริมแม่น้ำสุพรรณแห่งนี้ เป็นแหล่งทำนาที่สำคัญ ทำให้มีโรงสีไฟขนาดใหญ่เกิดขึ้นหลายแห่ง ตลาดสามชุกจึงเป็นตลาดค้าข้าวที่สำคัญ แต่ของอื่น ๆ ก็มีการเปลี่ยนจากการแลกมาเป็นการซื้อขายกันอย่างคึกคัก จนทำให้ตลาดสามชุกไม่จำกัดอยู่เฉพาะริมแม่น้ำเท่านั้น แต่ขยายมาถึงริมฝั่งข้างเคียง มี

บ้านเรือนปลูกสร้างมากขึ้น แต่ละปีมีการเก็บภาษีได้จำนวนมาก มีการตั้งนายอากรคนแรก ชื่อขุนจันจักษ์ จินารักษ์ ซึ่งยังปรากฏบ้านของท่านมาถึงปัจจุบัน

ส่วนตลาดที่ขยายขึ้นมานั้น บุกเบิกโดย **ป้าจู้ สุริกุล** เรียกกันว่า "ตลาดกลาง" ก่อให้เกิดร้านค้าชนิดใหม่ที่ตั้งอยู่ในบ้าน (สมัยก่อนวางขายของกับพื้น) หรือที่เรารู้จักในนาม "โซห่วย" เจ้าแรกของตลาดสามชุก คือ "ร้านตาแป๊ะคือ"

คุณลุงสำราญ กลิ่นหอมหวล เล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อนในแต่ละวัน มีเรือสินค้ามาจอดเทียบท่าตลาดสามชุกจำนวนมาก คึกคักมาก อย่างเช่น เรือสินค้าของบริษัทสุพรรณขนส่ง จำกัด แต่สมัยนั้นสามชุกยังไม่มีที่พัก ก็เลยตัดแปลงบ้านห้องแถวเปิดเป็นโรงแรม ชื่อว่า โรงแรม "สำราญรมย์" เป็นโรงแรมแห่งแรกของสามชุก สมัยนั้น ค่าพักต่อคืนเพียง 12 บาท ชั้นล่างของโรงแรม เราก็เปิดเป็นร้านขายกาแฟ ขายชา ซึ่งมีคนใช้บริการมาก ทั้งคนที่มาพัก และชาวบ้านแถวนั้น

ของดีเมืองสามชุก

ในตลาดสามชุกไม่เพียงเป็นเมืองท่าสำคัญเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งขนมหวาน อาหารอร่อยอยู่เป็นจำนวนมาก

แม่กิมลั้ง สนธิซื่อสัตย์ ย้อนอดีตให้ฟังว่า เดินทางมาจากเมืองจีนเข้ามาอยู่ที่สามชุก ตั้งแต่อายุ 2 ขวบ โดยพ่อแม่ยกให้เป็นลูกบุญธรรมของชาวสามชุกผู้หนึ่ง ก็เลยรู้สึกว่าเป็นคนสามชุก พ่อโตเป็นสาว ก็พายเรือขายผัก พ่อแต่งงานก็เริ่มทำข้าวแกงและน้ำพริกขาย ยุคนั้นขายดีมากก็เลยมีคนทำขายตามมาอีกหลายเจ้า ตอนนั้นก็เลิกขายไปหมดแล้ว แต่ป้ายังคงทำขายอยู่ น้ำพริกและพริกแกงของป้าไม่ใส่สารกันบูด สารเจือปนใด ๆ ทั้งสิ้น ก็เลยทำให้คนนิยม ถึงวันนี้ก็ขายมา 50 ปีแล้ว

ด้าน **ป้าสมจิต วัฒนารมณ์** เล่าให้ฟังถึง ขนมอร่อยของตลาดสามชุกว่า ขนมที่ขายอยู่ในตลาดสามชุกเป็นของพื้นบ้านแท้ๆ สมัยป้าเด็กๆ จะมีป้าแม่น ทำข้าวเม่าขาย ข้าวเม่าป้าแม่นจะกรอบมาก กลับจากโรงเรียนจะขอเศษแป้งฝอยๆ มากินอยู่เสมอ

นอกจากข้าวเม่าแล้ว ยังมีขนมถ้วย ที่มีรสชาติขนมไทยแท้ ๆ มีชื่อเสียงมาก ครอบครัวของ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล ซึ่งเป็นคนสามชุก ก็เคยทำขนมถ้วยขาย และนอกจากนี้ยังมี ขนมเทียน ขนมขี้ผึ้ง ทองหยิบ ทองหยอด เม็ดขนุน ขนมเปี๊ยะ ฯลฯ

ยายทิวา กลิ่นหอมหวล ถือเป็นคนต้นตำหรับของขนมหวาน อาหารอร่อยของตลาดสามชุก ไม่แพ้ป้าแม่น เล่าให้ฟังว่า ทุกวันนี้สิ่งเหล่านี้หดหายไปเยอะ นึกแล้วรู้สึกเสียดาย อาหารบางอย่างคนรุ่นหลังไม่รู้จักอย่าง "แกงบวน" คนรุ่นหลังน้อยคนที่จะเคยลิ้มรสชาติ แต่สมัยก่อนเราทำกินกันในครอบครัว เพราะเป็นอาหารไทยโบราณที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบถ้วน

ลุงแก้ว ชายชราวัย 85 ปี ซึ่งเห็นความเปลี่ยนแปลงของสามชุกมาโดยตลอด เสริมให้ฟังว่า สมัยก่อนพอถึงวันเทศกาลปีใหม่หรือวันสงกรานต์ ชาวบ้านจะช่วยกันขนทรายริมแม่น้ำสุพรรณบุรีไปก่อเจดีย์ทรายกันในวัด ต่างกับสมัยนี้ มีรถสิบล้อขนทรายเข้าวัด แล้วให้ชาวบ้านช่วยกันก่อพอเป็นธรรมเนียม

สมัยก่อนการสร้างวัดเป็นความสามัคคีของชาวบ้านจริง ๆ ช่วยกันคนละนิดคนละหน่อย แต่สมัยนี้ การสร้างวัดขึ้นอยู่กับการรับเหมาก่อสร้าง

พื้นสามชุก ด้วยของดีคนลำเพ็ง

หากได้มีโอกาสเดินตลาดสามชุกในวันนี้ ยังคงเห็นร่องรอยของดีอยู่มากมาย บ้านเรือนถึงแม้จะเก่าแก่ แต่เต็มไปด้วยศิลปกรรมทั้งงดงามอันหาดูได้ยาก บ้านของขุนจ้านงค์ จินารักษ์ ตั้งเด่นสง่าเผยให้เห็นศิลปกรรมการก่อสร้างที่ประณีต ไม่ต่างจากบ้านของชาวสามชุกหลังอื่น ๆ ที่มีอายุร่วม 100 ปี

เดินชมตลาดไปด้านติดกับแม่น้ำ ยังมีร้านค้าแบบโบราณ ลูกค้ายังอุคหนุ่นกันคับคั่ง ทุกคนเฝ้าคนแก่ที่ถือไม้เท้ามาหาขายจะพูดคุยกับคนรุ่นเดียวกันมากกว่าการดื่มกาแฟและคนรุ่นหลังที่มีเป้าประสงค์สลับกัน

ติดกับร้านค้าแฟ มีขนมหวานหลากหลายวางขาย มีขนมเปี๊ยะ ทองหยิบ ทองหยอด ขนมนั่นขนมไข่เค็ม ถัดไปเป็นร้านข้าวแกง ร้านขายน้ำพริกของแม่กิมลั้งที่ยืนยงคงกะพันมากกว่า 50 ปี

ส่วนด้านริมแม่น้ำสุพรรณวันนี้ไร้ร่องรอยของเรือสินค้า ข้ามฝั่งไปอีกด้านมองย้อนกลับมาด้านตลาด มองเห็นบ้านเรือนที่เก่าแก่สวยงามทำให้นึกจินตนาการไปถึงความรุ่งเรืองในอดีต

เย็นวันนั้น แห่งสงกรานต์ ในบริเวณวัดเต็มไปด้วยผู้คนหลายพันคน บ้างก็สนุกกับการเดินรำย่อนยุค ที่นางรำเป็นคนหลากหลาย ทั้งแก่ ทั้งสาว สวมเสื้อผ้าสีสันสดใส อีกมุมหนึ่งเป็นที่จัดแสดงภาพเก่า ๆ ของสามชุกในอดีต มีคำบรรยายพอที่จะทำให้คนรุ่นหลัง รู้ถึงรากเหง้าของตนเอง

ผู้คนจำนวนมากให้ความสนใจ ต่างพูดคุยกันถึงความเป็นมาและสิ่งที่ตนยังพอจำความได้ แต่ภาพที่ทุกคนให้ความสนใจและพูดคุยกันมากเป็นพิเศษก็เห็นจะเป็นภาพปัจจุบันของบ้านเรือนที่เรียงรายอยู่ตามลำน้ำสุพรรณ ซึ่งตั้งเปรียบเทียบกับสภาพสเก็ทของภาพนั้น(หากได้มีการปรับปรุง) หลายคนพูดถึงความสวยงามของภาพสเก็ทนั้น

อีกมุมหนึ่ง มีการแข่งขันก่อเจดีย์ทราย โดยมี 10 ชุมชนในตลาดสามชุกร่วมแข่งขันเป็นการจำลองภาพในอดีตให้คนรุ่นหลังได้รู้จักมากขึ้น มากกว่าการทำตามประเพณีในอดีต

นี่คือ ของดีที่ยังเหลืออยู่ในสามชุก ที่คนในสามชุกทุกสาขาอาชีพทั้งชาวบ้านธรรมดา พ่อค้า ข้าราชการ เทศบาล ร่วมกันคิดและนำสิ่งดี ๆ เหล่านี้ พัฒนาไปสู่สามชุกเมืองน่าอยู่ ซึ่งเป็นการพัฒนาท้องถิ่นแนวใหม่ที่มีใช้หน่วยงานของรัฐ เป็นผู้คิดและตัดสินใจทำโดยที่ชาวบ้านไม่มีความรู้เห็นเหมือนที่ผ่านมา

การปรับปรุงบ้านเรือนซึ่งเต็มไปด้วยศิลปกรรมอันงดงามให้คงอยู่ การฟื้นฟูการทำขนมหวาน อาหารอร่อย การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โครงการสร้างทางเดินเลียบนที การปรับปรุงบ้านขุนจ้านงค์ ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งโครงการ “หลักสูตรท้องถิ่น” ที่น้อมนำเด็กเข้าสู่กระบวนการพัฒนาให้รู้ค่าและรากเหง้าของตนเอง ล้วนเกิดจากความคิดของ “คณะกรรมการพัฒนาตลาด” ที่มีองค์ประกอบจากผู้คนที่หลากหลายในตลาดสามชุก สิ่งเหล่านี้คือ แผนการพัฒนาลตลาดเก่าของสามชุกให้มีชีวิตชีวาขึ้นมา

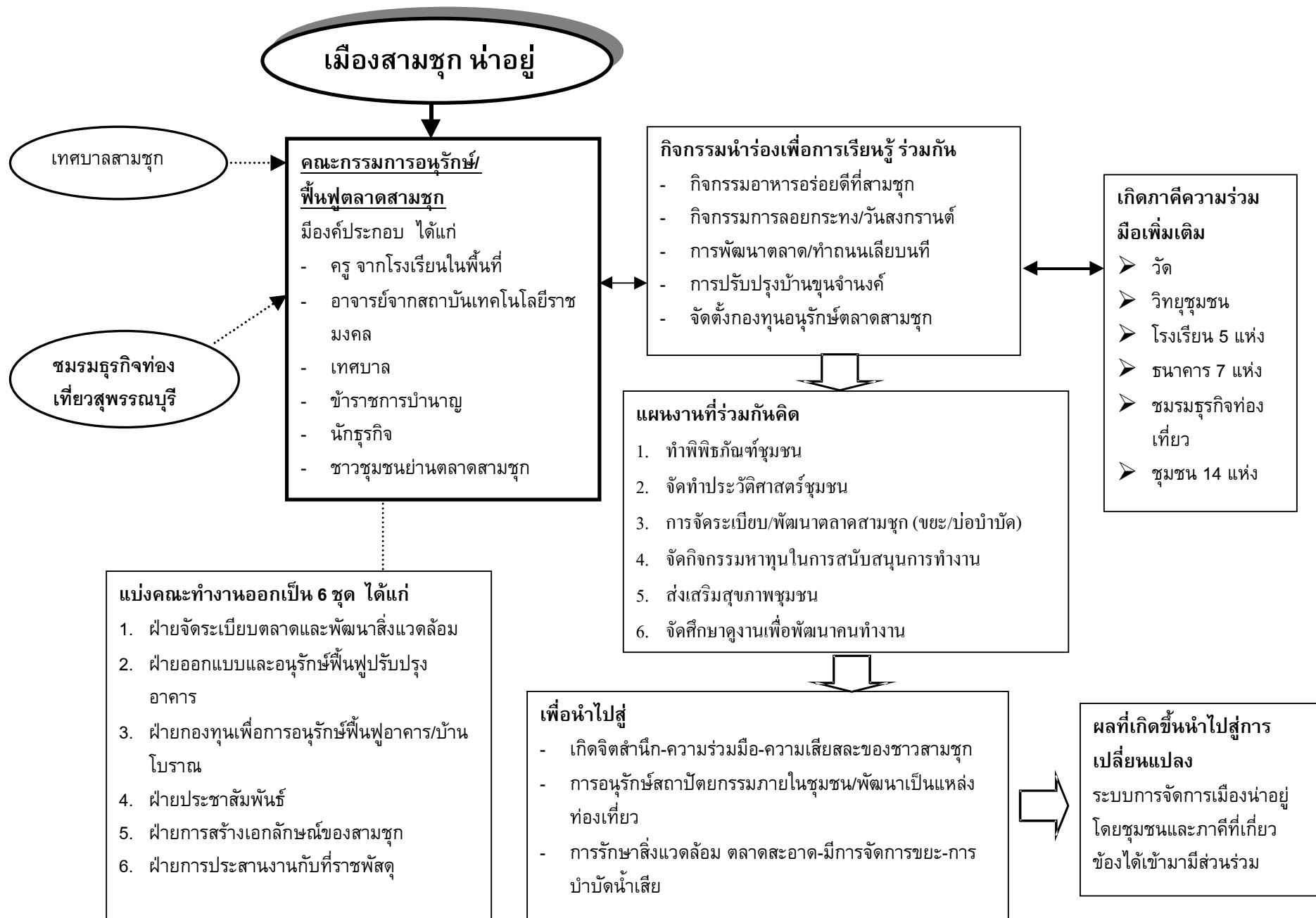
อีกครั้ง ซึ่งไม่ได้หวังเพียงให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวเมืองสามชุกอย่างในอดีตเท่านั้น แต่เป็นการทำให้คนรุ่นหลังของสามชุกได้รู้จักรากเหง้าของตนเอง

หากมองทั้งในแง่ของสถานที่ตั้งซึ่งอยู่ติดกับถนนใหญ่ มองในแง่ของของดีที่มีอยู่ มองในแง่ของพลังความร่วมมือแห่งการพัฒนาของคนสามชุกเอง

เมืองสามชุกในวันนี้ จึงมีโอกาสนำสามชุกในอดีตกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้ง

แต่ที่สำคัญสามชุกจะเป็นเมืองน่าร่อง ในการพัฒนาแนวใหม่ที่คนสามชุกมีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ซึ่งจะเป็นบทเรียนแห่งการพัฒนาให้กับเมืองอื่น ๆ ต่อไป

ภาพเก่าเล่าขาน ถนนยมจินดา

สะท้อนตัวตน คนระยอง

สุวัฒน์ คงแป้น

พอพูดถึงจังหวัดระยอง ผมมักจะนึกถึง “แม่รำพึง” หาดที่มีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัด ทุกวันนี้แม้จะมีคนเดินไปเที่ยวหาดแม่รำพึงน้อยลง แต่เสน่ห์ของแม่รำพึงก็ยังคงมนต์ขลังอยู่ไม่เสื่อมคลาย และในฐานะที่เป็นคนชอบศึกษาประวัติศาสตร์ทำให้ผมรำลึกถึง “แม่รำพึง” มากกว่า “หาดทรายที่แสนสวย”

ในอดีตใกล้หาดแม่รำพึงแห่งนี้ ประวัติศาสตร์เมืองระยองบันทึกไว้ว่า ภายหลังเจ้าเมืองระยองเข้าขบวนกู้ชาติ กองทัพพระเจ้าตากได้มาตั้งทัพค้างแรมเป็นเวลาหลายคืน นายทหารผู้หนึ่งของพระเจ้าตากได้ผู้หนึ่งระยงนาม “แม่รำพึง” เป็นเมีย ครั้นได้เวลาเคลื่อนทัพเข้าสู่เมืองจันทน์ นายทหารผู้นั้นจำต้องจากภรรยาโดยที่หาญไม่ว่า นางกำลังตั้งครรภ์ เมื่อตีเมืองจันทน์สำเร็จ กองทัพพระเจ้าตากก็กลับมาตั้งทัพที่ระยองอีกครั้ง ก่อนมุ่งหน้าไปตีกรุงศรีอยุธยากลับคืน

และแล้ววันพรากก็มาถึง “แม่รำพึง” อ้อมท้องมาส่งสามีและขุนทหารทั้งหลาย ณ ชายหาดแห่งนั้น ความรำพันของแม่รำพึงมากล้น โดยไม่รู้ชะตาของสามีว่า จะได้กลับมาระยองอีกหรือไม่

ประวัติศาสตร์ของระยองช่วงนี้ ทำให้สืบสาวราวเรื่องต่อไปอีกว่า เมื่อก่อนระยองเป็นเพียงเมือง ๆ หนึ่งที่ขึ้นอยู่กับมณฑล “จันทบุรี” เป็นทางผ่านที่ไม่ค่อยมีความสำคัญอะไรมากนัก

เล่าขานตำนาน “ยมจินดา”

ต่อมาในสมัยรัชการที่ 5 ได้ยกฐานะของเมืองระยองขึ้นเป็นจังหวัด มีอำเภอแกลง อำเภอเมือง และอำเภอบ้านค่ายอยู่ในปกครอง โดยมี “พระยาศรีสมุทรโกตไชยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา)” ซึ่งเป็นต้นตระกูล “ยมจินดา” เป็นเจ้าเมืองคนแรก

นายทวน จันทัญญ์ อายุ 83 ปี คนเฒ่าคนแก่แห่งเมืองระยอง เล่าให้ฟังว่า ระยองในอดีตจะอาศัยแม่น้ำระยองเป็นเส้นทางคมนาคม สินค้าจำพวกของป่า หวาย จะล่องแพตามลำน้ำระยองจากอำเภอบ้านค่าย มาขึ้นท่าที่ถนนยมจินดา ซึ่งสมัยนั้นเป็นถนนดิน ผู้คนยังอาศัยอยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่สร้างบ้านเป็นบ้านเดี่ยว

แม่น้ำระยองสมัยนั้น กว้าง และ ลึก ต่อมาเมื่อเรือสำเภาจากเกาะช้าง จันทบุรี เกาะหมาก เข้ามาเทียบท่าบริเวณสะพานไม้และตรอกโรงฝืนบริเวณหน้าอำเภอ ซึ่งเป็นท่าเรือ ทำให้ท่าเรือคึกคักขึ้น มีการสร้างอู่ต่อเรือสำเภาขนาด 15 วา ขึ้นหลายแห่ง มีโรงฝืนและมีตลาดที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตลาดล่าง” ตามมา ทำให้ถนนยมจินดามีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น

ไม่เพียงมีสินค้าจากต่างถิ่นเข้ามาเท่านั้น ในอดีตมีพ่อค้าจากกรุงเทพล่องสำเภา เข้ามารับซื้อสินค้าจากระยอง เช่น กะปิ อาหารทะเล และของป่า ไปขึ้นที่ท่าราชวรดิฐ ในสมัยนั้น “แพเทียมเส็ง” เป็นที่รู้จักกันดีใน

กรุงเทพฯ เป็นแพที่ขนถ่ายสินค้าที่ขนมาจากต่างจังหวัด และเป็นช่วงที่คนจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานบนถนนยมจินดา มากขึ้น

ลุงพะเยาว์ ศิริธรรม อายุ 77 ปี ผู้เฒ่าแห่งถนนยมจินดาอีกผู้หนึ่ง ย้อนอดีตให้ฟังว่า ตอนเด็กๆ จะชวน เพื่อนๆ ไปกระโดดน้ำเล่นบริเวณสะพานไม้ ส่วนผู้หญิงก็นำผ้ามาซักริมแม่น้ำ พอถ่วงเข้าหน้าเทศกาลออกพรรษา แม่น้ำระยองก็มีการแข่งเรือ มีการจัดงานที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัด ทำให้ถนนยมจินดา และบริเวณตลาดเก่า คึกคักเป็นพิเศษ ลุง ชอบไปซื้อขนมที่ตลาดเก่า เพราะ ชาวบ้านหลายคนมีอาชีพทำขนมขายรสชาติอร่อยมาก

ตอนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีคนอพยพหนีสงครามจากกรุงเทพฯ เข้ามาอาศัยอยู่ที่ถนนยมจินดาเพิ่มขึ้น มีการ ขยายชุมชนบนถนนยมจินดาจากชุมชนตลาดเก่าไปสู่ชุมชนสะพานราษฎร์ มีบ้านของพ่อค้าคหบดีเกิดขึ้นหลายหลัง ซึ่งเป็นบ้านที่สร้างด้วยปูนหลังใหญ่ๆ บ้านที่หลังคามุงจากก็เปลี่ยนสภาพเป็นบ้านไม้ตลอดสายงามมากมาย

ลุงทวน ชันหาญ ซึ่งเป็นทหารเรือ เล่าอีกว่า ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งช่วงนั้นกองทัพเรือ มีการ เกณฑ์นักโทษ และชาวบ้าน มาสร้างถนนเส้นยุทธศาสตร์ จากสัดหีบ ผ่านระยองไปสู่ปลายทางที่จังหวัดตราด ซึ่ง ในระยะต่อมาถนนเส้นนี้ คือ ถนนสุขุมวิท นั่นเอง

การเกิดของถนนสุขุมวิท ทำให้คนต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยอยู่ในระยองมากขึ้น มีการขนส่งสินค้าทางบก มากขึ้น ในขณะที่แม่น้ำระยองเริ่มตื้นเขิน เพราะมีการสร้างสะพานเปี่ยมพงศ์สานต์ข้ามแม่น้ำไปสู่ปากน้ำระยอง ทำให้ น้ำทะเลเข้าไม่ถึง เรือสำเภาเข้าไม่ได้ ผู้คนเริ่มไปสร้างบ้านอยู่ริมถนนสุขุมวิท และบริเวณใกล้เคียงมากขึ้น ก่อ เกิดตลาดและแหล่งชุมชนแห่งใหม่ บริเวณถนนชุมพล เรียกว่า “ตลาดบน”

มรดกยมจินดา

ทุกวันนี้ “ยมจินดา” ที่เคยยิ่งใหญ่ในอดีต เป็นเพียงถนนสายเล็ก ๆ และแคบ สองข้างทางเต็มไปด้วยตึก รามบ้านช่องที่เก่าแก่ บ้านไม้ที่ถึงแม้จะเก่าแก่ทรุดโทรม แต่เต็มไปด้วยศิลปกรรมที่หาดูได้ยากยิ่ง หลายหลังถูกปิด ดาย เพราะ เจ้าของซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นหลังที่สืบทอดมรดกได้ย้ายไปอยู่ต่างถิ่น แต่มีอยู่หลายหลังที่ยังมีผู้คน อาศัยทำมาค้าขายอยู่ตราบนานปัจจุบัน ซึ่งบ้านทุกหลังจะต่อเติมไปจนติดริมแม่น้ำระยอง

ยายมาลี วัย 80 ปีเศษ อาศัยอยู่บ้านไม้สองชั้น มาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 มีอาชีพขายหนังสือแบบเรียน และขายหมอน ที่ถือว่าคุณภาพดีที่สุดในระยอง เพราะเป็นของทำด้วยมือ ยัดนุ่นแล้วเย็บกับมือ ล้วนทำเองทั้งสิ้น ทุกวันนี้ ยายมาลีอาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้อาจมีความสุข หน้าเทศกาลจะมีลูกหลานซึ่งอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ เดินทางมา เยี่ยม ทำให้บ้านที่เคยเงียบเหงาคึกคักขึ้นมาบ้าง

นอกจากบ้านไม้แล้ว บ้านตึกที่รูปทรงแปลกตา ในอดีตเป็นบ้านของคหบดีที่เต็มไปด้วยอำนาจบารมี แต่ ทุกวันนี้คงเหลือเพียงร่องรอยของความเก่าแก่ที่แฝงด้วยมนต์ขลังของศิลปกรรม

ผม กวาดสายตามองหาร้านขนมอร่อย จากคำบอกเล่าในอดีตของผู้เฒ่า แต่ก็หาไม่เจอ กวาดสายตาไปริม แม่น้ำระยองก็พบกับสายน้ำที่แคบลง (ผมเคยมาระยองครั้งแรกปี 2522 แม่น้ำระยองกว้างและลึกกว่านี้มาก) น้ำตื้น เป็นลึน ไม่มีคนลงไปซักผ้า ไม่มีการแข่งเรือ

ภาพเก่าเล่าขาน ถนนยมจินดา

ณ บริเวณ ศาลเจ้าแม่ทับทิมในวันนั้น ภาพเก่า ๆ จำนวนมากที่บอกกล่าวถึงความเป็น “ยมจินดา” ในอดีต ถูกนำไปติดบอร์ด ผู้คนหลังไหลเข้าสู่ศาลเจ้าแม่ทับทิม คนแก่หลายคนมองดูรูปแล้วพูดคุยกันถึงอดีตกันอย่างออกรสชาติ คนรุ่น 40 ปี ที่พอจะนึกอะไรออกบ้างก็เข้าไปผสมโรงพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน ส่วนเด็ก ๆ 30 กว่าชีวิต จะมักเขม้นอยู่กับการวาดภาพ ยมจินดาที่พวกเขารู้จักและอยากจะทำให้เป็น

นายสุรพงษ์ ภูธรนะพิบูลย์ นายกเทศบาลนครระยอง กล่าวท่ามกลางชาวยมจินดาหลายร้อยคนถึงความ เป็นมาของโครงการว่างานครั้งนี้เป็นความร่วมมือระหว่างเทศบาล ชาวชุมชนสะพานราษฎร์ ตลาดเก่า และ โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ในอันที่จะพัฒนาชุมชนย่านถนนยมจินดา ให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ว่า การนำภาพเก่ามาแสดงในวันนี้ จะทำให้คนรุ่นเก๋ารำลึกประวัติศาสตร์ของตนเอง และคนรุ่นใหม่ได้รู้จักความ เป็นมาของตนเอง

ก่อนหน้านี้ ได้มีการพูดคุยกับชาวบ้านหลายครั้ง หลายคนเห็นว่า จะปรับปรุงถนนยมจินดา ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทุกบ้านต้องปรับปรุงบ้านตัวเอง ทำศิลปะอันสวยงามของบ้านให้โดดเด่น

บ้างก็ว่า ต้องทำเป็นถนนคนเดิน ปรับปรุงบ้าน ทางเดินเท้าให้เป็นระเบียบ ชาวบ้านต้องสร้างวัฒนธรรม แห่งการทักทายขึ้นมา

ในขณะที่ นักวิชาการ อย่าง อาจารย์ ปิติ กุลศิริโรจน์ แห่งประชาคมบางลำพู ที่ไปร่วมงานในวันนั้น ให้ข้อคิดเห็นว่า การฟื้นฟูศิลปกรรมโบราณ มิใช่ทำเพียงสนองค่านิยมอย่างนักสะสมของเก่า แต่ศิลปกรรมเหล่านี้ มันมีคุณค่าทางจิตใจ มันเป็นศักดิ์ศรี มีความสืบเนื่องทางอารยธรรม

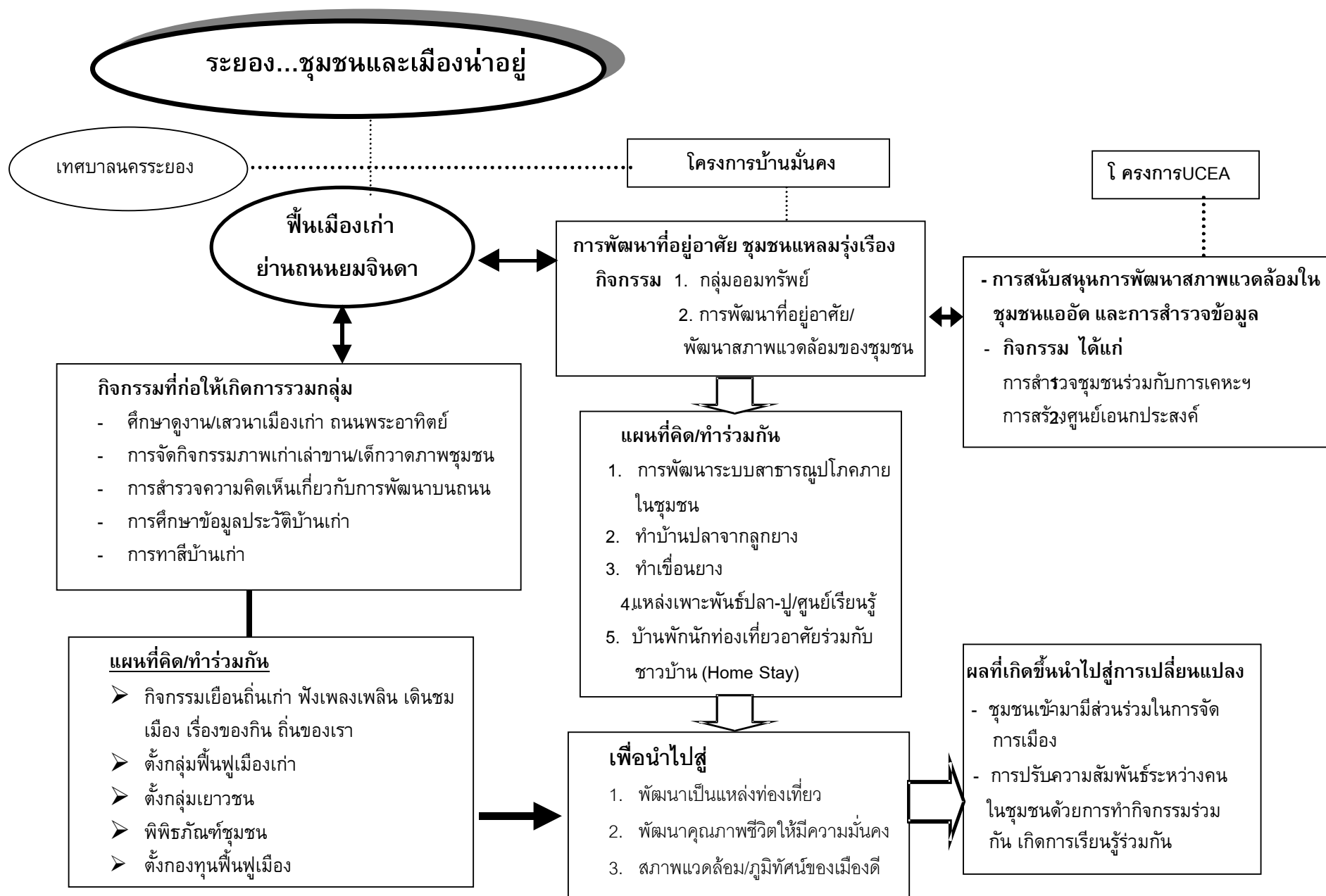
ภาพเก่าเล่าขาน ถนนยมจินดา จึงเป็นภาพสะท้อนตัวตนคนระยองจึงเป็นสิ่งที่คนระยองจะต้องร่วมกันทำให้เกิดขึ้นเป็นจริง อย่างมีชีวิตจริง

ผลที่จะเกิดขึ้นด้านการท่องเที่ยว คือ ประเด็นรอง และ ผลพลอยได้

“ครั้งนี้ เป็นอีกครั้งหนึ่งในหลาย ๆ ครั้งที่ชาวเมืองระยองมารวมตัวกัน เพื่อสืบสานงานให้เป็นจริง ผมสังเกต เปรียบเทียบวันนี้กับการจัดงานครั้งแรก นับว่าคืบหน้าไปมาก มีขนมไทย ๆ วางให้ผู้มาเยือน ได้ชิมกว่า 20 ชนิด คนชอบของหวานอย่างผมถูกใจยิ่งนัก ซึ่งแต่ละอย่างรับประกันรสชาติอร่อยล้ำลึก”

“นอกจากได้ชิมขนมหวานแล้ว ในเวทีวันนั้น ผมยังได้ทราบถึงโครงการที่เกิดจากการคิดร่วมคุยของชาวเมืองระยองอีกหลายโครงการ เช่น การฟื้นฟูสถาปัตยกรรมบ้านเรือนสองฝั่งถนนยมจินดา ทำถนนยมจินดาให้เป็นแหล่งพักผ่อน แหล่งท่องเที่ยว มีร้านกาแฟที่มีมุมสงบให้ผู้คนพุดคุยถึงเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง วัฒนธรรมแห่งการทักทายจะต้องทำให้เป็นจริง”

ถึงคำพูดของอาจารย์ปิติที่ว่า “ ถ้าเราไม่คิดว่า ศิลปกรรม วัฒนธรรม ที่เราเห็นอยู่ หากต้องสูญเสียไปแล้ว เหมือนกับขาดอะไรในชีวิตไปซักอย่างหนึ่ง” นั้นแหละ คือ ภาระที่เราจะต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ มิใช่แปรบ้านเก่าให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

เมืองปากพนัง : ท้องถิ่นน่าอยู่ ผู้คนมีสุข

เมืองปากพนัง เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นมายาวนาน เป็นเมืองท่า อู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ นอกจากจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แล้ว เมืองปากพนังยังเป็นเมืองแห่งประเพณีที่หลากหลายที่เป็นแหล่งรวมใจของประชาชนชาวลุ่มน้ำ สภาพตัวเมืองปากพนังมีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและมีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นจึงได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐

ปากพนังมีจุดเด่นที่สำคัญอยู่ที่เป็นเมืองที่มีแม่น้ำไหลพาดผ่านกลางเมือง ทำให้มีอาชีพระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับสายน้ำ นายชัยณรงค์ สวัสดิ์ดินฐาน นายกเทศมนตรีเทศบาลปากพนังได้เล่าว่า “...ปากพนังเป็นเมืองที่มีลักษณะพิเศษตั้งแต่โบราณ คือ แม่น้ำ เพราะฉะนั้นจุดขายของปากพนังก็เรื่องน้ำ เรื่องแม่น้ำ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสปากพนังได้มีพระราชหัตถเลขาว่า ...อำเภอปากพนังนี้ได้ทราบอยู่แล้วว่า...เป็นที่สำคัญอย่างไร แต่เมื่อไปถึงที่ฝั่งรู้สึกว่ตามที่กะเน้นคิดไปมาก ไม่นึกว่าจะใหญ่โตมั่งมีถึงเพียงนี้...เงินผลประโยชน์แต่อำเภอเดี่ยวนี้น้อยกว่าเมืองสงขลาอยู่ ๒๐,๐๐๐ บาทเท่านั้น บรรดาเมืองท่าในแหลมมลายูฝั่งตะวันออกไม่มีแห่งใดดีเท่าปากพนัง...”

“ผมยังจำความได้ว่าปากพนังมีโรงสีเยอะน่าจะเป็นศูนย์กลางการค้าขายในจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นอันดับหนึ่งเพราะเมื่อก่อนถนนหนทางไม่มีต้องเดินทางผ่านแม่น้ำ หลังบ้านผมมีเรือสินค้าจากกรุงเทพฯ จำได้ว่ามีเรือเหล็กเยอะแยะ คนงานในเรือเป็นคนจีนอพยพทั้งนั้น สมัยนั้นมีโรงสีอยู่มณฑลคล้ายกับกรุงเทพฯ ที่มีแม่น้ำเจ้าพระยา พอระยะหลังการคมนาคมทางถนนสะดวกขึ้นการคมนาคมทางน้ำก็เลยลดความสำคัญลง จากประวัติปากพนังเป็นเทศบาลแรก ๆ ของประเทศ และไม่ผ่านการเป็นเทศบาลตำบล ที่ปากพนังยังมีศาลจังหวัดปากพนัง ซึ่งในภาคใต้เท่าที่จำได้มีศาลจังหวัดปากพนังกับศาลจังหวัดเบตง หรือมีที่หลังสวนสักแห่งหนึ่งเท่านั้น มีคลังอำเภอซึ่งอำเภอ ท้องถิ่นอื่นไม่มีเพราะฉะนั้นหัวไทร, เชียรใหญ่, ชะอวด ต้องมาเบิกเงินที่ปากพนัง แม้กระทั่งการคัดเลือกทหารในอดีตปากพนังก็เป็นศูนย์ จะมีเรือรบลำใหญ่ๆ มาทอดสมออยู่หน้าปากอ่าว รอรับทหารรุ่นใหม่ไปสัทธิบปากพนังจึงเป็นทั้งศูนย์กลางการค้าและศูนย์ราชการที่สำคัญของภาคใต้”

ในด้านเศรษฐกิจของเมืองปากพนัง นายกฯ เล่าต่อว่า “...เศรษฐกิจหลักของปากพนังในอดีตนั้นคือการทำนา เพราะมีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ แต่เฉพาะในเขตเทศบาลมีอาชีพประมงมากที่สุด ในอดีตเคยมีเรือประมงนับพันลำ ซึ่งคิดว่าจะมากที่สุดที่สุดในภาคใต้ ทั้งนี้เพราะเรามีศักยภาพในการทำประมงสูงอยู่ใกล้อ่าวไทย แต่ตอนหลังเรือประมงก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง เนื่องจากว่าปลาในอ่าวไทยลดน้อยลง ทำให้เรือประมงต้องออกไปหาปลานอกประเทศ สิ่งก็ตามมาคือเรือถูกจับ มาเลย์ เวียดนาม อินโดนีเซีย จับของเราไปเยอะ เรื่องของวิกฤติน้ำมันก็มีส่วน

หลังจากนั้น จึงเริ่มมีนาุ้งขึ้นมาเจ้าของเรือประมงบางส่วนก็เริ่มหันมาทำนาุ้ง สาเหตุเหล่านี้ทำให้เรือลดน้อยลง ถ้าถามถึงเรื่องธุรกิจก็เหมือนกับที่อื่น คือ ตกต่ำลงไปมาก นอกเสียจากที่เห็นว่ามีการลงทุน แต่ลงทุนเป็นเรื่องของคนรวย เป็นของเล่นของคนรวย จะมาถือเป็นมาตรฐานของปากพนังไม่ได้ เพราะมันผิดกับประมงอวนลากก็ได้ปลาเลย รั้งนกนี้ลงทุน ๑๐ ล้าน ไม่แนปีนี้เข้า ปีหน้าก็ไม่เข้า ถ้าไม่มีเงินจริง ๆ แล้วจะทำได้อย่างไร สมมติถ้าไปสร้างโรงแรมสร้างเสร็จคนก็เข้าพัก สร้างหอพักเสร็จคนก็เข้าพักได้เงินทันที ทุนรั้งนกในขณะนี้ลงทุนภายในท้องถิ่นมากกว่าภายนอก หรือมีการชักจูงกันมา เป็นญาติ ทุนต่างชาติมีบ้างแต่น้อยและเขามาอย่างถูกวิธี ...”

เมืองปากพนังนับเป็นเมืองแห่งวัฒนธรรมประเพณีอย่างแท้จริง เพราะมีงานประเพณีที่จัดกันอย่างยิ่งใหญ่แทบทุกเดือน เช่น งานเทศกาลเดือนสิบ งานลากพระแข่งเรือ (เดือน ๑๑) งานวันลอยกระทง งานปีใหม่ งานสงกรานต์ เป็นต้น ซึ่งในเรื่องนี้นายกฯ แสดงความคิดเห็นว่า “... ผมคิดว่าปากพนังเคยเป็นเมืองรุ่งเรือง เป็นเมืองเศรษฐกิจที่ดี คนมีเงินก็ชอบสนุก มีงานเทศกาลตั้งแต่ปีใหม่ สงกรานต์ งานเดือนสิบ งานเดือน ๑๑(ลากพระแข่งเรือ) งานลอยกระทง งานมีตั้งแต่สมัยนายกฯ ในอดีตจัดต่อเนื่องกันมา ถ้าเปรียบเทียบกับเทศบาลอื่น ๆ ของเราก่อนข้างจะเยอะ แต่งานที่เราเน้นความสำคัญ คืองานลากพระแข่งเรือซึ่งด้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพฯ ปีนี้ใช้งบประมาณ ๒ ล้านบาท ที่เราให้ความสำคัญกับงานนี้เพราะเรามีจุดขาย คือ เรามีแม่น้ำ วิถีชีวิตของพวกเราผูกพันอยู่กับสายน้ำ เรากะโดดน้ำเล่นตั้งแต่เด็ก วัยน้ำ จับเป็ด ชดหลุด นั่นคือเหตุผลที่เราเน้นงานลากพระเป็นงานใหญ่ ซึ่งจะมีประชาชนหลั่งไหลมาจากทุกอำเภอและหลายจังหวัด ซึ่งเป็นเรื่องที่ดี มีหลายคนสอบถามว่าเงินนี้ถ้าเอาไปสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานได้เยอะ แต่นโยบายเราถือว่าเราลงทุนแค่นี้ก็หมายถึงการคืนกำไรให้ประชาชน ในด้านการรักษานับประเพณี วัฒนธรรม และความรื่นเริง ซึ่งการคืนกำไรให้ชาวบ้าน มีหลายด้าน เช่น สร้างสาธารณูปโภคโครงสร้างพื้นฐาน ด้านสุขภาพอนามัยซึ่งเป็นที่เราจะต้องตอบแทนให้เขา การแจกยาสามัญประจำบ้าน พาสาธารณสุขไปออกหน่วยซึ่งไปเกี่ยวข้องกับสุขภาพ เมื่อประชาชนทำงานกันหมดจะไม่มีสิ่งบันเทิงให้เลยหรือ มันก็ต้องมีกันบ้าง เป็นการคืนกำไรให้ประชาชนในด้านนี้...”

ในการจัดกิจกรรมประเพณี โดยเฉพาะลากพระแข่งเรือซึ่งเป็นเหมือนหัวใจสำคัญของงานประเพณีที่ปากพนังนั้น มีผู้คนหลั่งไหลมาจำนวนมาก รวมทั้งเรือพระที่ลากจากวัดต่าง ๆ ในหลายอำเภอกว่า ๘๐ วัดเข้าร่วมประกวดเรือพระและเปิดให้ผู้ศรัทธาได้ทำบุญ เท่าที่สังเกตจะเห็นการประชาสัมพันธ์ไม่มากนักแต่มีคนเข้าร่วมมากมาย ท่านนายกฯ ได้ชี้แจงว่า “...ที่คนเข้าร่วมงานหลายหมื่นคนนั้น เรามีการประชาสัมพันธ์บ้างแต่ที่สำคัญคือปากต่อปากมากกว่า เพราะเราจัดใหญ่ขึ้นทุกปี เคยมี ททท.(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) เสนอบอกว่าจะร่วมด้วย แต่ขณะนี้เราคิดว่าเราก่อนข้างจะพอใจระดับหนึ่ง เราจัดเพื่อให้คนที่ท้องถิ่นจะได้มาเที่ยว ไม่ใช่เราไม่มีวิสัยทัศน์แต่อยากเน้นที่ท้องถิ่นมากกว่า คนอื่นจะมาก็ขอให้ไปแบบธรรมชาติ เราภูมิใจในคนท้องถิ่น ชาวบ้าน ซึ่งปีหนึ่งเขาจะมีโอกาสได้ดูเรือที่มีการแข่งขันกัน ซึ่งอาจจะมาจากวัด อาจจะมาจากชุมชนที่เขารู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ปีหนึ่งเขาเรือมาแข่งมีการรวมกลุ่มชาวบ้านในตำบลนั้น ในปีหนึ่งเขาอาจจะไม่มีโอกาสพบกัน หรือเขาโกรธกัน แต่พอมีเรือมาแข่งเขาต้องมาเชียร์ร่วมกันก็ดีขึ้น มันเป็นการสื่อที่ดีสำหรับปีหนึ่งๆ นี่คือจุดประสงค์ของเรา การชุมนุมเรือพระที่นี่มากกว่าที่อื่น ๆ ปีนี้มีถึง ๘๓ วัดจากในปากพนังและอำเภออื่น ๆ ถ้าเราจะไปทำบุญที่วัดต่าง ๆ ให้ครบ ๘๓ วัด คงต้องใช้เวลาเป็นปี แต่ที่นี่พระมาให้ทำบุญถึงบ้าน เพียงคืนเดียววัดหนึ่งๆ ได้ไม่ต่ำกว่าหมื่นบาท คิดดูสิคนทำบุญมหาศาลไหม แล้วคนไม่ใส่อีกละ แสดงว่าที่เราจัดงานมาเขายินดีเอกลักษณ์ของการแข่งเรือที่ปากพนัง คือเราใช้ศติกาของท้องถิ่น มีการแข่งเรือชิงธง ซึ่งมันเป็นการวิวัฒนาการมาเรื่อย เพราะว่ามันเป็นกติกาท้องถิ่นแต่ไม่ใช่กติกาสากล ก็ปรับปรุงมาตลอด ถ้าเอาไปใช้ที่อื่นคงไม่ได้ สิ่งที่เราเห็นชัดๆ ว่าสิ่งที่เราจัดเราทำถูกหรือไม่ คือดูจากคนที่มาเข้าร่วมมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าปากพนังมีกฎกติกาเล่นพรรคเล่นพวก ใช้ไม่ได้จะมีเรือส่งมาหมดไปเรื่อย แต่นั่นมันเพิ่มขึ้นเรื่อย...”

ในเรื่องของการพัฒนาเมืองปากพนังเพื่อให้เป็นเมืองน่าอยู่ ท่านนายกฯ เห็นว่าการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่นั้นจะต้องพัฒนาสาธารณูปโภคให้พร้อมพอสมควร แล้วจึงเริ่มเรื่องจิตสำนึก เพราะจิตสำนึกเป็นเรื่องที่มองไม่เห็น

และไกลตัว ดังนั้นจึงต้องพัฒนา สร้างจิตสำนึกอย่างค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป เช่นเรื่องขยะ ท่านนายกเล่าว่า “... เรื่องการทำงาน การสร้างจิตสำนึกมันไม่ใช่พอถึงปีเอาเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างเดียว มันก็ไม่ได้ ในขณะที่ถนนคุณ ยังเข้าไม่ได้เลย ไฟฟ้าก็ยังไม่สว่างเลย ตอนนี้อยู่ชุมชนพร้อมเกือบหมดแล้ว ไฟฟ้ายังประปา ถนนหนทางนี่เรียบร้อย หมดแล้วค่อยมาเล่นเรื่องสิ่งแวดล้อม เขาอนหลับอยู่จะมาปลุกให้เขามัวงเลยมันเป็นไปได้ เรื่องการเกิด จิตสำนึกส่วนหนึ่งดูได้จากเรื่องขยะ เช่น เดือนนี้เราเก็บได้สัก ๒๐ ตัน แต่พอเราณรงค์ได้เพิ่มเป็น ๓๐ ตัน ขณะที่ประชาชน ๒ หมื่นกว่าคนเท่าเดิมหรือน้อยกว่าเดิมอีก แล้วขยะมาจากไหน แสดงว่าคนเริ่มมีจิตสำนึกแล้ว รู้จักที่จะทิ้งลงถังขยะแล้ว เราต้องค่อย ๆ ทำค่อย ๆ ปรับไปเรื่อย ๆ จะรีบร้อนไม่ได้ แต่เราต้องหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างสำนึกในคนรุ่นต่อไปให้มากขึ้น เชื้อไหมเด็ก ป.๑ ป.๒ เดียวนี้เลือกหัวหน้าห้องหรือ ประธานนักเรียน ให้พ่อซื้อไอศกรีมไปสักถังเลี้ยงเพื่อน มันไม่ได้เรื่องถ้าเป็นแบบนี้ ต้องสร้างจิตสำนึกขึ้นมาทีละ นิด ปีหน้าก็คิดว่าจะพยายามสร้างให้เด็กมีจิตสำนึก อาจเริ่มทำกิจกรรมเรื่องขยะก่อน แล้วอย่างอื่นค่อยตามมา มัน หลายเรื่องไม่ใช่เรื่องขยะอย่างเดียว เดียวนี้ต้องให้เด็กเป็นศูนย์กลาง ให้เด็กได้มีส่วนร่วมให้มากขึ้น เวลา ประเมินผลต้องดูว่าเขาเข้าไปโรงเรียนแล้วเด็กเป็นอย่างไร ไปดูที่บ้านว่าเป็นอย่างไร ถ้าบ้านยังระเกะระกะแสดงว่า ใช้ไม่ได้ ไม่ต้องให้รู้ตัว ไปดูที่บ้านไม่ใช่โรงเรียนอย่างเดียว ทุกกิจกรรมทุกฝ่ายต้องมามีส่วนร่วม มาร่วมกัน พัฒนาเมืองปากพนัง ไม่ต้องกลัวอำนาจรัฐที่ผมนั่งอยู่นี้ประชาชนเลือกมา ถ้าประชาชนเดือดร้อนผมเดือดร้อนกว่า เป็น ๒ เท่า เพราะสิ่งที่เราอยากเห็นคือให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุข แล้วความน่าอยู่ของเมืองปากพนังจะ ตามมา” นายกฯ กล่าวทิ้งท้ายในที่สุด

จะเห็นได้ว่าแนวโน้มทิศทางการพัฒนาเมืองปากพนัง ไม่ได้เน้นไปสู่ความเป็นมหานครแต่อย่างใด แต่เป็น การพัฒนาเมืองโดยอิงอยู่กับท้องถิ่น วิถีชุมชน ทรัพยากร และวัฒนธรรมที่เป็นคุณค่าของคนลุ่มน้ำปากพนัง ดังนั้นจึงหะการก้าวอย่าง การพัฒนาเมืองจึงเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่มันคงในรูปแบบของท้องถิ่น ซึ่งเป็นรูปแบบการ พัฒนาที่น่าสนใจอย่างไรก็ตามการไปสู่เป้าหมายของพัฒนาที่สมบูรณ์นั้นย่อมเกิดขึ้นได้ด้วยการประสานความ ร่วมมือ ประสานความคิดอย่างสมานฉันท์กันทุกฝ่าย ทุกกลุ่ม/องค์กรในเมืองปากพนัง เพื่อก้าวไปสู่เมืองแห่ง “ท้องถิ่นน่าอยู่ ผู้คนมีสุข” ต่อไป

ภาพวาดของเด็กเยาวชน